

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

6/2015

číslo 133

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka	2
2. Hlavní materiály	4
Evoluce politickoekonomických názorů Alfreda Marii Mayera (Jiří Řezník)	4
3. Studie na pokračování	16
Pokus o řešení Marxova neřešeného problému IV (dokončení) (František Neuzil)	16

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

jménem Otevřené společnosti příznivců

časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík (224933149)

e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává časopis Marathon 6/2015. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (1/2016) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. ledna 2016.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

Šesté letošní číslo Je sestaveno převážně z pracovních materiálů, které souvisí s přípravou 18. ročníku vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání. Obsahuje též dokončení obsáhlého pojednání F. Nežila o řešení tzv. transformačního problému (přeměny nadhodnoty ve výrobní cenu).

18. ročník konference

Lidský kapitál a investice do vzdělání

Datum: 28. listopadu 2015
Místo: Vysoká škola finanční a správní o. p. s., Estonská 500, Praha 10
(vchod z Kodaňské ulice)
Zahájení: 9:30 hod. (prezence od 9:00 hod.)
Sekce: 11:30 hod. - 13:00 hod., 14:00 hod. - 16:00 hod.
Workshop: 17:30 hod. – 19:00 hod., moderuje **Radim Valenčík**
Přihláška: Z důvodu optimální organizace průběhu jednání v sekcích informujte o účasti a názvu příspěvku do 20. listopadu 2015 přímo garanta pracovní části konference: radim.valencik@vsfs.cz

18. ročník vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání proběhne v přímé návaznosti na vědeckou konferenci spojenou s vyhlášením vítězů 5. bienále **soutěže o Cenu prof. Františka Vencovského** na téma **Evropská ekonomika – návrat k růstu nebo dlouhodobá stagnace?**

Podrobné informace o **soutěži o Cenu prof. Františka Vencovského**: www.vsfs.cz/cena

Podrobné informace o konferenci **Evropská ekonomika – návrat k růstu nebo dlouhodobá stagnace?**: www.vsfs.cz/?id=1044-cena-prof.-f.-vencovskeho

Podrobné informace o pojetí konference a podmínkách aktivní účasti na ní:

Letošní konference vychází z osvědčeného konceptu loňské konference. Obě tyto konference jsou součástí čtyř na sebe navazujících konferencí (v letech 2014-2017), jejichž cílem je **přípravit a prokomunikovat komplexní program reforem v oblasti odvětví umožňujících nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu**, přičemž součástí tohoto je i **reflexe společenského (lokálního i globálního kontextu) z hlediska realizace uvedených reforem**.

Konference proběhne **třístupňovou formou** (což se loni ukázala jako velmi produktivní). Konkrétně:

1. **Přípravná diskuse před konferencí.** Příspěvky bude možné sledovat na těchto stránkách od 10. září 2015. V současné době jsou zveřejňovány v rámci seriálu o reformách

na blogu <http://radimvalencik.pise.cz/>

na Facebooku <https://www.facebook.com/groups/728107677207981/>

2. **Vlastní konference a diskuse na ní.**

3. **Ohlasy na přednesené příspěvky a průběh konference po jejím skončení.**

Podkladový materiál:

ročenka **Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb 2015**

 [stáhnout, 1.9 MB](#)

Výchozí teze vědecké monografie (ročenky 2015):

<http://radimvalencik.pise.cz/2080-reformy-20-vychozi-teze-2015.html>

Shrnutí odborných poznatků z loňského ročníku konference:

<http://radimvalencik.pise.cz/2082-reformy-21-shrnuti-pro-2015-1-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2083-reformy-22-shrnuti-pro-2015-2-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2084-reformy-23-shrnuti-pro-2015-3-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2085-reformy-24-shrnuti-pro-2015-4-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2086-reformy-25-shrnuti-pro-2015-5-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2087-reformy-26-shrnuti-pro-2015-6-cast.html>

Informace o zahájení a průběhu předkonferenční diskuse

Už se naplno rozjíždí diskuse před 18. ročníkem konference Lidský kapitál a investice do vzdělání. Ke konferenci a diskusi podrobněji viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2637-reformy-203-informace-o-konferenci-lk-2015.html>

(V tomto odkazu jsou uvedeny podrobnosti. Formát příspěvku upravíme sami.)

Zkušenost z minulého ročníku říká, že čím bohatější diskuse před konferencí, tím lepší konference a tím lepší zhodnocení jejich výsledků v prestižní ročence (monografii), viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2316-reformy-99-odkaz-na-monografii.html>

(Jako loni se pokusíme o využití co největšího množství podnětů a široké spoluautorství – jde o to dobrat se společným silami jak zvrátit nepříznivý vovoj a otevřít cestu k nápravě toho, co se nyní spíše kazí, než zlepšuje.)

Tímto vybízím a současně i prosím o aktivní vstup. Různou formou – teze, myšlenka, reakce na loňskou konferenci (monografii – ročenku), na některý z již publikovaných příspěvků apod.

Pro inspiraci posílám dosavadní příspěvky:

REFORMY (199) Valenčík-Wawrosz: Teorie veřejného sektoru I (16. srpen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2626-reformy-199-teorie-verejneho-sektoru-i.html>

REFORMY (200) Valenčík-Wawrosz: Teorie veřejného sektoru II (17. srpen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2627-reformy-200-teorie-verejneho-sektoru-ii.html>

REFORMY (201) Valenčík-Wawrosz: Teorie veřejného sektoru III (18. srpen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2628-reformy-201-teorie-verejneho-sektoru-iii.html>

REFORMY (202) Valenčík-Wawrosz: Teorie veřejného sektoru VI (19. srpen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2629-reformy-202-teorie-verejneho-sektoru-iv.html>

REFORMY (221) Černík: Jiný pohled (7. září 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2683-reformy-221-v-cernik-jiny-pohled.html>

REFORMY (234) Mertl, Všeťka: K otázce produktivních služeb (20. září 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2729-reformy-234-k-otazce-produktivnich-sluzeb.html>

REFORMY (237) Kotěšovcová: Penzijní systémy/I (23. září 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2737-reformy-237-kotesovcova-penzijni-systemy-i.html>

REFORMY (242) Valenčík: Dobrá zpráva (28. září 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2754-reformy-242-dobra-zprava.html>

REFORMY (246) Mertl: Sociální modely/1 (2. říjen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2768-reformy-246-mertl-socialni-modely-1.html>

REFORMY (247) Mertl: Sociální modely/2 (3. říjen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2769-reformy-247-mertl-socialni-modely-2.html>

REFORMY (248) Mertl: Sociální modely/3 (4. říjen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2770-reformy-248-mertl-socialni-modely-3.html>

REFORMY (249) Mertl: Sociální modely/4 (5. říjen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2771-reformy-249-mertl-socialni-modely-4.html>

REFORMY (252) Valenčík: Problém HCC (8. říjen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2783-reformy-252-jeste-k-mertlovi-problem-hcc.html>

REFORMY (253) Mertl: K HCC a redistribuci (10. říjen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2787-reformy-253-mertl-k-hcc-a-redistribuci.html>

REFORMY (254) O. Hampl - penze, děti, rodiče (11. říjen 2015)

REFORMY (259) Petrů: Dynastický lidský kapitál (16. říjen 2015)

<http://radimvalencik.pise.cz/2809-reformy-259-petru-dynasticky-lidsky-kapital.html>

Neváhejte a zapojte se do týmové práce, která je v našich podmínkách (a nejen našich) tak trochu ojedinělá (což je škoda). Konkurence více týmu na koncepčním a komplexním řešení současných problémů by byla ku prospěchu věci a je pro ni nejvyšší čas.

2. Hlavní materiály

Evolutione politico-ekonomických názorů Alfreda Marii Mayera na stránkách časopisu *Obzor národohospodářský*

THE EVOLUTION OF THE POLITICO-ECONOMIC VIEWS OF THE ALFRED MARIA MAYER ON THE SITE OF THE JOURNAL *OBZOR NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ*

Jiří Řezník

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Anotace: *Príspevek se zabývá vývojem názorů českého národohospodáře a velkostatkáře Alfreda Marii Mayera (1880-1954) na pozemkové vlastnictví, zemědělství a úlohu venkova v sociálně ekonomickém rozvoji. Tyto své názory publikoval od r. 1908 do r. 1949 především v jednotlivých ročnících časopisu *Obzor národohospodářský*. V otázce vztahu k německému pozemkovému majetku toto stanovisko lze popsat, že válka je pokračováním politiky jinými prostředky. Pozemková reforma v roce 1948 z tohoto pohledu představuje logické završení a důsledek dlouhodobé nacionalizace německého pozemkového vlastnictví, avšak především demokratizaci všeho pozemkového vlastnictví.*

Abstract: *The contribution deals with the development of the views of the Czech economist and large landowner Alfred Maria Mayer (1880-1954) on land ownership, agriculture and the role of the rural socio-economic development. He published his opinions from 1908 to 1949 in the separate volumes of the journal *Obzor národohospodářský* (Review of Economic Perspectives), too. In the relationship to the German land property this opinion can be described, that war is the continuation of politics by other means. And the land reform in 1948, it is the logical conclusion to and a consequence of the long-term nationalization of the German land property, but first and foremost the democratisation of all land property.*

Klíčová slova: *Alfred Maria Mayer; pozemkové vlastnictví, reformy, zemědělství, venkov, *Obzor národohospodářský**

Keywords: *Alfred Maria Mayer, land ownership, agriculture, *Obzor národohospodářský*, Review of Economic Perspectives*

Afiliace ke grantu: Příspěvek je psán jako podpůrná studie k připravovanému pojednání Historie časopisu *Obzor národohospodářský* 1896-1949, podpořeného darem Národohospodářského ústavu Hlávkovy nadace v Praze.

Úvod

Národohospodář, obchodní rada, zástupce sekretáře obchodní a živnostenské komory pražské, statkář a průmyslník A. M. Mayer (narozen 8. ledna 1880 v Tažovicích u Strakonice, dnes části obce Volenice, zemřel 3. května 1954 Říčany u Prahy) své analýzy a stanoviska publikoval z pohledu praktického zemědělce a podnikatele¹, respektive pozorovatele jihočeských hospodářských a sociálních poměrů² k českému sociálně ekonomickému rozvoji od r. 1908 do r. 1949 především na stránkách časopisu *Obzor národohospodářský*, ale

¹ Mayer, 1926, s. 284.

² Mayer, 1931, s. 96.

také od r. 1900 v České Revui, Jihočeském kraji, Finančních Listech, Přehledu, Času, Národních Listech, Unionu, Národní Politice, Československém Zemědělci, Hospodáři, Lidovém deníku, Čechische Revue, Arbeitsnachweis, Documents du Progres a dalších regionálních periodik, zejména jihočeských. Spolu s dalšími samostatnými pracemi se v těchto státech zabýval především jihočeskou otázkou a sociálně-politickými otázkami (pozemkovými, bytovými, vystěhovalectvím, zemědělstvím). Základním kamenem jeho politickoekonomického nazírání na realitu byla teze, že *v moderních poměrech je pánem a držitelem moci v zemi ten, kdo je vlastníkem její půdy*.³ V otázce vztahu k německému pozemkovému majetku toto stanovisko lze popsat, že válka je pokračováním politiky a ekonomiky jinými prostředky. Nevím, ale kdo z českých právníků a ekonomů kromě něj se může pochlubit tím, že jeho studentská práce je citována v zahraničí (USA, Rakousko) po téměř sto letech.

Životopis

Pan JUDr. Mayer své dětství strávil na rodném statku v Pošumaví, k němuž patřilo 250 ha zemědělské půdy⁴, přesto *slýchával z úst rodičů, příbuzných, návštěvníků často slova: hypotéky, směnky, předluženosti, sekvestr, exekuce, útěk z venkova*.⁵

Pan Mayer začal studovat na univerzitě v r. 1898; vystudoval práva ve Vídni, Bologni⁶ a Praze a absolvoval vysokou školu obchodní ve Vídni. Pak se stal notářským a advokátním koncipientem. V roce 1907 se stal referentem pražské obchodní komory, kde setrval až do r. 1921. V roce 1919 se ujal řízení rodinného velkostatku ve Vyklantících na Pacovsku. V pražské obchodní komoře se zabýval statistické, sociálně-politickou, obchodně-politickou, dopravní a daňovou problematikou. V roce 1908 působil jako generální sekretář III mezinárodního kongresu obchodních komor v Praze, kde měl referát o unifikaci směnečné legislativy.⁷ Jako delegát komory zúčastnil se řady mezinárodních kongresů v zahraničí. Od r. 1909 spolu s ředitelem Lošťákem založil řadu bytových družstev.

První světové války se zúčastnil jako dělostřelecký důstojník tažení v Rusku a Itálii.⁸ Na podzim r. 1918 byl poslán vládou do Polska, kde uzavřel první obchodní smlouvu československé republiky, jež sloužila za vzor mnohým dalším. Po r. 1918 se veřejně angažoval, a to jak ve svém okrese, tak i v ústředních korporacích. Byl delegátem zemědělské strany za okres Pacov a členem jejího výboru, celním a bursovním radou, členem Poradního sboru pro otázky hospodářské, Masarykovy akademie práce, členem Národohospodářského ústavu při České akademii věd a umění v Praze, spoluzakladatelem jihočeského sboru národohospodářského, členem Zemědělské akademie, předsedou organizace českých středních statkářů, činovníkem různých družstev, členem

³ Mayer, 1911, s. 102.

⁴ Mayer, 1929, s. 485.

⁵ Mayer, 1929, s. 828. Vzpomínky JUDr. Alfreda Marii Mayera jsou uloženy v Národním technickém muzeu.

⁶ V zimním semestru 1900/01. Viz Mayer, 1907, s. 98-99.

⁷ Mayer, 1908, s. 449-457.

⁸ Za citaci stojí následující informace: *V této neradostné době mohl Karásek ještě jednou (a fakticky naposledy) prokázat, že je žakem vzešlým z velké líně filologické školy Jagičovy: jako hlavní arbiter v procesu s Petrem Bezručem (1867-1958) podat důkaz, že provokativní verše oslavující ruského cara a jeho armádu jako osvoboditele českého národa a záměrně podepsané průhlednou šifrou P. B., v důsledku čehož se Bezruč ocitl v kriminále a málem uvázl v oprátce, jsou neumělé imitace a s básníkem Slezských písní nemají nic společného.*

„Velezrádné“ básně Bratrům – Osvoboditelům a Jeho Veličenstvu caru Mikuláši II. vyšly v pařížském časopise *L'Indépendance Tchèque*, což vyvolalo okamžitý zájem rakouských úřadů o Bezručovu osobu. Je obecně známo, že básník zůstával dlouho v anonymitě – existence nebezpečného slezského barda stala i po knižním bibliofilském vydání *Slezských písní* (1909) zcela stranou od nerušené úřednické kariéry zaměstnance brněnské pošty Vladimíra Vaška. V rakouském kriminále se ocitli i jiní čeští literáti, např. Viktor Dyk nebo Josef Svatopluk Machar, v Bezručově případě však šlo v prve řadě o nešťastnou záměnu s Lžibezručem, jimž se později ukázal být kontroverzní, nepříliš talentovaný básník a lehkovážný dobrodruh proniknuvší mezi členy českého odboje ve Francii Jan František Grmela (1861-1932). Zlomyslná mystifikační hra na Bezruče, jim samým záměrně iniciovaná, tomuto „patologickému šejdiři a pisálkovi“, plně vyhovovala, aniž by dohlédl všech jejich nebezpečných následků. Proto lze Bezručův spor s vojenskými úřady označit za důsledek pouhé neblahé souhry náhod a jeho uvěznění za neoprávněné, neboť se do této situace dostal bez vlastního přičinění. Na počátku září 1915 byl Bezruč předveden na brněnské policejní ředitelství a vyslýchán, 4. září pak internován v posádkovém vězení na Hernalsergurtlu, přezdívaném též vídeňskou bastilou, na základě obvinění z velezrady. Jeho případ vedl pražský Němec Eduard von Zechmeister, zapisovatelem a translátorem českých dokumentů byl kolínský advokát dr. Richard Herrmann. Jako velké přitížení pro Bezruče je nutno vzít v potaz fakt, že tehdy ještě neprozrazeny básník, kryjící se za pseudonymem Bezruč byl obviněn poprvé z velezrady na základě konfiskace básni *Den Palackého* a *Škaredý zjev* pro urážku člena císařského dvora, jež byly publikovány v Herbenově *Čase*. Vojensky soud potřeboval dokázat, že autor dvou velezrádných básní z roku 1899 je identicky s pseudonymem P. B. z *L'Indépendance Tchèque*. V této chvíli zasáhl český záložní důstojník a tlumočnick v kanceláři dr. Premingera (nechvalně proslulého z procesu proti Karlu Kramářovi) dr. Alfred Maria Mayer, který vnukl Zechmeisterovi myšlenku, aby se soud obrátil na literární znalce, nejlépe pro zachování nestrannosti jednoho Čecha a jednoho Němce. Byli vybráni dva kandidáti: překladatel básni J. Vrchlického do němčiny Friedrich Adler (1857-1938) a Josef Karásek. (Černý, 2007, s. 237-238)

obchodní komory v Praze, výboru Všeobecného pensijního ústavu, zkušebním komisařem na Vysoké škole zemědělské v Praze. Roku 1927 byl československým delegátem na světové hospodářské konferenci v Ženevě. V r. 1929 zaměstnával ve svém podniku, jehož součástí byl lihovar a zahradnictví, vrchního zahradníka spolu s dalším zahradníkem, lihovárníkem, dozorce strojmistra, hajného, šafáře, šoféra, kováře, krmiče vepřů a dva dělníky.⁹ Podle webových stránek obce Vyklantice dvůr do r. 1918 vlastnil J. Hamerník. Po Hamerníkově smrti převzal jej dědictvím JUDr. Alfred Maria Mayer. V roce 1920-1921 zde byly založeny ovocné školky Vojtěchem Knotem, který zde uplatnil své zkušenosti získané v zahraničí, převážně ve Francii. 16. ledna 1942 se pan Mayer nechal zvolit na mimořádné valné hromadě do vedení (jednatelského sboru) Česko-Moravské Společnosti pro obchod s ranými bramborami (založené v r. 1939), které mělo být svoláno s cílem dosáhnout její germanizace.¹⁰ V r. 1944 byla ve Vyklantících založena šlechtitelské stanice brambor, která spadala pod Družstvo hospodářských lihovarů a pobočku Slapy u Tábora.

Jeho vyklantický zámek byl znárodněn, což ale pan Mayer musel považovat v souladu se svými tehdejšími názory za akt (socializující) demokratizace. Roku 1947 koupilo celé panství včetně zámku Družstvo lihovarů. Po 1. lednu 1949 převzaly dvůr Československé státní statky, národní podnik se sídlem v Praze¹¹, a to nejprve s ředitelstvím v Benešově, pak v Lukavci a posléze Košetice. Bývalý majitel Alfred Mayer se přestěhoval v r. 1947 do Říčan, kde od roku 1945 působil jako archivář, kronikář a muzejní pracovník, který významně přispěl k rozvoji Mudruňkova vlastivědného muzea.¹² Také byl činný jako spisovatel a člen Národohospodářského ústavu při České akademii věd a umění.¹³ Dále byl členem výboru České společnosti národohospodářské.

Ve stejné době uzavřel svojí přednášku pro Okresní osvětovou radu v Říčanech následujícími slovy: *Bolestné zkušenosti jak emigrace pobělohorské, tak i první republiky musí nás vést k tomu, abychom si zvláště hleděli svého velikého spojence a jediného spolehlivého ochránce ve chvíli nebezpečí – sovětského Ruska, aniž bychom ovšem zanedbávali ostatní své spojence a přátele. Občasné projevy presidenta-Budovatele, vyvěrajícího jak z jeho jasného ducha, tak i z hluboké studnice jeho jedinečných zkušeností z dvojího vítězného boje o svobodu národa, dávají nám ostatně pro dalekou budoucnost velmi užitečné pokyny, jak si máme počínat, abychom v té temné spleti dnešních evropských politických poměrů nezabloudili, nýbrž zůstali vždy na správné cestě. V této chvíli konečně, kdy se tak těžce rodí budoucí tvář Evropy, zejména v našem bezprostředním sousedství, a kdy vyžaduje vedení kormidla našeho státu ruky zvláště pevné a zkušené, máme všichni jediné přání: Bůh dej našemu milovanému velikému presidentu-Budovateli, jenž je dnes vedle Josefa Stalina všeobecně uznáván za nejjobratnějšího státníka evropského, pevné zdraví, aby vedl svůj vděčný lid ještě dlouhá léta k pokoji a míru, k blahobytu a slávě.¹⁴*

Motiv odčinění Bílé Hory se objevil v jeho přednáškách už dříve: *Živelná láska našeho lidu k půdě udržela národ od Bílé Hory po všechna staletí útisku téměř ve stejných sídlech a způsobila jaksi nevypuditelnost národa z jeho prásidel. Ke konci 19. století začali jsme naopak my německé velkostatky a rozšířili jsme takto dosti značně, třeba nehlučně, svou pozemkovou državu, zejména v krajích českých. U našich sousedů Němců je láska k půdě daleko menší než u nás.¹⁵*

Jak svědčí však závěr této jeho přednášky, svého vlastnictví velkostatku považoval: *Letošní sčítání lidu i sčítání závodů zemědělských nám jistě umožní seznat, že i ta zdánlivě slabá a nepočtená složka statkářská, ke které dlužno arciť připočísti všechn velký počet jejich zemědělských úředníků, zřizenců a dělníků, přece jenom není tak slabá, jak se zdá, nýbrž že tvoří právě ona velmi důležitou a nepostradatelnou součást našeho zemědělství a jeho pokroku jak po stránce hospodářské, tak po stránce sociální a kulturní.¹⁶*

Očista českých krajů

15. listopadu 1911 se mohli čtenáři Obzoru národohospodářského seznámit s referátem *Očista českých krajů od německé držby pozemkové* předneseným JUDr. Alfrédem Mayerem na půdě Národní rady české, podle něhož *potěšitelný obrovský hospodářský rozmach český v posledních dvou desetiletích, povznesení se českého člověka ze staleté odvislosti a služby ku samostatnému podnikání ve slohu větším i největším, jest faktem, před nímž musí se dnes kloniti nejen nepřející, pomlouvačná německá žurnalistika, ale již i hrdí vládcové vídeňských bank – i*

⁹ Mayer, 1929, s. 490.

¹⁰ Štolleová, 2014, s. 149

¹¹ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/021schuz/s021010.htm>, srovnej též <http://www.zamek-uhherice.cz/historie/historie-po-roce-1945/>. Lze předpokládat, že dvůr byl převzat státním podnikem Československé státní lesy a statky.

¹² Veselá, 2006, s. 107.

¹³ *50. let České společnosti národohospodářské. Jubilejní sborník 1896-1946*. Praha: Česká společnost národohospodářská 1947.

¹⁴ Mayer, 1948, s. 16.

¹⁵ Mayer, 1929/30, s. 4.

¹⁶ Mayer, 1929/30, s. 14.

úřadů centrálních. Mezitím co jsme ve vídeňském parlamentu [kde i poslanec Tomáš Garrigue Masaryk hovořil o nadměrném daňovém vykořisťování českých zemí] sváděli jednu nešťastnou bitvu za druhou, mezitím co naše veřejnost i mnozí politikové sami přestávali věřit, že možno vůbec provozovati úspěšnou politiku českou, rostly ve vsí tichosti v severovýchodních Čechách, v Polabí, v Praze a i v jiných krajích českých české tovární komíny, rostly české banky k dnešnímu svému významu, jež bohdá ještě není definitivní, hromadilo se bohatství v peněžních ústavech českých, jichž úhrnně vklady dostupují znenáhla třetí miliardy, svědčíce tak o mohutně stupňované hospodářské potenci české vůbec. A současně přicházely nové generace, jež opouští staré, jak se zdálo, nevykořenitelná touha po teplých místečkách a hodnostních třídách, generace, jež nebojí se více dáti mozkům i rukám svým pracovat ne pro jiného, cizího, nýbrž pro sebe sama – generace českých podnikatelů. Víme sice, že schází nám ještě mnoho, kvalitativně i kvantitativně, abychom i jen rakouským Němcům v oboru průmyslu, obchodu i peněžnictví se rovnali, - avšak máme již nejlepší vůli tak učiniti – neschází nám k tomu již nežli jedině – čas. Za jeden, dva lidské věky dohoníme je jistě. V oboru průmyslovém i obchodním nejsou tedy ani náš stav dnešní ani vyhlídky do budoucnosti neutěšeny. Leč nesmíme zapomínati, že nejsou průmysl a obchod jedinými jen projevy resp. činiteli hospodářské moci národa, nýbrž že sluší národu, jež chce v ohledu hospodářském i politickém skutečně být silným, aby byl též vlastníkem veškeré půdy jim obývané a tuto hospodárně a intenzivně zdělal.

Tehdejší obchodní soudce Alfréd Mayer byl čtenářům Obzoru národohospodářského již známý svým článkem *Ke zřízení české pozemkové banky*¹⁷, podle něhož *veledůležitá a snad nejnesnadnější funkce připadne pozemkové bance při hájení a nabývání české pozemkové državy, protože patří dosud asi čtvrtina půdy v českých krajích majitelům nečeským. Tento proces přecházení půdy této do rukou českých je třeba spolu s ochranou středního selského stavu co nejušlostněji podporovati.*

Zde se sluší poznamenat, že redaktor Gruber tento příspěvek nezveřejnil náhodou, spíše lze uvažovat o programově rozvíjené nacionální ekonomii. Jakož i v jiných případech dlouholetému procesu zakládání a činnosti pozemkové banky věnoval pozornost ve zprávách v rubrice zpráv a rozhledů.¹⁸

A už dříve nejenom pana Mayera znepokojovalo, že *z celé hospodářské plochy království ve výměře 5 073 396 hektarů 28,3% [tohoto kulturně i hospodářsky rozhodně nevýhodném rozdělení] půdy je v držení 244 majitelů*, a to i už kvůli tehdejšímu majetkovému cenzu, používanému při volbách do různých zastupitelských orgánů, takže pan Mayer končil svou studii citací knihy německého ekonomu Wiesera o německé poplatnosti v Čechách: *český národ nese těžce, že ztratil svou národní šlechtu a není vyloučeno, že vznikne v něm jednou ještě hnutí, které zúctuje s tou, jež postavila se na její místo.*¹⁹

Německo jako hlavní nebezpečí pro Slovanstvo

V následujícím roce zveřejnil pan Mayer (1909) ve třech pokračováních článek *Hospodářské poměry, organisace a zápasy pruských Poláků*, v němž svůj rozbor začal popisem jednoho obrázku přecházející polské rodiny z vyvlastněného statku pruským královským dekretem z jednoho francouzského časopisu, v němž Polák hrozí pruskému vojákovi, že *až budeme všichni socialisty, pak my vyvlastníme vás zase zpět.*

Mayer pak dále parafrázoval výrok německého historika a politika Hanse Delbrücka (1848-1929): „*Možno-li kvůli stranickým názorům v tom okamžiku panujícím, které se domnívají se sloužiti touto cestou národním zájmům, vyvlastňovati Poláky, pak mohli by jednou přijíti na řadu velkostatkáři vůbec, také židé, také bankéři, také průmysloví baroni. Vyvlastňování vyvlastňovatelů, které očekávám Karel Marx od světových dějin, zdá se tím přiblíženo na vzdálenost povážlivě blízkou.*“

Pisatel se pak věnoval v článku kromě jiného vývoji v národnostní držbě rozdělení půdy v neprospěch Poláků od počátku působení osídlovací komise r. 1886 v Poznaňsku. Také píše, že *poznášti židé, původem svým Němci, nepopolštili se během času jako např. židé v Haliči, nýbrž zůstávali v Poznaňsku vždy nejčilejšími průkopníky německé státní myšlenky a německé osvěty.* Osídlovací komise měla až do konce r. 1905 získat někdy velmi výhodným výkupem (!) také od zbankrotovaných polských šlechticů do své správy 211 000 ha, na nichž usadila celkem asi 90 000 německých kolonistů. *Ale sláva tato netrvala dlouho, velmi záhy počínala se dostavovati reakce a na polské straně, která vedla v důsledcích svých k vybudování polských úvěrních institucí, zasahujících tak účinně do boje o půdu, k utvrzení hospodářské organizace polské, jevíci se zejména v znamenitě uzpůsobeném úvěrnictví a družstevnictví a na konec k důsledku, pro Němce nejnebezpečnějšímu vytvoření polského středního stavu, jež počíná ohrožovat již Němce v nejvlastnějších jejich povoláních, v obchodu a průmyslu. Polákům přibýlo v tak nerovném zápasu s osídlovací komisí v posledních dvou desetiletích na 40 000 ha německé půdy. A tak došlo roku 1908 k obdaření osídlovací komise právem expropriačním, opevňujícím*

¹⁷ Mayer, 1908, s. 304-310.

¹⁸ Obzor národohospodářský 1909, r. XIV, s.104; 1910, s.52, 53; 1911, r. XVI, s. 52, 58)

¹⁹ Mayer 1908, s. 55, 100. Srovnej Wieser, 1904; 1901; *Národní poplatnost*, 1905), kolem tohoto problému se točila první velká národohospodářská polemika na stránkách Obzoru národohospodářského

k vyvlastnění zatím 70 000 ha polské půdy. **Prozatím však pruská vláda přece jen se rozpakuje barbarského zákona toho použít, ale nikdo dnes neví, co přinese budoucnost.** Nám pak bude jen na prospěch, budeme-li si poměrů a bojů tohoto nešťastného slovanského kmene pilně všimati, odnese se z toho leckterés cenné poučení pro přítomnost a snad i doby příští.

Ve svém článku o pruských Polácích pan Mayer poznamenal, že u nás v Rakousku tvoří úřednický stav spolu s lékaři a advokáty jaksi inteligentní jádro středního stavu, kol něhož usazují se teprve ostatní jeho vrstvy.²⁰

Takto poučen osudy pruských Poláků, mohl a chtěl zdůraznit publicista Mayer, že je otázkou, zda při nečeské držbě jedné čtvrtiny pozemkového majetku v českých krajích v Čechách a na Moravě jsou Čechové, kteří jsou právem hrdi na svůj neobyčejně rychlý vývoj průmyslový, obchodní a finanční, skutečně i pány a vlastníky vší půdy, kterou obýváme? Neblahý tento odkaz poroby pobělohorské, rozmnožený ještě hospodářskou opozdilostí naší v minulém století, musí být napraven nacionalizací pokud možno oné čtvrtiny české půdy, která se dosud v českých rukou nenalézá. Rozšiřování české pozemkové držby dělo se dosud pouze zcela nahodile a nesystematicky, prostě jako přirozený důsledek vzrůstající české podnikavosti a blahobytu. Organizační práce by mohla tento proces zintenzivnit. Možno tedy uvítat úmysl Národní rady české postaviti se do jejího čela.²¹

Na závěr níže uvedeného článku napsal: *Bylo by zapotřebí, aby odhodlaly se naše bankovní ústavy konečně již k soustavnému rozdělování velkých objektů na statky a dvory střední a menší, tak aby postupně všichni čeští reflektanti na velkostatky a dvory došli uspokojení. Bude to znamenat netoliko nacionalizaci české půdy, nýbrž i její postupnou demokratizaci, čehož obého jest zapotřebí v míře stejné.*²²

Úspěchy českého národního hospodářství před první světovou válkou

Rozpor mezi virtuální realitou obrázku prchající polské rodiny a životní realitou světa, v němž ještě nebyl vyvlastňovací zákon použit, pana Mayera dovedl k novému pohledu na realitu českého národního hospodářství: *Naše hospodářské úspěchy posledního desetiletí, posledního pětiletí jsou skutečně značné, ba překvapující.*²³

Tato skutečnost ho zaskočila dokonce tak, že se mu povedlo popsat ji jedinou větou:

*Zjišťujeme-li, že dostupné vklady v českých ústavech dostupují třetí miliardy korun (oproti pouhým čtyřem miliardám v celém království Uherském s 20 milióny obyvateli a 6-7 miliardám v království italském s 34 milióny obyvateli), že máme na 2200 českých Raiffeisenek, na 1000 záložen, že dobudováváme svou síť spořitelni, uvědomujeme-li si, že dostoupí vlastní prostředky českých bank letošním rokem úctyhodné sumy téměř 300 mil. K, že máme dnes v Živnostenské bance skutečnou velkobanku, jež bude bohdá za málo let čítati se k největším bankám evropským; projíždíme-li dále českým krajem, a shledáváme-li, jak krásně vzrůstá průmysl v českých městech a s ním i česká města sama, shledáváme, že není to již jen průmysl cukrovarnický a pivovarský, nýbrž že máme již velmi značný průmysl textilní, strojní, průmysl strojů hospodářských, průmysl truhlářský, keramický, chemický, koželužský, průmysl cukrovinek, zboží uzenářského, náhražek kávy, škrobu a jiné, shledáváme-li, že rostou nám četné závody i v různých odvětvích speciálních, zejména v Praze, o nichž se nám do nedávna ani nezdálo, že činíme pokusy, třeba ne vždy šťastné, i o založení vlastní industrie uhelné, železné a papírové, v nichž jsme nejvíce pozadu; pozorujeme-li, že přechází v posledních čtyřech letech téměř každý měsíc nový velkostatek z rukou německých do českých, kdežto pohybu opačného téměř ani není, a že nabýváme podobně půdy na některých místech své jazykové hranice i v pozemkovém vlastnictví drobném; uvědomíme-li si, jak celý náš hospodářský život v Praze i na venkově nezvykle živě a rušně bije, jak poměrně snadno umísťujeme nyní rok co rok 100-120 mil. korun průmyslových a bankovních papírů, sumu to, již nedostupovala nedávno ještě roční emise ani celého Předlitavska; vzpomeneme-li konečně radostných číslic posledního sčítání lidu v Čechách a na Moravě, o nichž musel prohlásit i sám profesor Rauchsberg, že svědčí o zlepšení hospodářských poměrů v území českém a o zhoršení v německém – tu nemůžeme ani při skepsi sebe hlubší neuznati, že nejsme ve svém celku aspoň již národem pouhých služebníků a úředníků, národem chudým a nepodnikavým: nýbrž že jsme národem, jenž dosáhl svého nejen ve svých hlavách a rukou, jako do nedávna, nýbrž nyní již i ve svých kapsách.*²⁴

²⁰ Mayer, 1909, s.121. Musím zdůraznit, že pan Mayer měl k aktivitám Židů v českém prostředí velmi pozitivní vztah.

²¹ Mayer, 1911, s. 450, 451, 454. Po referátu Pana Mayera *Očista českých krajů od německé držby pozemkové* následoval článek Dr. Anny Bayerové *The All-British Shopping Week* (Obzor národohospodářský, 1911, r. XVI., s. 454-459), která v této britské akci viděla inspirace pro prosazení toho, aby nejenom šatstvo, ale i nábytek, výzdoby obydlí mohlo být vše-české). Jak ukázala obsáhlá recenze publikace *Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. III. zpráva za rok 1913* [Praha, nakladem Národohospodářského ústavu 1914. 91 s.], tak generální jednatel prof. Josef Gruber prosadil 16. června 1909 usnesení, že *stipendia mohou být udělována také ženám české národnosti. První z nich bylo poskytnuto v červenci 1909 ke studiu textilnictví. Do konce r. 1913 bylo 27 ženám poskytnuta podpora na studijní cesty celkem ve výši 22 420,- korun.* [Obzor národohospodářský, r. XIX, 1914, s. 300-302, 594-595].

²² Mayer, 1912.

²³ Mayer, 1912

²⁴ Mayer, 1912, s. 215-217.

Panu autorovi se jeho píle vyplatila. Svou stať přetiskl v knize *Hospodářsko politická mementa* [1913], kterou věnoval své ženě. Svou nejdelsí větu ocitoval ještě jednou v přednášce v Národohospodářské společnosti, otištěna v *Obzoru národohospodářském*, v němž se velmi kriticky vyjádřil k zavádění prvků administrativně direktivního řízení v československé ekonomice po r. 1918.²⁵

Jak autor doznal, šlo mu ve výše uvedeném článku o to ukázat, jak *snahy naše vyjádřené heslem svůj k svému přinesly velmi krásné ovoce, průmyslové osamostatnění naše pokračuje, máme vedle menšího počtu závodů velkých vzrůstající počet středních podnikatelů průmyslových i zemědělských, kteří pracují usilovně a soustavně pečují o naši hospodářskou emancipaci, o povalení německé nadvlády v národním hospodářství českých zemí.*²⁶

Pan autor přitom zdůraznil, že *národní hospodářství české nevyrostlo cestou kapitalistickou na rozdíl od industrializace Uher. Stává se kapitalistickým teprve v posledních letech. Cestou kapitalistickou nevyrostlo ani naše peněžnictví ani náš průmysl. Peněžnictví naše, jehož nejsilnějšími, ba téměř jedinými nositeli byly po dlouhá léta naše záložny, jest právě naopak typem vývoje svépomocného, akapitalistického. Na základě svépomocném z kruhů záložanských vzniká r. 1868 také Živnostenská banka. Z průmyslů našich nesou původ svůj ve svépomoci právě oba naše nejnárodnější průmysly, průmysl pivovarský a průmysl cukrovarnický. Uherský vzestup se měl uskutečnit hlavně díky vládním zásahům a aktivitě Židů.*

Samozřejmě několik chmurných obláčků na tomto českém nebi se mu povedlo nalézt: *Spolu s Uhrami nese nejnovější období hospodářského rozmachu obou těchto národů jeden důležitý společný znak: jest to mladost, nedostatek tradice tohoto vývoje tu i tam. Velkopodnikateli stáváme se teprve v době přítomné. Mezi slabinami našeho, tak rychle se vyvinuvšího českého velkopodnikání na prvním místě je třeba uvést jeho nedokonalost po stránce vedení komerčního. Nezmohli jsme se ani v zemědělství. V cukrovarnictví prořídli čeští podnikatelé-jednotlivci tou měrou, že vymřou snad během několika málo let docela. Máme dnes již skutečně silný a zámožný střední stav, máme i několik stovek českých milionářů korunových nebo dokonce zlatkových, avšak takových Hlavků, Bartoňů nebo Menčíků máme ještě nadmíru poskrovnu.*

*Uvažujeme-li o koncentraci, soustředovacích snahách v českém hospodářském životě, musíme si nejprve ujasnit základní po mém soudě problém veškerých těchto snah, tj. otázku, jaké hranice chceme dáti vlastně české hospodářské práci, resp. českému hospodářskému území. Zejména činnost českých bank tuto otázku odpověděla sama. Vývoj otázky, které je vlastně hospodářské území české, nespadá naprosto v jedno s vývojem jazykovým nebo vůbec politické otázky české. Oblast českých hospodářských zájmů neomezuje se dnes již jenom na země koruny české, dnes objímá říši rakousko-uherskou. Čím širší stává se však takovým způsobem české hospodářské práce, tím pevnější, tím koncentrovanější musí být i její ohnisko. Máme zatím jen jediné české velkoměsto, a proto musíme si je i po stránce hospodářské **vyzbrojovatí** stejně silně a stejně jednotně, jak **vyzbrojili** jsme si je jako ohnisko své kultury duchovní. Za důležité pokládal bych také, kdyby podařilo se nám časem připoutati ku Praze hospodářsky i Slovensko, oč ději se v přítomné době soustavné pokusy. Rovněž bylo by na čase, aby si český průmysl vytvořil konečně svou velikou ústřední organizaci. Přitom se vrháme jednostranně jen na průmysl, přenechávajíc doménu obchodu v českých krajích zbytečně dlouho Němcům. Český postup v politice pozemkové by mohl být rovněž ještě rychlejší a úspěšnější, avšak ve všech třech zemích koruny české jsou nabízeny k prodeji německé statky nad 1 000 000 korun kapitálovou sílu českou dosud převažující.*

Pan Mayer ve svém hodnocení stavu české ekonomiky nevěnoval pozornost tak významné skutečnosti, v jakém byl stupeň vývoje elektrizace: *V r. 1912 bylo v českých obcích českých zemí celkem 128 veřejných elektráren o celkovém výkonu strojů 40 050 KW (tj. průměr 313 KW), z nichž byly 3 (Chrudim, Kroměříž a Třebíč) provozovány německými společnostmi. V německých obcích českých zemí bylo 168 elektráren o 91 200 KW (tj. průměr 540 KW). Vidíme, jak jsme pozadu za svými krajany Němci nejen počtem, ale zejména velikostí elektráren, Jsme však daleko pod rakouským průměrem, i když čítáme jen Čechy a Moravu, nepřihlížeje na Slezsko, kde máme ve správě jen malé obce. V Rakousku bylo roku 1912 elektráren 854 o celkovém výkonu 457 000 KW, tj. o průměrné velikosti 535 KW, takže bychom museli mít na 6,8 milionů Čechů v Čechách a na Moravě 202 elektráren o celkovém výkonu 108 000 KW, tedy asi dvaapůlkrát tolik co dnes. Tolik jsou „bohaté Čechy“ pozadu za rakouským průměrem, daným chudou Haličí, Dalmácií a Istrií. Myslím, že ono „bohaté“ stává se pro nás osudnou frází, neboť se stále podporují „chudé“ alpské země více než „bohaté“ Čechy a Morava.²⁷*

Toto porovnání vrhá velmi nelichotivé světlo na výkonnost české ekonomiky v národnostním smyslu (tedy bez Sudet) v porovnání s ekonomikou rakouskou (rovněž národnostním smyslu). V soutěži národů jsme tedy rozhodně nevedli. V r. 1913 značka R.P. referovala v rubrice Rozhledy o zářijovém kongresu Mezinárodního ústavu statistického ve Vídni, kde byly podrobeny srovnávacímu zkoumání různé aspekty výpočtu výše a struktury jmění, důchodů a dluhů jednotlivých národů a metod jejich porovnávání. *Na tomto kongresu podával prof. Dr. Bedřich Felner, ředitel Uherské agrární a rentové banky, referát o národním jmění Rakouska a Uher.*

²⁵ Mayer, 1921.

²⁶ Mayer, 1921, s. 97.

²⁷ List, 1914, s. 220.

Národní jmění pak Felner definuje jako úhrn jmění všech oněch hospodářských statků a hodnot, jež v určitém okamžiku jsou k dispozici státně organizovanému národu. Podle jeho výpočtu velikost (čistého) jmění na jednoho obyvatele v Uhrách činila 2944 (1987) korun a v Rakousku 4102 (2965) korun²⁸. Lze z výše uvedených srovnání odvodit, že velikost jmění jednoho českého obyvatele se spíše blížila, respektive ani nepřevyšovala jmění obyvatele Uher, zvláště lze-li vzít do úvahy morální zastarávání výrobních prostředků, veřejných statků i spotřebních předmětů dané nízkým stupněm elektrifikace.

Vlastní stát, šance nebo hrozba

V r. 1921 se pan Mayer čtenářům Obzoru národohospodářského svěřil, že *kdo z nás by před válkou tušil, jak brzy se dostane českému národnímu hospodářství nejbezpečnější opory, národního státu, kdo z nás nadál se, že nastanou však současně tak hluboké přeměny v sociálním všeho evropského lidstva, že bude jimi slibný vývoj středního českého podnikání průmyslového i zemědělského vážně ohroženo. Podstatu krise českého středního podnikání vidím v něčem jiném, vidím ji spíše v momentech psychologických, v rozvrtném vlivu dnešních poměrů veřejné správy, vázaného hospodářství, sociálních poměrů a sociální politiky, finanční politiky a duši podnikatelovu, na duši členů jeho rodiny, na celé jeho výrobní prostředí. Daňové přetížení středních podnikatelů je nebezpečné pro celý národ. Projekt dědické daně nás přesvědčuje velmi pádně o tom, že nesmíme již ani počítati s tím, že výsledky našeho doživotního snažení budou jednou patřit našim potomkům. Podnikatel sám pak aby věnoval aspoň jeden den v týdnu studiu sbírky zákonů a úředních nařízení. Náš trýznitel, vázané hospodářství, veřejné zásobování mnohdy přímo poškozují. Já sám měl 5 vagonů k dodání připraveného obilí, a teprve po dlouhém opětovném prošení obdržel jsem od komisionáře pytle na dva vagony. A přesto mně poslalo hejtmanství výnos, v němž sděluje, že velkostatky prý téměř žádného obilí nedodávají. Německý rarach směje se dnes již a bude se smáti ještě více. Budeme-li v dnešním soustavném utloukání českého podnikání ještě chvíli pokračovat, za několik málo let část velkých závodů průmyslových bude socializována, největší část bude v rukou německých, jimž snad mezitím vzroste i nějaký českoněmecký Stinnes. V bankách a velkozávodech českých, poločeských i zcela německých budou se tísnit davy zámožných mladých mužů, zabývajících se ve volných chvílích turfem, veslováním, fotbalem a hrou na burze. Menší část velkozávodů bude česká, prostoupená kapitálem francouzským, anglickým, italským, holandským říšskoněmeckým a vídeňským. Střední závody průmyslové budou šmahem přecházet do rukou německých a německo-židovských, nové budou povstávat hlavně jen v území německém, střední statky budou se dávat zase do pachtu jako dříve a procento Němců mezi nájemci silně poroste. Z velkých závodů pozemkových bude část parcelována, převážná část zůstane dosavadním majitelům. Takový bude stav národního hospodářství ve státě, jenž chce být národním státem československým.*

Ale už 18. února 1924 ve své přednášce, věnované Jižním Čechám, pan Mayer zdůraznil hned na počátku, že *jsme prožili světovou válku, nejmohutnější událost světových dějin od stěhování nároků, dožili jsme se po třech staletích radostné obnovy své státní a národní samostatnosti a prodělali jsme v celé Evropě sociální revoluci, tu méně, tu více pronikavou. Reflex nových poměrů nebyl snad v žádné části historických zemí tak znatelný, tak zásadní, jako v našem dnes pohraničním kraji, kde zejména v kruzích podnikatelských panuje jistá nálada pesimistická. Nová státní hranice, celní čára a především finanční zhroucení republiky rakouské pocuchaly hustou sítí hospodářských vztahů s Rakouskem.*

Druhý soubor nových jevů, jež v blízké budoucnosti již budou mítí převážný vliv na utváření hospodářsko-společenských poměrů jihočeských je pozemková reforma. Již před válkou jsme kladli na první místo ozdravovacího programu příznivější úpravu rozdělení pozemkové držby pro drobné a nejdrobnější rolníky a skrovným rozsahem držby selské. Mysleli jsme tehdy na zesílení ubohého jihočeského sedláka, jehož pozemková držba v době agrární krize mezi dvěma kameny – domkaři a velkostatkem – byla rozemleta. Dnešní pozemková reforma – kompromis mezi stanoviskem měšťáckým, které jsme tehdy hájili, preferující zemanské rodiny, a mezi názory socialistickými, jimž je i nezámožný jihočeský sedláček buržoou, přeje po výtce jen držbě drobnější a i zbytkové statky chce nechávat jenom rozměrů menších. Velké dílo je započato, vše je ve varu. Po provedení pozemkové reformy nebude více latifundií, nebude tu odborně vzdělaných hospodářských úředníků ani kapitálově silných židovských nájemců.²⁹

Pozemkové reformy a český venkov po první světové válce

Před první světovou válkou vypadalo rozvrstvení vlastnictví půdy tak, že *ze 100 držitelů a nájemců půdy bylo 70 domkařů (majitelů zahrádek, průmyslových a zemědělských dělníků) do 2 ha, chalupníků od 2-10 ha bylo 19, sedláků od 10-100 ha bylo něco více než 10 a statkářů a velkostatkářů od 100 ha výše méně než 1. Pokud jde o*

²⁸ Obzor národohospodářský 1913, r. XVIII, s.525-528.

²⁹ Mayer, 1923/24.

jejich pozemkový majetek v %, měli tito domkaři 6,49%, chalupníci 16,82%, sedláci 39,69%, velkostatkářům od nad 100 ha a zemědělským latifundistům patřilo 37% půdy, při čemž latifundia nad 2000 ha zaujímala 32,80%, tedy 1/3 veškeré půdy. Podle výběrového šetření z 1927 vypadalo rozdělení pozemkové držby takto: ze 100 vlastníků půdy připadá na vlastníky půdy do 1 ha 30, na malorolníky 1-10 ha cca 57, na větší sedláky od 10-100 ha cca 12, statkář a velkostatkář přes 100 ha a výše je 1. Pokud se týká podílu držby, má trpasličí držba nyní jenom 2,14% půdy, malorolníci vyrostli na 39,62%, selská držba vzrostla na 44,77% a statkářská držba klesla na 13,47%. Počet statkářů se zvýšil na 5000, latifundisté zmizeli, z toho šlechtická držba obnáší 700-800 případů, zemanská držba je posílena. Sedláků je 186 000, malorolníků 845 000. Šlechtické prostředí československé je a bude i nadále německo-maďarské.³⁰ Dnes máme v republice asi 1 030 000 sedláků a malorolníků, kteří vlastní dohromady 84,39% půdy, a tito větší rolníci spolu s velmi početnými malorolníky tvoří hlavní a nejdůležitější kádr všeho našeho zemědělského obyvatelstva. Domkařů naproti tomu máme dnes pouze 432 000 a vlastní jen 2,14% veškeré půdy.³¹

Samotná pozemková reforma umožnila změnit priority: Namísto aby mladí lidé se stali průmyslníky, továrníky, řediteli továren, velkoakcionáři a podobnými, vracejí se zpět k půdě, z níž otcové a dědové jejich odešli. Dříve před pozemkovou reformou bylo to snad účelné, ale dnes bych tento návrat pochválit nemohl, protože zmenšuje náš žádoucí větší podíl na naší držbě průmyslové a obchodní.³²

Pan Mayer si sice všiml, že na sedláky těžce doléhá neochota jejich žen těžce pracovat a problémy s nahrazováním ubývajícího počtu čeledi s jejími stupňujícími se nároky strojovou prací³³, ale ponechal stranou dělení gruntů a parcelování půdy peněžními ústavy, které mělo vést k tomu, že za nějakých 50 roků zmizí selský stav a zůstanou pouze trpasličí a parcelová hospodářství, což by vedlo k nezadržitelné proletarizaci venkova. Též ponechal stranou zadlužení zemědělců v 36 obcích v soudním okrese židlochovickém, kde výše dluhů na jeden hektar se pohybovala mezi 982 korunami (obec Popovice) a 3660 korunami (Vojkovice a na 1 dlužníka připadalo 16 148 Kč (hypotekárních dluhů 7 903 Kč, směnečných dluhů 4316 Kč a družstev a daních 3 927 Kč).³⁴ Ale i pan Mayer hovořil o pozvolném rozleptávání selského stavu po stránce majetkové a sociální. Dochází k pronájmům, k dobrovolným a exekučním rozprodejům selských statků, a bude-li zemědělská deprese trvat několik roků, zostří se povážlivá krise selského stavu jistě ještě více.³⁵

Podle pana Bolelouckého hospodářské poměry nutí nás k zemědělskému plánování, zlepšení práce zemědělských družstev, zvláště ovocnářských a jejich spolupráce s konzumními družstvy

Výsledkem pozemkové reformy bylo, že typický český zemědělský závod se nalézal v rovině a byl závislý na produkci obilovin, kdežto Němci ve výše položených oblastech se věnovali především živočišné výrobě, což vedlo k tomu, že platnost staré národohospodářské poučky, že se stoupající plochou vzrůstá zájem na obilnářství a klesá zájem na výrobě živočišné, u nás již značně vybledla. V důsledku toho má náš průměrný rolník velmi pozoruhodné znalosti v pěstování různých obilovin, řepy a brambor, ale nedostatečné znalosti v pěstování skotu, vepřů i drobného zvířectva. Přes statisíce nezaměstnaných je získání řádného krmíče (přitom z deputátníků nejlépe honorovaných) problémem. Z tzv. odborníků- salašníků je jenom čtvrtina Čechů, alespoň polovina jsou dokonce říští Němci.³⁶

Přesto se pan Mayer podívoval, že nejenom drobní konsumenti, ale i někteří nelogičtí národohospodáři shledávají úplně v pořádku, že zásobuje naše města masem a jinými zvířecími výrobky čím dále tím více maďarský latifundář, nejzavilejší snad politický i hospodářský odpůrce našeho státu v Evropě, a polský a rumunský zemědělec s nízkými výrobními náklady, nikoli však chalupník a domkař náš, jehož pokrokovost a snaživost přece jest bezesporná, shledávají úplně v pořádku, že průmysl tak silný a tak zdravý, jako jest náš vzrůstající se průmysl uzenský a masný, nehledá svou surovinovou základnu u nás doma, nýbrž zcela zbytečně v Polsku, Maďarsku a Rumunsku, kdežto se právě nedostatek domácí surovinové základny obecně považuje za nejchoulostivější slabinu našeho rozsáhlého průmyslu, a nezkoumají ani, čím dnešní povážlivé vysoké rozpětí mezi cenami živého dobytka a masa v drobném je způsobeno, do čí kapes značná diference ta jde, a zda by se nedala krise živočišné výroby sanovat, aniž by poslední drobný konsument masa to vůbec ucítil. Nechápu konečně ani nesrovnalost svého nelogického smýšlení, spočívající dle mého mínění v tom, že davše v pozemkové reformě statisícům snaživých chalupníků a domkařů půdu, neumožňují jim nyní, aby na ní pěstovali intenzivně to, co malozemědělci je nejpřirozenější, skot a hlavně vepřový brav, nýbrž donucují je mocí nerentabilnosti dobytkařství, že musejí tito drobní lidé své vzrůstající úrody bramborové dovážeti s kravičkami na 10-20 km ke dráze, což namnoze nekryje ani výrobní režie, nebo je musejí nechávat shnít, jak stalo se loňského podzimu na tolika místech.³⁷

³⁰ Mayer, 1929/30, s.7-11.

³¹ Mayer, 1929/30, s. 8.

³² Mayer, 1929/30, s.5.

³³ Mayer, 1929/30, s. 11; 1932, s.29nn.

³⁴ Boleloucký, 1930, s. 13-14.

³⁵ Mayer, 1929/30, s. 11.

³⁶ Mayer, 1933, s. 224, 226.

³⁷ Mayer, 1929, s.98.

Tyto formulace se příliš nezamlouvaly Jiřimu Hejdovi³⁸, podle něhož na oplátku *zavilý maďarský latifundiář kupuje náš textil ve velkém množství, protože je levný. Mohl by proto obrátit politické ostří velmi výhodně proti nám, protože obchodní bilance Maďarska je vůči nám silně pasivní.* Pan Hejda rovněž zkritizoval další nápad pana Mayera, že by zpracování polského masa měli pražští uzenáři zorganizovat v Polsku jako hospodářsky závadný. *S tímto ohněm si nejde dlouho hrát. Poláci pochopí jistě i sami, oč je výhodnější zpracovat levné domácí suroviny na kvalitní exportní zboží. Je snad hospodářsky přípustné vyhánět za hranice tradiční finální průmysl proto, aby se odstranila domnělá překážka dosažení soběstačnosti v produkci vepřového dobytka? V tom, vyváží-li šunky Československo, neb vyváží-li je Polsko, je jistý rozdíl. Ale pan Mayer se nedal.*

Plánování ekonomiky jako východisko z krize

Psal jsem průběhem poválečných let na tomto místě již dvakrát o zemědělské krizi. Bylo to po žních r. 1922 a na podzim roku 1925, v kteréžto době kleslo obilí po každé pod svou cenu výrobní. V obou případech podařilo se cenovou hladinu tohoto nad jiné rozhodujícího výrobku našeho zemědělství zvednouti opět na výši nákladům výrobním odpovídající, avšak ani r. 1923, ani v r. 1926 neukázalo se zlepšení obilních cen trvalým, a tak píše zde dnes o zemědělské krizi potřeží. Tentokrát sahá však krise hlouběji, neboť kriticky nízkého stavu cenového nedosáhlo pouze obilí, nýbrž současně také cukrovka a brambory, chmel, zelenina, len a mléko, krize je tedy skoro všeobecná. Příznaky nynější krize jsou pohříchu podobné příznakům hluboké deprese existenčních poměrů našeho zemědělství v nezapomenutých ještě kritických letech osmdesátých a devadesátých minulého století, že se nám zase vybavují maně vzpomínky z tehdejších našich dětských let, kdy slychávali jsme z úst našich rodičů, příbuzných, návštěvníků tak často slova: hypotéky, směnky, předluženosti, sekvestr, exekuce, útěk z venkova, jež pro nás tehdy ještě byla prázdným zvukem, ale jichž povážlivému dosahu rozumíme dnes tím líp. Zemědělci naši jsou tak hluboce prodchnuti přesvědčením svého dobrého práva a těžké hospodářské i sociální újmy, kterou by déle trvající všeobecná zemědělská krize způsobila těžce vydobyté stabilitě našeho hospodářství, že budou bezpodmínečně žádati, aby ochrana naší domácí produkce zemědělské byla dobudována tak daleko, jak daleko to skrovná aspoň rentabilita naší rostlinné produkce bude vyžadovat. Nebude se jednat toliko o ochranu celní, ale i o dovozní monopol, garantování minimálních cen, podporu exportu a průmyslu bramborového škrobu, lihovarnictví, chovu vepřů. Po provedené pozemkové reformě náleží daleko převážná část naší zemědělské půd malému zemědělci a u toho leží těžiště celého hospodaření na výrobě živočišné, je nutné požadovat zachování rentability chovu dobytka. Mohou-li brambory, které prodáváme na Českomoravské vysočině za 10-15 Kč, v Praze stát 60-100 Kč, svědčí to o naprosté desorganisovanosti odbytu našich výrobků. Dobytek na venkově nakoupený projde pěti až šesti prostředníky, nežli obdrží ho ve formě masa pražský konsument, a stoupne-li na venkově dobytek o 1 Kč na 1 kg živé váhy, zdraží se maso v Praze o 6-7 Kč.³⁹

Když na počátku 30. let zachvátila venkov krize, ceny zemědělské produkce se snížily o polovinu a venkovští obchodníci a živnostníci netržili za týden na sto korun na hotovosti, tak podle pana Mayera (1934/35, s. 24) *se neobejdeme při zdolávání dnešní zemědělské krize bez hlubokých zásahů státní moci do výroby, trhu i distribuce zemědělských výrobků, jak hlásá nynější ministr zemědělství Dr. Hodža a Zemědělská akademie, a jak to vidíme i ve všech státech sousedních. Že dotkneme se při tom tu a tam také zájmů soukromých, nesmí nás másti, neboť dlouho trvající období deprese jest vždy období, kdy dobro obecné musí jíti před dobrem a prospěchem soukromým, jak napsal to nedávno tak pěkně generální ředitel Dr. Dvořák. A brzké zdolání vysilující zemědělské krise je opravdu zájmem nejenom našeho ochodu a průmyslu, našeho vývoje populačního, naší brannosti a tím i našeho státu.*

Na přednášku pana Mayera navázaly pak vědomě přednášky Václava Škody *Plánování v zemědělství* (1934/35), podle níž *v moderním pojetí státu přebírá tento i funkce hospodářské, a proto zemědělství má právo žádati ze sféry státního intervencionismu to, co mu právem náleží: zabezpečení odbytu produktů za rentabilní ceny, a hlavně Edvarda Reicha⁴⁰ Problém zemědělství v celkovém plánu hospodářské politiky (1935/36): Mám-li promluvit o tom, v jaké situaci je naše zemědělství a jak se má projevit v celkovém plánu hospodářské politiky, je samozřejmé, že navazuji na přednášky z agrární politiky, které ve Společnosti národohospodářské postupně přednesli Dr. Milan Hodža, Dr. Alfréd Mayer, Ing. Alois Kubiče, K. Karásek, Dr. Václav Škoda aj. Ministr Milan Hodža již v r. 1929 ukázal, že liberalismus je dnes v úpadku. Volná soutěž vedla k nadvýrobě, k ničení hospodářsky slabších a proto volání po hospodářském plánu je všeobecné. Volná soutěž, již se vyznačovalo dosavadní světové i národní hospodářství, vedla k poklesu cen nejdříve zemědělských a průmyslových surovin; tomu bylo čeleno z hlediska hospodářské politiky států autarkními snahami, s hlediska soukromohospodářského podnikání, především průmyslového, udržováním cen kartelovými a jinými dohodami. Soukromohospodářské*

³⁸ Hejda, 1929, s. 228.

³⁹ Mayer, 1929, s. 827-830.

⁴⁰ Doc. Dr. ING. Edvard Reich (1885-1943), rodák z Velké Bystřice, Český zemědělský odborník a pedagog, redaktor zemědělských periodik, v letech 1919-1941 úředník, poté sekční šéf ministerstva zemědělství.

vyřešení problému krise není možné, což ukázala anketa ČAZ v r. 1930. K splnění požadavku úpravy obilního hospodářství došlo 13. července 1934 zákonem o obilním monopolu. Přesvědčení, že jenom v plánovitém hospodářství lze spatřovat nejjistější východisko z dnešní hospodářské krise, stalo se dnes všeobecným. Plánovité hospodářství není jen lékem proti krisi, nýbrž skutečně novým hospodářským řádem, v němž se děje ústředně řízené uskutečňování hospodářského plánu ve všech úsecích hospodářského celku tak, že plán se stává trvalým znakem celého hospodářství (Verunáč). Závadou pouze je, že nemáme ještě vypracovanou do všech podrobností teorii a podstatu plánovitého hospodářství a jeho systematiku v celém národním hospodářství, ve všech úsecích hospodářského života. Tímto problémem se v poslední době u nás zabývá zvláště Engliš, Hodža, Macek, Verunáč a Ústav pro zemědělskou politiku Č. A. Z.

Závěr

Věren svému hodnocení J. V. Stalina z ledna 1948, začal pan Mayer kriticky hodnotit zřejmě ještě před zestátněním svého statku dosavadní vývoj československé pozemkové politiky: Na začátku dvacátého století jedna třetina velkostatků se nalézala v českých rukou. Samotná Pozemková banka založená v r. 1908 se však nedomohla za krátkou dobu svého trvání nikdy takové finanční mohutnosti, aby se mohla stát důležitým činitelem na trhu větších objektů. V přítomné dějinné chvíli, kdy odešli z českého vnitrozemí i poslední němečtí držitelé půdy, nebude snad nevhodno, přehlédneme-li poněkud podrobněji stoleté úsilí o počestění půdy českého vnitrozemí, které dovršila úspěšně první pozemková reforma, před níž se nalézala ještě tamtéž v německých rukou menší čtvrtina půdy jednotlivcům a právníkům osobám německým a nečeským. Účelem první pozemkové reformy byla především demokratizace naší půdy, odstranění zemědělských latifundií, omezení držby trpasličí, rozšíření soběstačných usedlostí rodinných, z části také rozmnožení drobné držby zemanské – nacionalizace půdy přicházela až v řadě druhé. Proto zbylo z 20% německé půdy v českém vnitrozemí i po skončení celé akce stále ještě 5-8% veškeré vnitrozemské půdy, hlavně ovšem půdy lesní, neboť německé latifundium v českém vnitrozemí touto pozemkovou reformou zmizelo. Dr. Ing. Kořátko odhaduje tento zbytek na cca 100 000 ha půdy zemědělské a na cca 250 000 ha půdy lesní především ve vnitrozemí moravském. K částečné nacionalizaci docházelo první pozemkovou reformou i v německém pohraničí, zvláště lesní půdy obdržel tam stát a některé české korporace, utvořeno tam několik set českých zbytkových statků a nedílů, ale na počestění velkého gros německé půdy v pohraničí nebylo ani pomyslení. V pohraničí by národnostní poměry ve vlastnictví půdy bez odsunu Němců sotva byly podstatně zlepšily k našemu prospěchu. Teprve dekret prezidenta republiky ze dne 21. června 1945, č. 12 Sbírky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů a zrádců – tzv. druhá pozemková reforma – umožnil nacionalizaci veškeré německé půdy v Čechách i v zemi moravskoslezské, v pohraničí i výše uvedeného zbytku ve vnitrozemí. V českém vnitrozemí bylo podle dekretu č. 12 konfiskováno 206 velkostatků a moravskoslezském vnitrozemí 177 velkostatků. Z těchto vývodů je patrno, že jsme mohli v době obrození politického i hospodářského z důsledků konfiskací po r. 1620 respektive 1634 odčinit vlastní silou a bez zásahů legislativních pouze menší část, arci nikoliv nepatrnou. Dokončení větší části této spravedlivé revindikace mohlo se podařit až v převratných dobách politického osvobození a sociální přestavby našich zemí první a druhou pozemkovou reformou. V přítomné době nepatří u nás německým majitelům ani půd půdy, ani jediný usedlost, ani jediný velkostatek – a revise první pozemkové reformy podle zákona č. 142/1947 bude se již týkat výhradně majitelů českých, nebude tedy již aktem nacionalizace půdy, jako z části první pozemková reforma a veskrze druhá pozemková reforma, nýbrž pouhým aktem její demokratizace.⁴¹

Zestátnění jeho statku jako akt demokratizace dalo panu Mayerovi prostor k tomu, aby se mohl zaobírat pozemkovými reformami v éře mezi dvěma světovými válkami v Evropě, v němž dospěl k poznání, že ze schematizace pozemkových reform v evropských zemích vymyká se jak svým odlišným zaměřením, tak i svými obrovskými rozměry grandiosní dílo kolektivizace půdy v Sovětském svazu, k jehož systematickému a rychlému provedení přikročilo se tam po několika mezistádiích od r. 1928. Tato velkolepá pozemková reforma, respektive revoluce v Sovětském svazu byla umožněna řadou příznivých podmínek: zestátněním veškeré půdy, tradičním hospodařením v artělech, obrovskými ruskými rovinami, řídkým zalidněním, málo diferencovanou sociální úrovní sovětského zemědělce, možností převedením rozsáhlých ploch lesních a pastevních na půdu ornou. Až do r. 1937 utvořeno takto 244 tisíc kolektivních hospodářství – kolchozů – s úhrnnou výměrou více než 180 milionů ha, na nichž pracovalo přes 18 milionů selských rodin. V tuto dobu bylo již jen méně nežli 1% půdy v rukou soukromých. Vedle těchto kolektivních velkopodniků založeno do té doby také na 4 300 státních velkopodniků zemědělských – sovchozů – na úhrnné výměře 10,7 milionů ha, z nichž leželo 70% v Evropě. Tyto slouží jednak jako vzorné podniky, jednak jsou jim přikazovány nejrůznější speciální úkoly výzkumné a šlechtitelské. I zásadní odpůrci kolektivizace půdy uznávali, že přinesla sovětskému venkovu i zemědělství řadu nepopíratelných cenných vkladů. Zvýšila hustotu venkovského obyvatelstva, odstranila mírnost sezonního i trvalého vystěhovalectví, odstranila primitivní způsoby hospodaření, rozšířila podstatně ornou půdu (od r. 1913 do r. 1938 o 30%),

⁴¹ Úvodní článek v č. 8 Obzoru národohospodářského ze dne 23. dubna 1948.

odstranila téměř negramotnost na venkově, zvýšila mnohonásobně spotřebu umělých hnojiv a zdokonalila mechanizaci zemědělství měrou dosud nepředstavitelnou. Tím vším pozvedla se přirozeně velmi podstatně i produktivita sovětského zemědělství, do té doby velmi nízká, a vykazuje v přítomné době roku od roku utěšený vzestup další.

Vůdčím motivem pozemkových reforem v evropských státech – mimo Sovětský svaz – bylo přesvědčení, že třeba odstranit, nebo aspoň podstatně omezit zemědělský velkopodnik a rozšířit co nejvíce počet soběstačných malých a středních rodinných podniků selských. Podniky tyto považovány jak s hlediska populačního, sociálního, branného i hospodářského za nejprospěšnější. V nejposlednější době vzmáhá se však na základě zkušeností z poslední války i z let poválečných jak v kruzích teoretiků, tak i praktiků přesvědčení, že jsou tyto soběstačné usedlosti ideálem sice ze stanoviska populačního a sociálního, nikoli však i ze stanoviska produkčního a zásobovacího. Leckdes začíná se proto již uvažovati o tom, zda by se přece jen neměl zachovat větší počet velkopodniků, jež by ovšem současně sloužily jako statky vzorné, pokusné a šlechtitelské. Nebudou to ovšem již zemědělské podniky soukromé, nýbrž státní, komunální, nebo i družstevní.⁴²

Postoj pana Mayera ke kolektivizaci zemědělství v Československu, tedy procesu postupné přeměny rolnické malovýroby v socialistickou zemědělskou velkovýrobu, která se začala uskutečňovat vznikem prvních výrobních družstev, která organizovala společné polní práce, právě od poloviny r. 1949, lze tedy předem odhadnout.

Bibliografie prací Alfreda Marii Mayera v chronologickém pořadí

Několik vzpomínek na Giosue Carducciho. Besedy času, r. 12, 1907, č. 13 [31. března v sobotu], s. 98-99. [Jako autor je uváděn JUC. Alfred Maria Mayer]

Die nationalen und sozialen Verhältnisse in böhmischen Adel und Grossgrundbesitz. Čechische Revue 1907.⁴³

Šlechta a velkostatek v Čechách. 1907. V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 42-100.

Związek ziemian w Poznańsku. 1908. V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 110-120.

Ke zřízení české pozemkové banky. Obzor národohospodářský 1908, r. XIII, s. 304-310.

III. mezinárodní kongres obchodních komor a hospodářských svazů v Praze 1908. Obzor národohospodářský 1908, r. XIII, s. 449-457.

Hospodářské poměry, organizace a zápasy pruských Poláků. Obzor národohospodářský, 1909, r. XIV, s. 81-89, 120-129, 174-185.

Česká výstavní ústředna. (1909). V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 219-225.

Boj o Poznaň: hospodářské poměry, organizace a zápasy v Poznańsku. Praha: Nákladem Českého čtenáře 1910. (Ed. Grégr a syn) 52 s. (Český čtenář, sv. 5) (Za války zabaveno).

Daň z přírůstku hodnoty půdy v Německu a pokusy o její zavedení u nás. Obzor národohospodářský, 1910, r. XV, s. 286, 323

Jihočeská otázka. (1910) V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 121-147.

Páni, zemani a židé na českém Jihu. (1910). Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 148-165.

O krajinských výstavách. (1911). V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 226-239.

Očista českých krajů od německé držby pozemkové. Obzor národohospodářský, 1911, r. XVI, 449-454.

Základní problém české pozemkové politiky. (1911) Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 101-109.

K otázce drahoty bytů. (1911). V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 187-206.

Jak pečují velká města naší říše o nápravu bytových poměrů. (1911). V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 207-218.

Několik poznámek k našemu nejnovějšímu hospodářskému vývoji. Obzor národohospodářský, r. XVII, 1912 (z 10. května 1912), s. 215-222, 267-278. V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 7-41.

Židé v hospodářském vývoji národů rakousko-uherských. (1912). V: Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913, s. 166-186

⁴² Publikováno 22. června 1949 v Obzoru národohospodářském.

⁴³ Citace a rozbor této práce viz Glassheim, 2005, s. 13, 44, 249; Pieter, Rozenblit, 2005, s. 64, 83.

- Hungarica : rub a líc Uher.* Praha: Český čtenář, 1913. 49 s.
- Hospodářsko politická mementa: [1908-1912]. Praha: F. Šimáček 1913. 240 s.
- Podniky ku zprostředkování soukromých jednání.* V: Výroční. Zpráva obchodní akademie Karlín, 1913/1914, Karlín. 8 s.
- Budeme mít české střední podnikatele zemědělské a průmyslové.* Obzor národohospodářský 1921, r. XXVI, s. 97-104, 145-151,
- Hospodářská a sociální situace jižních Čech po převratu.* Sbírká přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností v období 1923/24 č. X. 13 s.
- Zemědělská krise.* Obzor národohospodářský 1926, r. XXXI, s. 138-142.
- K diskusi o zemědělských clech.* Obzor národohospodářský 1926, r. XXXI, s. 280-284.
- Problémy zemědělské v Ženevě.* Obzor národohospodářský 1927, r. XXXII, s. 358
- Proč nestačí našeho zemědělství ochrana pouze výroby obilní.* Obzor národohospodářský 1929, r. XXXIV, s. 97-104.
- K sociálnímu vývoji našeho venkova.* Sbírká přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností v období 1929/30. č. VIII. 14 s.
- Sčítání domácího zvířectva v Č.S.R. podle stavu ze dne 31. XII. 1925.* Obzor národohospodářský 1929, r. XXXIV, s. 229-235.
- O zemědělské dělnictvo.* Obzor národohospodářský 1929, r. XXXIV, s. 485-491.
- Zemědělská krise a zemědělci.* Obzor národohospodářský 1929, r. XXXIV, s. 827-832.
- Památník rodiny Obstovy.* Písek: Fr. Podhajský, 1930. 12 s. (Knihovnička Otavana ; Čís. 12. Zvl. ot. z čas. Otavan, roč. 13., čís. 2 a 3
- Rozdělení zemědělských závodů v republice československé.* Obzor národohospodářský 1930, XXXV, s. 42-45
- Kraj omezených možností a jeho hospodářská politika.* Obzor národohospodářský 1931, XXXVI, s. 93-98.
- Nezaměstnanost, zkrácení pracovní doby a náš venkov.* Obzor národohospodářský 1932, XXXVII, s. 29-34.
- Omyly a skutečnosti ze tří let zemědělské krise.* Obzor národohospodářský 1933, XXXVIII, s. 217-228.
- Československé vystěhovalectví s hlediska potřeb naší doby: o významu, úpravě a vyhlídkách vystěhovalectví zejména do Francie.* Praha: Obchodní a živnostenská komora, 1934.
- Pět let krise na našem venkově.* Sbírká přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností v období 1934/35 č. XIII. 24 s.
- Po stopách české pozemkové politiky.* Obzor národohospodářský 1947/48, r. 47, s. 337-345
- Evropské pozemkové reformy v mezidobí obou světových válek.* Obzor národohospodářský 1948/49, r. 48, s. 451-459.
- Emigrace tragická a emigrace vítězná: (1621-1648, 1914-1918, 1938-1945): přednáška / 1.vyd..* Říčany: Okresní rada osvětová, 1948 (Mnichovice: Josef Zoufalý). 15 l.

Další použitá literatura

- Boleloucký, Fr. [Ing. Dr.]: *Některé hospodářské otázky Jižní Moravy.* Židlochovice, nákladem Poradního sboru při Zemědělské hospodářské školy [1930]. 11 s.
- Černý, Marcel. *Osobnost Josefa Karáska (1868-1916) v souvislostech české slavistiky a české literární Vídne.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2007. 401 s.
- Fiedler, F.: *Rozdělení majetku pozemkového v Čechách.* Obzor národohospodářský, 1906, r. XI, s. 172-184.
- Glassheim, Eagle. *Noble Nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy.* Harvard: Harvard University Press 2005. 316 s. ISBN 9780674018891
- Hejda, Jiří. *Proč nestačí našemu zemědělství ochrana pouze výroby obilní.* Obzor národohospodářský 1929, r. XXXIV, s. 227-229.
- Judson, Pieter M. - Rozenblit, Marsha L, eds.** [*Constructing Nationalities in East Central Europe.*](#) Oxford: [Berghahn Books](#), 2005. Austrian History, Culture, and Society. xx + 293 pp. ISBN 978-1-57181-175-2.
- List, Vladimír: *Časové hospodářské a právní otázky v elektrotechnice.* Obzor národohospodářský, 1914, r. XIX, s. 15-21, 76-84, 121-130, 168-174, 228-234, 278-285, 323-328, 463-474.
- Národní poplatnost a zemské hospodářství v království českém: odpověď na úvahu prof. dra. Bar. Wiesera,* vydáno ku podnětu Národní rady / redakce Lad. Dvořák (1860-). Praha: J. Otto 1905. 91 s. (Sborník spisů politických a národohospodářských; Sešit 80)
- Navrátil, M.: *Almanach československých právníků. Životopisný slovník čs. Právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby.* Praha 1930. 561 s.
- Průruční slovník k dějinám KSČ. Svazek I.* Praha: Nakladatelství politické literatury 1964. 598 s.

Reich Edvard: *Problém zemědělství v celkovém plánu hospodářské politiky* Sbirka přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností v období 1935/36, č. V. Praha, Česká společnost národohospodářská. 1936. 55 s. [přeneseno ve schůzi společnosti pořádané 11. listopadu 1935 v Praze]

Škoda, Václav. *Plánování v zemědělství*. Sbirka přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností v období 1934/35, č. V. Praha, Česká společnost národohospodářská. 1935. 55 s. [přeneseno ve schůzi společnosti pořádané 11. března 1935 v Praze]

Štolleová, Barbora. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2014. 338 s. ISBN 978-80-246-2243-9.

Veselá, Miroslava. *Město Říčany, jeho historie, významné osobnosti a možnosti využití ve výuce vlastivědy*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2006. 283 s.

Wieser, Friedrich Freiherr von Dr. (1851-1926). *Die deutsche Steuerleistung und der öffentliche Haushalt in Böhmen*. Lipsko: Duncker & Humblot 1904. 93 s.

Týž: *Die Ergebnisse und die Aussichten der Personaleinkommensteuer in Österreich*. Lipsko: Duncker & Humblot 1901. 126 s.

Živanský, Th.: *Statistika pozemkového majetku v Čechách*. Obzor národohospodářský, 1905, r. X, s. 153-164, 201-213.

Kontakt:

PhDr. Jiří Řezník, PhD.

Katedra aplikované ekonomie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 12

771 80 Olomouc

Česká republika

email: reznikji@upol.cz

<http://www.tady.cz/jiri%20reznik/>

3. Studie na pokračování

Pokus o řešení Marxova neřešeného problému IV (dokončení)

František Neuzil

O jedné zvláštní a podivné ekonomické teorii, aneb velmi nedokonalý pokus o kritický rozbor způsobu, jímž se ruský matematik a statistik polského původu Ladislaus Bortkiewicz snažil vytvořit alternativu Marxovy teorie řešení „transformačního problému“.

(Dokončení)

U Bortkiewiczovy algebraické metody řešení problému transformace hodnot na výrobní ceny je tomu ale jinak, vždyť už ze samotného předpokladu, že dlužno transformovat netoliko pracovní hodnoty (čili masy nadhodnot) na výstupech výrobních procesů v jednotlivých odvětvích na výrobní ceny, leč též a hlavně násobit při vytváření cenových protipólů hodnotových rovnic vstupní hodnoty vyjadřující organické složení kapitálu fixními entitami koeficientů vypočtených dle vzorců, jež představují „poslední závěr moudrosti matematiky coby královny věd“, abychom „nemíchali jablka s hruškami“, automaticky vyplývá, že na celospolečenské úrovni se suma formálně matematicky odvozených cen nemůže rovnat souhrnu hodnot, což narušuje platnost hodnotového zákona. Je příznačným paradoxem, že když Marxovo pojetí modifikování hodnot na výrobní ceny uvádělo, že kapitalisté v jednotlivých odvětvích a podnikcích si z nadhodnoty, kterou vytloukli ze živé práce svých dělníků, přivlastňují pouze onu část, jež odpovídá všeobecné a rovné mase a míře zisku, dočkalo se kritiky – a to nejenom od aktivních nositelů buržoazní ekonomické ideologie, leč a především i od teoretiků, kteří se angažovali v rozvíjejícím se dělnickém hnutí – že porušuje zákon hodnoty, ovšem u Bortkiewiczze pokládali jeho faktické odmítnutí platnosti zákona hodnoty tito teoretici za velký teoretický objev rozvíjející revolučně socialistickou filosoficko-ekonomickou teorii. Opravdovou tragédií i fraškou zároveň pak je, že v Bortkiewiczově algebraickém modelu napomáhá minimálně k oslabení platnosti zákona hodnoty právě zachování Marxova

teoretického postulátu, podle něhož se suma nadhodnot rovná sumě zisků, čili onen prvek, jež Bortkiewicz přebírá z marxistické pracovní teorie kapitalistického vykořisťování rozvinuté v prvním díle Kapitálu, neboť tento teorém se, jak jsme doložili, objevuje během postupu rozvoje algebraické metody díky kouzelnickému algebraickému triku, jímž Bortkiewicz vyvolává zdání, že položením indexu, kterým se mají násobit vytvořené masy nadhodnot, rovným jedné celé se eliminuje neznámá „z“ v rovnicích a počet neznámých ve třech rovnicích se tak zmenšuje na tři: ukázali jsme, že ve skutečnosti se počet neznámých zvětšuje, čímž se stává soustava rovnic neřešitelnou.⁵¹ Je zajisté hezké, že pan Bortkiewicz souhlasí s Marxovou myšlenkou z prvního dílu Kapitálu, podle níž je jediným pramenem nadhodnoty v sociálně ekonomické praxi kapitalistického způsobu výroby zboží živá konkrétní práce klasického industriálního proletariátu a jsme také přesvědčeni, že ruský ekonom a matematik polské národnosti použil zmíněný důmyslný a nápaditý algebraický trik s těmi nejlepšími úmysly, leč zůstává faktem, že rovnost mezi sumou nadhodnot a sumou zisků je v Bortkiewiczově algebraickém modelu čistě formální, neboť masy zisků odpovídající všeobecné a rovné míře zisku se pro jednotlivá výrobní odvětví s rozdílným organickým složením kapitálu vypočítávají – samozřejmě „dokonale vědeckým algebraickým postupem“ –, a tudíž nemají svou sociálně ekonomickou povahou vlastně nic společného s masami nadhodnoty, které kapitalističtí majitelé firem vysáli a vyždímali ze živé práce tradičních průmyslových dělníků: masy zisků a masy nadhodnot jsou zde na sobě vzájemně nezávislé, jelikož pouze objemy nadhodnot byly reálně vyrobeny, kdežto objemy zisků byly pouze formálně matematicky odvozeny.

V prvním díle Kapitálu zkoumá Marx podstatu systému kapitalistického vykořisťování, kterou spatřuje ve výrobě nadhodnoty a ukazuje tak, že v soustavě kapitalistických výrobních vztahů je každý výrobní proces zároveň procesem zhodnocovacím a hodnototvorným, takže užitná hodnota finálního produktu výrobního procesu obsahuje hodnotovou strukturu, která zahrnuje spolu s prací nutnou k reprodukci hodnoty dělníkovy pracovní síly též nezaplacenou nadprací, která se zpředměťuje v nadvýrobku, jenž nabývá v kapitalistickém systému zboží výroby sociálně ekonomickou formu nadhodnoty; ve druhém díle Marx analyzuje projevy této podstaty neboli proces oběhu kapitálu, což ho vede k nastínění podmínek prosté a rozšířené ekonomické reprodukce; ve třetím díle se předmětem Marxovy dialektickomaterialistické strukturálně genetické, analyticko-syntetické metody stává syntéza podstaty kapitálu a jejích projevů čili skutečnost kapitálu, celistvost soustavy kapitalistických výrobních vztahů. Pracovní teorie hodnoty je tak jakožto logická teorie klasické podoby historické vývojové struktury postavena před úkol sloučit do organického celku teorii vykořisťování s teorií modelující proces utváření společensky průměrné masy a míry zisku, v jehož důsledku v odlišných produkčních sférách s rozdílným organickým složením investovaného produktivního kapitálu, čímž v nich i vznikají různé masy nadhodnoty, krystalizuje stejná masa a míra zisku: jde tedy o vzájemné propojení zákona hodnoty a nadhodnoty se zákonem utváření a vývojové perspektivy všeobecné rovné a společensky průměrné masy a míry zisku.

Z prvního dílu Kapitálu se dozvídáme, že zdrojem nadhodnoty je pouze a jedině živá a konkrétní dělníková práce, jež současně přenáší do hodnoty vznikající užité hodnoty nového výrobku hodnotu zanikající užité hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků, čímž se utváří hodnotová struktura užité hodnoty vyrobeného zboží zahrnující přenesenou hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků + nutný produkt zpředměťující nutnou práci, již dělník nahrazuje hodnotu svoji pracovní síly a pracuje tak na sebe, + nadvýrobek, v němž se zpředměťuje nadhodnota čili nezaplacená nadpráce, v jejímž průběhu dělník pracuje na kapitalistu. V třetím díle Kapitálu ale zjišťujeme, že v jednotlivých odvětvích vyráběné rozličné masy hodnot a nadhodnot vznikají díky spojení živé práce s prací mrtvou – a to v odlišných vzájemných poměrech, jak to zrcadlí rozdílná organická složení kapitálů jednotlivých výrobních oborů –, zvěnělou ve stroji, jenž ve výrobně technické (výrobně silové) dělbě práce klasické strojové průmyslové velkovýroby slouží coby nástroj k ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní práce tradičních industriálních dělníků, nadhodnoty, jejíž různé objemy se posléze účinkováním tržního mechanismu kapitalismu volné konkurence zespolečenšťují (neboli modifikují), „přetavují“ svou podobu do sociálně ekonomické formy všeobecné a rovné masy a míry zisku.

Proces formování společensky průměrné masy a míry zisku představuje „živý“ rozpor, „živou“, přímou a bezprostřední jednotu protikladných určení. Není proto divu, že rozmanité teoretické a metodologické přístupy pramenící z metafyzické antidialektické racionality úsudkového „zdravého selského (či maloměstského) rozumu“ nebo naopak z objektivně idealistické dialektické logiky hegelovského typu metafyzicky absolutizují jednotlivé stránky a momenty tohoto procesu, vzájemně je od sebe odtrhují, stavějí je do formálně abstraktního protikladu.

Již krátce po Marxově smrti a ještě za Engelsova života spatřily světlo světa rozmanité pokusy „opravit“ či „vyvrátit“ Marxovu teorii nadhodnoty a výrobní ceny v podmínkách volné konkurence, které byly zatíženy primitivně látkovým výkladem substančního pojetí hodnoty a nadhodnoty. Engels se o některých takových snahách autorů, kteří z Marxe ve skutečnosti nic nepochopili, nebo jej nepochopili správně a přesně, zmiňuje ve své předmluvě k prvnímu dílu třetího svazku Kapitálu. Zmiňuje například profesora W. Lexise, který sice odmítl práci jako zdroj hodnoty a rozdíl mezi odměnou dělníka a kapitalisty vyvozoval z dělníkovy nevýhodného vyjednávacího postavení, díky kterému nemůže, na rozdíl od kapitalistů, své zboží prodávat za vyšší cenu, než ho koupil (tedy vypěstoval), Lexisovo „vulgárně ekonomické“ vysvětlení zisku z kapitálu však přesto bylo

Marxovu pojetí velmi blízko, vedlo prakticky k týmž výsledkům jako Marxova teorie nadhodnoty, takže se nelze divit, že Engels nazývá profesora Lexise „marxistou v masce vulgárního ekonoma“. Blízko správnému poznání byl podle Engelse i doktor Conrad Schmidt, který se snažil řešit rozpor mezi teorií hodnoty tvořené pracovní silou a realitou vyrovnávání zisku na průměrnou přírážku k nákladům důmyslnou pojmovou konstrukcí podle Hegelova vzoru, v níž jako hodnototvorný pojal celý vynaložený kapitál, včetně konstantního, který je pro kapitalistu údajně podmínkou přivlastnění si zisku, a proto zisk všude odpovídá ne podílu živé práce, ale velikosti celého kapitálu a je tudíž průměrný. Engels pochopitelně Schmidta za jeho předpoklad, že i konstantní kapitál je hodnototvorný, zkritizoval. (Z dnešních pozic bychom mohli dodat, že Schmidtova teorie vlastně zvětšovala přivlastňování si nadhodnoty kapitalistou jako jakousi oprávněnou odměnu za podnikání se svým živým i mrtvým kapitálem).

Daleko výraznějším falzifikátorem Marxovy teorie přetvoření hodnot ve výrobní ceny a vyrovnávání mas nadhodnot na společensky průměrný zisk byl dle Engelse profesor Julius Wolf z Curychu, který překroutil Marxovu logiku do tvrzení, že skutečnost, že odvětví s menším podílem živé práce ve vztahu k mrtvé mohou dosahovat stejného zisku jako odvětví s vysokým podílem živé práce je důsledek toho, že nadhodnota roste automaticky při větším vynaložení právě mrtvé práce. Obzvláště kriticky se pak Engels vypořádal s italským profesorem, Achille Loriou, kterého vůbec neuznal jako seriózního vědce-ekonoma a odmítl jeho snahu přivlastnit si Marxovy objevy, zejména materialistické pojetí dějin. Loria vykreslil Marxe jako podvodníka a sofistu, který jen slibuje neřešitelný problém v prvním díle – vážený pan Loria pokládá za neřešitelný problém rozpor mezi teorií nadhodnoty v prvním díle, kde se uvádí, že množství nadhodnoty vyrobené v průmyslovém podniku se řídí podle v něm používaného objemu variabilního kapitálu, protože do výrobního procesu vstupující konstantní kapitál žádnou nadhodnotu neprodukuje, a skutečností všeobecně rovné míry a masy zisku, která se neřídí pouze podle variabilního kapitálu, ale podle celkového kapitálu – vyřešit v dalším díle, což je prý však pouze „mazaný úskok“, jenž vyvolává dojem, že Marx jej patrně nezamýšlí vůbec napsat (Loria své útoky zahájil po Marxově smrti roku 1883, kdy existoval jen první svazek Kapitálu, zatímco třetí svazek vychází až v roce 1894, kdy ho rok před svou smrtí stačil k vydání připravit Engels; sám Loria zemřel roku 1943). Loria prohlásil teorii nadhodnoty za neslučitelnou s faktem všeobecně stejné míry zisku a celý problém vyřešil vsutku kuriózně – tvrzením, že se tam, kde by dle zákona hodnoty a podílu živé práce na kapitálu měl mít průmyslový kapitalista větší zisk než jinde, tam mu tento větší zisk seberou „neproduktivní“ kapitalisté, čili obchodníci. Proč se tak děje a proč se s tím průmysloví kapitalisté smířují, to už nevysvětlil. Engels Loria za jeho pomluvy Marxe a falzifikace tvrdě ironizoval, netušil však bohužel, že po jeho smrti budou na Marxe vypáleny ještě těžší kalibry, aniž by si toho dokonce celé následující generace ekonomů hlásících se k marxismu všimly.⁵²

První díl Marxova Kapitálu ukazuje, že nadhodnota je plodem výlučně oné části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci neboli kapitálu variabilního. V prvním díle třetího svazku Kapitálu se ale dočteme, že nadhodnota, která se pak dále přetváří v zisk, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu. Mezi těmito dvěma teoretickými postuláty se rozvíjí celá soustava, celý řetězec zprostředkujících článků, zároveň se však mezi nimi uchoval vztah vzájemně se vylučujícího rozporu, pro nějž platí zákon formální logiky. Antinomie pracovní teorie hodnoty nemají v Kapitálu žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti či nedbalosti myšlení plynoucí) povahu, ale jedná se o reálné rozpory objektu teoretického rozboru, které se neodstraňují jako něco subjektivního, ale dospívají ke svému pochopení a snímají se tedy v obsahu hlubšího a konkrétnějšího teoretického pojetí. Řečeno jinými slovy: jsou uchovány, ztratily však charakter logických rozporů, přeměnily se v abstraktní momenty konkrétního porozumění ekonomické skutečnosti kapitalistické společenskoekonomické formace.⁵³

Formálně algebraické odvozování výrobních cen z vyrobených hodnot vytváří filosoficko-ekonomickou teorii, v níž se dematerializují kapitalistické společenské výrobní vztahy, materiálně předmětný obsah se vytrácí především u jejich hlubinného základu, hlubinné strukturně systémové úrovně a jádra sjednocujícího všechny stránky kapitalistického výrobního způsobu (neboli výrobu, směnu, rozdělování a spotřebu), jímž jsou vlastnické vztahy, typy a formy vlastnické (respektive nevlastnické) subjektivity, jež tvoří sociálně ekonomickou podstatu systému kapitalistického vykořisťování i základ třídně sociální dělby práce a třídně sociální struktury kapitalistické občanské společnosti, které se tak ztotožňují s kategoriemi právního vědomí vládnoucími v politicko-ideologické nadstavbě buržoazní společnosti, s představami kapitalistických soukromých vlastníků o právu a spravedlnosti ve sféře právní duchovně praktické tvorby. Souběžně s tím, jak se u kapitalistického soukromého vlastnictví klade jako ontologicky prvotní a základní jeho výraz v soustavě právních kategorií, kdežto jeho sociálně ekonomický obsah a třídně sociální podstata se kladou jako druhotné a odvozené, zatemňuje se původ kapitalistického soukromého vlastnictví v nadhodnotě a dochází ke zkreslení původních představ dělnického hnutí a dělnických politických stran o revoluční politické strategii coby základního způsobu překonání kapitalismu a sociálně ekonomického osvobození dělnické třídy. Bortkiewiczovy pokusy „opravit chyby Marxovy pracovní teorie hodnoty“ zapadají logicky i historicky do období, v němž se v mezinárodním dělnickém hnutí začínají v politice dělnických stran prosazovat tendence k oportunistu a ve filosofické teorii socialistické revoluce tendence k revizionismu, které se projevovaly v útocích na dialekticko-materialistickou logickou teorii poznání zákonitostí revolučního třídního boje proletariátu, jež není údajně nic jiného než

důsledek „špatného vlivu, který měla na Marxe Hegelova filosofie, hegelovskou nákazou marxismu“, a hlásaly, že materialistickou dialektickou logiku by měla nahradit „opravdu vědecká“ matematická, vztahově funkcionální logika, která se přece nezabývá takovým „slovním haraburdím hegelovštiny“ – jako je kupříkladu teze materialistické dialektické logiky o objektivní povaze rozporu (čili též rozporu mezi hodnotou a výrobní cenou, nadhodnotou a společensky průměrnou masou a mírou zisku) coby totožnosti protikladů, jako bodu střetnutí krajností, v němž protikladná určení vzájemně přecházejí jedno v druhé (takže se například v průběhu „transformačního procesu“ vzájemně přeměňují hodnoty a výrobní ceny, jelikož se nejedná o nic jiného než přeměněné formy, modifikované výrazy společensky nutných objemů živé a zvěčnělé práce v odlišných vzájemných poměrech jednotlivých výrobních odvětví coby momentů tvořících se kapitalistických výrobních vztahů) – a kterou prý rozvíjejí takové „filosofické teorie moderních přírodních a společenských věd“ jako rozmanité pojmově kategoriální proudy a systémy novokantovské či pozitivistické filosofie.⁵⁴ A tato tendence k politickému oportunistu hlásajícímu, že „hnutí je vším, kdežto konečný cíl“ – neboli svržení hospodářského a politického panství buržoazie a nastolení diktatury proletariátu, která je „státem-nestátem“, „státem-polostátem“, „státem umírajícím a usínajícím“ –, „není v podstatě ničím“, jež nalézala svůj ideově teoretický pramen v revizi dialektickomaterialistické filosofické (ekonomické, sociologické, politologické atd., atp.) teorie socialistické revoluce, se neobjevila jen tak „ze vzduchu“, nevyvolaly ji v život pouze nějaké nové myšlenkové proudy v duchovně kulturní nadstavbě kapitalistické společnosti, leč měla svoji třídně sociální základnu v dělnické aristokracii a dělnické byrokracii a partokracii, neboli funkcionářích odborových organizací a dělnických politických, sociálně demokratických a socialistických stran druhé Internacionály, kteří se tímto způsobem integrovali do vlastnické a politické struktury rozvíjejícího se monopolního kapitalismu.

Teorie, která se pokoušela „opravit a vylepšit“ Marxovo pojmové uchopení procesu, v němž se nadhodnoty rovnoměrně kondenzují do stejných ziskových měr a mas v rozličných produkčních oborech, které se liší vzájemným poměrem mrtvé a živé práce, pomocí algebraických vzorečků, jež kladou hodnoty i nadhodnoty a jejich modifikované, přeměněné formy ve výrobních cenách a všeobecných rovných ziscích do abstraktně formálního protikladu, čímž dochází k oslabení platnosti pracovní teorie hodnoty, se zajisté musela a musí líbit všem ideovým obhájčům věčnosti a přirozenosti kapitalistického společenského řádu. K nim náleží například pan Robert Holman, aktivní nositel ideologie polistopadové vlastnické a mocenské elity české varianty mafiánského lumpenkapitalismu, jemuž jeho objektivní třídně sociální role diplomovaného lokaje a učeného slouhy majetkových a politických zájmů vládnoucí lumpenburžoazní oligarchie vynesla kromě jiných poct a rozhodovacích funkcí též profesuru na Vysoké škole ekonomické v Praze. Vůbec nepřekvapuje, že vážený pan Holman pokládá Marxe za „opožděného ricardiánce“, jenž zkazil poznatky klasické ekonomické teorie svou protikapitalistickou ideologickou a sociálně politickou angažovaností. Vykořisťování a nadhodnota – to jsou přece jen prázdné ideologické, pseudonáboženské floskule, vždyť ani Marx nikdy nepopíral, že dělníci nemohou ani v komunismu dostat vše, co práci vytvoří, a na druhé straně kapitalisté přece také investují většinu vyrobené nadhodnoty k akumulaci kapitálu, jenž slouží k růstu společenského bohatství, a platí ze svých zisků – samozřejmě nehorázně – daně do státního rozpočtu, jenž „chudáky“ kapitalistické podnikatele „nestydatě okrádá“.

Je zjevné že, kategorie „kapitalismus“ a „socialismus“ zůstávají pod páně Holmanovou rozlišovací schopností. Není také divu, že veleučený pan profesor upírá pracovní teorii hodnoty reálný základ, jelikož v tomto pojetí představuje hodnota jsoucnost, které nelze změřit, zvážit a spočítat a za hlavní argument proti ní pokládá právě tak zvaný „transformační problém“, při jehož řešení přece Ladislaus Bortkiewicz „nezvratně a pro všechny časy“ matematicky dokázal, že souhrn výrobních cen se nerovná úhrnu hodnot, čímž byla pracovní teorie hodnoty „definitivně a s konečnou platností vyvrácena“ – stejně jako byl samozřejmě „dávno vyvrácen“ filosofický materialismus. Materialistická dialektika výrobních sil a výrobních vztahů, která právě vyžaduje uplatnění pracovní teorie hodnoty, váženému panu Holmanovi nic neříká, a proto omílá známé fráze o rozporu mezi prvním a třetím dílem Kapitálu dle Böhm-Bawerka, otrocky napodobuje právě jeho argumenty ve snaze pohřbit kategorie „hodnota“ a „nadhodnota“, jak jsme již zmínili, není mu jasný dle něj zmatečný pojem „organické složení kapitálu“, tvrdí, že Marxova pracovní teorie hodnoty nedokázala vysvětlit utváření všeobecné průměrné míry zisku, odmítá tendenci k poklesu míry zisku při klasické formě vykořisťování pomocí vybavování pracovní síly dražšími výrobními prostředky – která je přitom nabílední a i u nemarxistických ekonomů vede dnes k apelování na investice do lidského kapitálu. Zdá se, že profesor Robert Holman žije stále kdesi uprostřed devatenáctého století.

Pan Holman a jemu podobní aktivní vyznavači lumpenburžoazní teoretické ekonomické ideologie dovedou, jak se zdá, pouze překrucovat Marxovu logiku, posouvat ji i veškerou kritiku vůči kapitalistickému soukromému vlastnictví někam do oblasti závidění chudších obyčejných lidí vůči vyšší a kvalitnější spotřebě lidí majetnějších či do roviny mravního rozhořčení rovnostářů nad sociální nespravedlností v oblasti rozdělování hmotných statků, které s sebou kapitalismus přináší. Vážený pan profesor i se všemi svými akademickými, pedagogickými a vědeckými tituly nechápe, nebo alespoň vytváří dojem, že nechápe, podstatu logiky Marxovy filosoficko-ekonomické teorie, která ukazuje, jak právě kontrola ze strany buržoazie, jež tvoří menšinu společnosti, nad sférou převlastňování, disponování a užívání výrobních prostředků, nad pohybem veškeré celospolečenské práce,

a to jak práce mrtvé, zvěčnělé, tak i práce živé, kontrola, řídící se slepě zásadou honby za vyšší mírou zisku, se stále více dostává do rozporu s chladnou ekonomickou logikou dlouhodobé tendence k zespolečenštění výroby, s objektivní skutečností, že honba za co nejvyšší masou a mírou zisku za každou cenu, tedy právě akumulace kapitálu po kapitalistickém způsobu, brání rozvoji člověka a lidstva jako takového a – což je právě to podstatné, nikoli pouhá nerovnost při rozdělování hmotných statků a ve spotřebě – dnes dokonce už ohrožuje samotnou existenci života na planetě.⁵⁵

Ještě jednou můžeme konstatovat, že primitivní ideologové reakční společenské třídy, která dnes už není schopna pravdivého společenskovedního poznání, třídy a již v dnešním světě představuje především globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie spolu s její podřízenou, polokoloniálně závislou kompradorskou složkou, kterou tvoří lumpenburžoazní oligarchická vlastnická a mocenská elita mafiánského lumpenkapitalismu vládnoucího v „postkomunistických“ zemích, nebudou s velkou pravděpodobností hraničící s jistotou nic namítat proti pokusům zpochybňovat objektivní platnost pracovní teorie hodnoty, zvláště když se tyto pokusy dějí ve jménu matematiky – „královny věd“. Takový postoj nejrůznějších „pánů Holmanů“, ať už zní jejich ctěné jméno jakkoli, je zcela srozumitelný a svým způsobem logický, neboť plně zapadá do realizace objektivního třídního zájmu reakčních sociálně ekonomických a politických sil epochy globalizovaného kapitalismu usilujících již v samotném zárodku potlačit jakékoli snahy o sociálně historickou alternativu kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví. Co však již není tak pochopitelné, ale musí naopak překvapit, je fakt, že Bortkiewiczova „teoretická alternativa“ Marxovu pojetí pracovní teorie hodnoty našla vlídné přijetí i u lidí, kteří se hlásili k marxistické ekonomické teorii a politicky stáli na straně revolučního, revolučně demokratického křídla mezinárodního dělnického a socialistického hnutí, jako byli americký marxistický ekonom Paul Marlor Sweezy či italský marxista Pierro Sraffa.

Paul Sweezy projevuje od samého začátku velké sympatie k Bortkiewiczovým algebraickým schémátům, a tak se nemůžeme divit, když se u něj dočteme, že proces formování výrobních cen z hodnot spolu s krystalizací průměrné a rovné míry zisku lze zobrazit jediné pomocí rovnic ekonomické rovnováhy v systému jednoduché reprodukce, která zahrnuje tři výrobní odvětví. Pokud předpokládáme, že všechna průmyslová či zemědělská odvětví mají spolu se stejnou mírou nadhodnoty i stejné organické složení kapitálu, utváří se všeobecná průměrná míra zisku velmi lehce a vlastně samočinně, neboť v takovém případě účinkuje hodnotový zákon přímo a bezprostředně: vyprodukované hodnoty se přímo rovnají výrobním cenám. (Znovu ale připomínáme, že v takovém případě náš výchozí předpoklad ignoruje proces zespolečenšťování produktivních kapitálů a jimi vyrobených objemů nadhodnot, činí jej naprosto zbytečným).

Předpoklad téže organické skladby kapitálu vkládaného do jednotlivých produkčních sfér je samozřejmě příliš abstraktní a neodpovídá reálným poměrům v soustavě výrobních vztahů kapitalismu volné konkurence, kde se při zachování téhož vzájemného poměru mezi nadprací a prací nutnou výrazně odlišují složení kapitálu v jednotlivých odvětvích, což vyvolává přelévání kapitálu mezi odlišnými produkčními obory a narušuje rovnováhu mezi nimi: všichni kapitalisté by se chtěli stěhovat do výrobních oblastí s nejnižší stavbou kapitálu a tedy největším objemem vyprodukované nadhodnoty, jelikož v nich lze dosáhnout nejvyšší masy a míry zisku, což odpovídá objemové velikosti investovaného variabilního kapitálu. Marx vyjádřil tuto konkrétně historickou sociálně ekonomickou situaci slovy: „Zdá se tedy, že teorie hodnoty je tu neslučitelná se skutečným pohybem a že se tudíž vůbec musíme vzdát naděje, že tyto jevy pochopíme.“⁵⁶

Sweezy chválí Marxe za to, že uznává dilema, k němuž vede pracovní teorie hodnoty, a především za snahu nalézt východisko ze vzniklé situace, zároveň jej však kritizuje, že jeho metoda transformace hodnot ve výrobní ceny porušuje ekonomickou rovnováhu prosté reprodukce, a tudíž je „logicky nevyhovující“, přičemž příčinu Marxova omylu spatřuje v tom, že v Marxově schématu cen zůstávají výrobní náklady kapitalistů na konstantní a variabilní kapitál stále ještě vyjádřeny v pojmech hodnoty, kdežto finální produkt výrobního procesu je vyjádřen ve výrobních cenách. Dle Sweezyho mínění je zřejmé, že v systému, v němž je počítání cen univerzální, musí být ve výrobních cenách vyjádřen jak konečný zboží produkt, tak i kapitál, jehož bylo při výrobě použito. Marx se při přeměňování hodnot ve výrobní ceny údajně zastavil na poloviční cestě, a proto není překvapivé, že jeho postup vede k rozporným výsledkům.⁵⁷ A americký marxistický (?) ekonom dále otrocky papouškuje Bortkiewiczův výklad řešení „transformačního problému“, aniž by vyvinul sebemenší úsilí přepočítat jeho algebraický postup, čímž by například zjistil, že předpoklad, jímž se neznámá „z“ pokládá za rovnou jedné, počet neznámých číselných veličin v rovnicích nezmenšuje, leč naopak zvětšuje.⁵⁸

Paul Sweezy nevzal také vůbec na zřetel situaci, kterou jsme naznačili na třicáté šesté stránce našeho pojednání: totiž, že $(C_x = C)$ a $(V_y = V)$, a přitom se v soustavě tří rovnic majících vyjadřovat cenovou kalkulaci v systému prosté ekonomické reprodukce, jenž produkuje všeobecnou míru zisku, spolu s neznámými veličinami z_1, z_2 a z_3 „urodí“ ještě i dalších šest neznámých veličin $x_1, x_2, x_3, y_1, y_2, y_3$, takže začne platit, že $[(c_1x_1 + c_2x_2 + c_3x_3) = C_x = C = (c_1 + c_2 + c_3)]$, kdy $(x = 1)$, stejně jako $[(v_1y_1 + v_2y_2 + v_3y_3) = V_y = V = (v_1 + v_2 + v_3)]$, kdy $(v = 1)$, přičemž neznámé veličiny $x_1, x_2, x_3, y_1, y_2, y_3$ budou mít podobné vlastnosti jako z_1, z_2 a z_3 . Uvedli jsme, že Ladislaus Bortkiewicz se o tomto „sladkém tajemství“ opomněl zmínit. Mohli bychom však ve svém tázání pokračovat ještě dále a zeptat se, zda byla tato „algebraická záhada“ známa Karlu Marxovi. Je možné a osobně mám za to, že i docela pravděpodobně, že nikoli. A to je právě dobře. Je dobře, že se Marx nenechal při

zkoumání zákonitostí procesu přeměny hodnot ve výrobní ceny zlákat na zdánlivě nadějně vyhlížející, leč ve skutečnosti nikam nevedoucí cestu „bezrozporného“, algebraického odvozování – které by mohlo uvažovat kupříkladu i o z formálně matematického hlediska zcela reálné možnosti, že $(C_x \neq C)$, $(V_y \neq V)$, $(S_z \neq S)$, přičemž současně $[(C_x + V_y + S_z) = (C + V + S)]$ (čili že celkový součet hodnot se rovná celkovému součtu výrobních cen, ačkoliv se nerovnají úhrny konstantních a variabilních kapitálů, ani jimi vyrobených mas zisků, které vstupují do rovnovážných hodnotových a cenových rovnic prosté reprodukce) – a vycházel při řešení „transformačního problému“ z materialistické dialektické logiky jako logické teorie zákonitostí procesu utváření a historické vývojové perspektivy průměrné rovné ziskové míry, jejímž logickým principem je rozpor coby syntéza obsahově vzájemně protikladných, zároveň ale objektivně pravdivých tvrzení (a soustav výroků) o zkoumaném objektu a pro něj hrají formálně matematicky správné výpočty při odvozování algebraických vzorců a rovnic, jak jsme již několikrát zdůraznili, v procesu dialekticko-logického vyplývání a odvozování čistě pomocnou úlohu. Znovu opakujeme, že proces utváření stejné míry zisku v různých výrobních odvětvích s rozdílným organickým složením do nich vstupujících kapitálů představuje „živý“ rozpor, „hmatatelnou“ jednotu protikladných, vzájemně se vylučujících a zároveň i vzájemně se předpokládajících a podmiňujících určení, a proto nemůže být pojmově zobrazen a uchopen bez rozporu, pomocí algebraických rovnic, které rozpor vylučují, metodou hroužící se do konstruování formálně správných matematických hříček.

Paul Sweezy v dalším výkladu pochvalně zmiňuje vzorec pro řešení Bortkiewiczovy kvadratické rovnice druhého stupně $\{\sigma^2(f_1 - f_2) + \sigma(g_1f_2 + g_2) - g_1g_2\} = 0$ pro výpočet rovné míry zisku, jelikož $[\sigma = (1 + p)]$, v níž $[a = (f_1 - f_2)]$, $[b = (f_2g_1 + g_2)]$, $[c = -g_1g_2]$ a její diskriminant (neboli $b^2 - 4ac$) $= [(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$. Připomeňme si ještě jednou, že ona rovnice se řeší dle známého vzorce: $-b$ plus (minus) druhá odmocnina z D, to vše lomeno $2a$, což v tomto případě znamená: $(-f_2g_1 - g_2)$ či lépe $-(f_2g_1 + g_2)$ plus (minus) druhá odmocnina z $[(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$ v čitateli, to vše děleno $2(f_1 - f_2)$ ve jmenovateli zlomku.

Sweezy praví v této souvislosti, že podrobnější zkoumání tohoto odvozeného vzorce pro výpočet společensky průměrné míry zisku ukazuje překvapující skutečnost, že organické složení kapitálu ve třetím odvětví, které vyrábí přepychové spotřební zboží pro kapitalisty, nehraje při určování míry zisku přímou úlohu. Tento výsledek je z teoretického hlediska velice zajímavý, neboť z něj v podstatě plyne, že rovná míra zisku závisí pouze na výrobních podmínkách existujících v těch průmyslových odvětvích, jež přispívají přímo nebo nepřímo k vytváření reálných dělnických mezd. Podmínky existující v oborech průmyslové výroby, které slouží pouze pro spotřebu kapitalistů, mají význam jedině do té míry, v níž ovlivňují podmínky v oblastech produkujících výrobky pro spotřebu dělníků. Marx prý souhlasil s tím, že je tomu tak ve vztahu k nadhodnotě, avšak jeho metoda přeměny hodnot v ceny jej údajně vedla k domněnce, že tomu tak není v poměru k míře zisku. Bortkiewicz prý však ukázal, že výsledek souhlasí s Ricardovou teorií zisků a Marxova kritika Ricarda tak údajně nebyla v tomto bodě odůvodněná.⁵⁹

I v tomto bodě se musíme „podívat na věc blíže“. Zopakujme si, že $[f_1 = (v_1/c_1)]$ a $[f_2 = (v_2/c_2)]$; $[g_1 = (c_1 + v_1 + s_1)/c_1]$ a $[g_2 = (c_2 + v_2 + s_2)/c_2]$. Představme si, že především ve druhém odvětví poroste velikost variabilního kapitálu, kdežto velikost konstantního kapitálu v obou odvětvích zůstane stejná. V tom případě začne klesat číselná hodnota výrazu $[2(f_1 - f_2)]$ ve jmenovateli, jež může nabýt i zápornou velikost. Zároveň ale o to rychleji poroste číselná hodnota výrazu $[(f_2g_1 + g_2)^2]$ v čitateli zlomku, která, bude-li mít kladnou velikost a pokud si kladnou velikost uchová i jmenovatel zlomku, vyvolá tím růst celkové velikosti zlomku představujícího algebraickou formuli pro výpočet všeobecné míry zisku. V případě, že by jmenovatel nabyl zápornou hodnotu, bude mít při záporné hodnotě čitatele celý zlomek hodnotu kladnou, která bude opět vykazovat rostoucí vývojovou tendenci.

Představme si naopak, že se velikost variabilního kapitálu v prvním i druhém odvětví nemění, kdežto velikost konstantního kapitálu zvláště v prvním odvětví poroste. I v tomto případě bude klesat číselná hodnota výrazu $[2(f_1 - f_2)]$ ve jmenovateli zlomku, jež zase může nabýt zápornou velikost a stejně tak se určitě bude zmenšovat číselná hodnota výrazu $[f_2 = (v_2/c_2)]$ v čitateli. Je ale otázkou, jak se bude vyvíjet číselná hodnota dalších položek diskriminantu kvadratické rovnice $[(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$ v čitateli, a proto je docela dobře možné, že velikost celého zlomku počne vyjadřovat protisměrnou tendenci k poklesu všeobecné ziskové míry.

Bortkiewiczova rovnice tak spíše vyvrací Ricardovu teorii, podle níž spočívá příčina možného poklesu všeobecné míry zisku ve zvyšování dělnických mezd (neboli růstu objemu variabilního kapitálu), současně ale může též zpochybňovat obecnou platnost Marxovy teorie o klesající tendenci všeobecné míry zisku, kterou způsobuje růst podílu konstantního kapitálu. Ricardova ekonomická teorie vychází zajisté z materialistického řešení základní filosofické otázky, když pojímá hodnotu jako substanci, Ricardův filosofický materialismus je však metafyzický, antidialektický, neboť podle něj by výsledkem procesu utváření výrobních cen a měř zisku byly v různých odvětvích s rozdílným organickým složením investovaného kapitálu svou velikostí odlišné výrobní ceny, odpovídající hodnotám v nich vytvořeným, a kapitalisté by si v jednotlivých odvětvích přivlastňovali coby masu zisku přesně tu masu nadhodnoty, kterou vyždírali ze živé práce svých dělníků, a tudíž by žádná průměrná rovná míra zisku nemohla vůbec vzniknout: působení zákona hodnoty a nadhodnoty by tedy naprosto ochromovalo ekonomickou rovnováhu a paralyzovalo systém prosté reprodukce volně konkurenčního kapitalistického způsobu výroby zboží, z čehož v rámci Ricardovy ekonomické teorie plyne, že

pokud v soustavě ekonomických poměrů kapitalistického výrobního způsobu všeobecná míra zisku přesto vzniká, vděčí za svůj vznik jiným faktorům, než je účinkování zákona hodnoty a nadhodnoty.

Podle Sweezyho ovšem Bortkiewicz, i když hájil Ricardovu teorii proti Marxově kritice, rozvinul zároveň svoje teoréma o míře zisku na podporu Marxova údajného názoru, že zisky kapitalistických podnikatelů jsou odpočtem od produktu práce (jinými slovy řečeno: zisk = hodnota finálního produktu práce – kapitalistovy výrobní náklady investovaného konstantního a variabilního kapitálu). A tak není divu, že ruský ekonom a matematik polského původu navrhol, aby byla Marxova „teorie vykořisťování“ nahrazena světonázorově neutrálním výrazem „teorie odpočtu“, neboť zmíněná kvadratická rovnice prý „nezvratně prokázala“, že organické složení kapitálu i míra nadhodnoty třetího výrobního odvětví prosté ekonomické reprodukce jsou vyřazeny z ovlivňování výše průměrného zisku, jejíž příčinu třeba proto hledat ve mzdových vztazích mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, neboli v oblasti rozdělování, jelikož ani v prvních dvou odvětvích se – zahledíme-li se pozorněji a hlouběji do uspořádání a vztahů mezi jednotlivými položkami Bortkiewiczovy kvadratické rovnice – výše průměrného zisku přímo neodvíjí od organické stavby kapitálu, která podmiňuje produktivní sílu práce a tedy míru nadhodnoty, čili vlastně od velikosti investovaného variabilního kapitálu (tedy objemu živé práce) bezprostředně ovlivňující masu vyrobené nadhodnoty.⁶⁰

Matematické formulky f_1 a f_2 můžeme pokládat za převrácený výraz organického složení kapitálu v prvním a druhém odvětví. Ovšem vzorce g_1 a g_2 představují vlastně algebraické výrazy, které by bylo možné považovat za určitou podobu formulace míry zisku ve „sdružení svobodných výrobců“, o němž hovořil Marx, neboli postkapitalistického ekonomického systému, v němž jsou dělníci majiteli svých výrobních prostředků a směňují vzájemně svá zboží, čímž k jejich výrobním nákladům náleží pouze náklady na reprodukci hodnoty tkvící v užité hodnotě výrobních prostředků spotřebované ve výrobním procesu. Přímější formulaci takové míry zisku by samozřejmě tvořil vzorec $[(v_1 + s_1)/c_1]$ nebo $[(v_2 + s_2)/c_2]$. Marx dovozuje, že, vyjádříme-li se po „kapitalisticku“, konečné zboží produkty rozličných odvětví by obsahovaly odlišné hodnotové masy, hodnotový zákon by se při směně jednotlivých zboží projevoval přímo a bezprostředně, a tudíž by se masy vyprodukovaných „nadhodnot“ nevyrovnávaly na všeobecný rovný zisk, jelikož by pro dělnické obyvatelstvo osvobozené od kapitalistického vykořisťování byla za těchto předpokladů zcela lhostejná rozdílnost měr zisku v kapitalistickém smyslu.⁶¹ Bortkiewiczova tendence k vytváření „světonázorově neutrálních“ teorií se tak odhaluje ve velmi zajímavém aspektu.

Vraťme se ještě jednou k rovnici vyjadřující vztah mezi průměrnou mírou zisku „p“, mírou nadhodnoty „r“ a organickou strukturou celkového společenského kapitálu „q“, která má podobu $[p = r(1 - q)]$, kdy $[r = (s/v)]$ a $[q = c/(c + v)]$, v důsledku čehož nabývá algebraický vzorec všeobecné míry zisku formu $[p = (s/v)(1 - c/(c + v))]$. Je zřejmé, že $[1 - c/(c + v)] = [(c + v)/(c + v)] - [c/(c + v)] = [(c - c + v)/(c + v)] \Rightarrow \{[p = (s/v)[v/(c + v)]]\}$.⁶²

Dejme tomu, že se „c“ nebude měnit, „v“ poroste a míra nadhodnoty zůstane přitom stejná. Je zjevné, že v takovém případě se bude číselná hodnota výrazu $[v/(c + v)]$ přibližovat k jedné celé a průměrná míra zisku bude mít stoupající tendenci. Představme si ale, že naopak „c“ roste, „v“ se nemění a stejně tak se nemění ani míra nadhodnoty. Okamžitě vidíme, že v tom případě se číselná hodnota výrazu $[v/(c + v)]$ limitně blíží nule, a tudíž bude mít i všeobecná míra zisku klesající vývojovou tendenci. Tento elementární příklad dokládá nejenom, že růst organického složení kapitálu způsobuje, jak předpokládá Marxova ekonomická teorie, sestupnou vývojovou tendenci společensky průměrné míry zisku, která je zdrojem periodicky se opakujících krizí z nadvýroby, leč též i to, že růst investovaného variabilního kapitálu (neboli dělnických mezd) při zachování stejné míry nadhodnoty způsobuje naopak růst průměrné a rovné míry zisku – čili pravý opak Ricardových teoretických představ – a zdůvodňuje tak nezbytnost utváření struktur a mechanismů buržoazního sociálního státu, a to již (a právě) v takovém rámci kapitalistické třídně sociální dělby práce, jakým je vykořisťování živé konkrétní práce klasického industriálního proletariátu – a to desítky let před vznikem ekonomické teorie lorda Keynesa. Je příznačné, že americký marxistický (!) ekonom si této do očí bijící skutečnosti nepovšiml.

Na vlastní oči jsme viděli, že Paul Sweezy velice vlídně přijímal „opravy“ a „vylepšení“ Marxova pojetí utváření a pro kapitalistický způsob výroby klíčových vývojových tendencí všeobecné míry zisku, jež přinášela Bortkiewiczova algebraická metoda, a proto se nemůžeme divit, že v knize o teoriích zabývajících se vývojem kapitalismu můžeme číst tato slova: „Bortkiewicz jako jediný z kritiků Marxovy teoretické struktury poznal plný význam zákona hodnoty a jeho použitelnost. Kromě toho to byl Bortkiewicz..., kdo poskytl základ logického nevyvratitelného důkazu správnosti Marxovy metody. Tato skutečnost nás opravňuje považovat ho nejen za kritika Marxovy teorie, nýbrž i za autora, který Marxovu teorii významně podpořil.“⁶³

Sweezy se v této souvislosti odvolává na tuto Bortkiewiczovu myšlenku: „Skutečnost, že zákon hodnoty neplatí v kapitalistickém hospodářském řádu, závisí podle Marxe na činiteli nebo řadě činitelů, které netvoří podstatu kapitalismu, nýbrž ji spíše zastírají. Kdyby organické složení kapitálu bylo ve všech sférách výroby stejné, pak by zákon hodnoty přímo kontroloval směnu zboží, aniž by skončilo vykořisťování dělníků kapitalisty a aniž by byla pro rozsah, směr a techniku výroby rozhodující jiná hlediska než kapitalistovy snahy o zisk.“⁶⁴

Ladislaus Bortkiewicz „významně podporoval“ Marxovu teorii vskutku svérázným způsobem, když připsal Marxovi názor, že zákon hodnoty v kapitalistickém ekonomickém řádu neplatí. Marx se nemohl domnívat, že hodnotový (a nadhodnotový) zákon při formování rovné míry zisku platí jedině v případě, že organické složení

kapitálu je ve všech produkčních sférách stejné, což nastává v případě ekonomické rovnováhy mezi dvěma či třemi odvětvími v systému prosté reprodukce.

Je známo, že „posledním závěrem filosoficko-ekonomické moudrosti“, plynoucím z aplikace Bortkiewiczovy algebraické metody, je teoretický postulát, že celkový společenský souhrn hodnot se nerovná celkovému společenskému úhrnu výrobních cen, k čemuž Paul Sweezy poznamenává: „Je důležité si uvědomit, že tato divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů. Jedná se pouze o otázku početní jednotky. Kdybychom byli použili jednotky pracovní doby jakožto početní jednotky jak v hodnotovém schématu, tak i v cenovém schématu, byli bychom dospěli ke stejným sumám. Protože jsme však použili jakožto početní jednotky zlato (peníze), existuje mezi výslednými sumami rozdíl.“⁶⁵ Nepochybně o tom, že pan Sweezy myslel zajisté upřímně svá slova, že „divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů“, ale že se „jedná pouze o otázku početní jednotky“, avšak v dalším historickém vývoji ekonomických teorií se prosadil opačný názor páně Holmanův a jemu podobných. Zdá se mi, že tvrzení, že „Bortkiewicz poskytl základ logického nevyvratitelného důkazu správnosti Marxovy metody“, když svými algebraickými postupy zpochybnil platnost pracovní teorie hodnoty, svědčí o Sweezyho svérázném smyslu pro suchý anglický humor.

Již jsme se zmínili, že Bortkiewiczova algebraická metoda řešení problému transformace hodnot ve výrobní ceny vytváří možnost, že $[(C_x + V_y + S_z) \neq (C + V + S)]$, přičemž nejen $(C_x \neq C)$ a $(V_y \neq V)$, leč též i $(S_z \neq S)$, kdy $(x \neq 1)$, $(y \neq 1)$ a stejně tak ani $(z \neq 1)$ čímž pak opravdu vzniká soustava rovnic ekonomické rovnováhy v jednoduché reprodukci, v níž vskutku platí, že $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1x + c_2x + c_3x)]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (v_1y + v_2y + v_3y)]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z = (s_1z + s_2z + s_3z)]$. Byl to Pierro Sraffa, italský ekonom a přítel Antonia Gramsciho, jenž se zasloužil o vydání Gramsciho „Zápisů z vězení“, kdo dále pokračoval v Bortkiewiczem načrtnutém trendu formalizace procesu odvozování výrobních cen od hodnot a všeobecné míry zisku od vyrobených nadhodnot, odtrhávání kapitalistických výrobních vztahů od jejich hodnotově substančního, materiálně předmětného základu vytvořením tak zvaného „standardního“, „standardně složeného zboží“, když byl uplatnil metodu maticových rovnic vstupů a výstupů výrobního procesu. Soustavu rovnic vstupů a výstupů výrobních odvětví v proporcích, ve kterých se tvoří „standardní zboží“, nazývá Sraffa „standardní systém“. „Standardní systém“ má tu vlastnost, že v souhrnu jeho výrobních prostředků jsou různá zboží zastoupena ve stejných proporcích jako v jeho výrobcích – jak produkt, tak i výrobní prostředky jsou množstvím téhož „složeného zboží“.

Sraffa ukazuje konstrukci „standardního zboží“ na příkladě systému, který obsahuje tři výrobní odvětví, jež produkují železo, uhlí a pšenici následujícím způsobem:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

50t železa + 125t uhlí + 150qr pšenice → 450t uhlí

40t železa + 40t uhlí + 200qr pšenice → 480qr pšenice

V tomto systému zahrnuje nadprodukt pouze uhlí a pšenici a skládá se ze 165t uhlí a 70qr pšenice, neboť železo se vyrábí pouze v množství 180t, jež právě dostačuje k jeho nahrazení. Aby získal „standardní zboží“, přetváří Sraffa tento systém na systém redukovaný, do něhož přebírá celé odvětví železa, 3/5 odvětví uhlí a 3/4 odvětví pěstujícího pšenici. Touto úpravou vznikne následující „matice vstupů a výstupů“ výrobního systému:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

30t železa + 75t uhlí + 90qr pšenice → 270t uhlí

30t železa + 30t uhlí + 150qr pšenice → 360qr pšenice

Na levé straně „vstupů“ se celkem vyrábí 150 tun železa, 225 tun uhlí a 300 kvarterů pšenice. Na pravé straně „výstupů“ systému máme 180 tun železa, 270 tun uhlí a 360 kvarterů pšenice. Proporce, v nichž jsou tato tři zboží vyráběna (180 : 270 : 360), se rovnají proporcím, v jakých tato zboží vcházejí do celkových výrobních prostředků systému (150 : 225 : 300). „Standardní zboží“ tak vzniká v proporcích: 1t železa = 1,5t uhlí = 2qr pšenice. A právě proto můžeme soubor tohoto typu nazvat „standardním složeným zbožím“ nebo krátce „standardním zbožím“.

Když ve zkonstruovaném „standardním systému“ sečteme hodnoty ve sloupcích na levé straně „vstupů“ jednotlivých výrobních oborů, spatříme následující obraz: 1) v odvětví výroby železa – (90 + 30 + 30), což se rovná 150; 2) v odvětví výroby uhlí – (120 + 75 + 30), což se rovná 225; 3) v odvětví výroby pšenice – (60 + 90 + 150), což se rovná 300. Odečteme-li tyto hodnoty od číselných hodnot, jež jsou na pravé straně „výstupů“ jednotlivých výrobních oborů, vychází nám pro každý výrobní obor objem nadvýrobku: 1) v odvětví výroby železa (180 – 150) = 30t železa výrobního přebytku; 2) v odvětví výroby uhlí (270 – 225) = 45t uhlí výrobního přebytku; 3) v odvětví výroby pšenice (360 – 300) = 60qr výrobního přebytku. Okamžitě vidíme, že $(30/150 = 45/225 = 60/300 = 1/5)$. Ve všech výrobních odvětvích našeho „standardního systému“ nám podle Sraffy vychází stejná míra, stejné procento výrobního přebytku, jež v daném případě činí 20%. Dle Sraffovy teorie nám k postizení této stejné míry nadvýrobku ve „standardním systému“ stačí porovnat celkový objem určitého vyrobeného statku, který se nám objevuje na pravé straně – straně výrobních „výstupů“ matice, se součtem objemů téhož statku, který vychází u příslušného sloupce na levé straně matice – straně výrobních „vstupů“. Tuto stejnou míru výrobního přebytku u všech odvětví, jež tvoří „standardně složené zboží“, nazývá Sraffa

„standardní poměr“. Sraffa pak na několika stránkách dokazuje, že každý skutečný ekonomický systém lze transformovat na systém „standardní“. ⁶⁶

Sraffovo pojetí „standardního zboží“ je velice působivé, neboť na první pohled překonává marxistické řešení tak zvaného „transformačního problému“, o němž nám již bylo řečeno, že je údajně poznamenáno „dualismem“ hodnot a výrobních cen: zatímco marxistická ekonomie nejprve uvažuje pracovní hodnoty a ty pak transformuje ve výrobní ceny, obejde se, jak se zdá, Sraffa bez této okliky, neboť je schopen odvodit výrobní ceny a směnné poměry přímo z technologických koeficientů bez nutnosti jakkoliv uvažovat pracovní hodnoty. Není proto divu, že, jak se uvádí, měla Sraffova „Výroba zboží pomocí zboží“ převratný vliv na dějiny marxistické pracovní teorie hodnoty, takže se dá hovořit o marxismu „před Sraffou“ a marxismu „po Sraffovi“. ⁶⁷

Problém „matic vstupů a výstupů“ výrobního procesu je ale v tom, že v nich jedny a tytéž užité hodnoty figurují pouze jako „výrobní prostředky“ (na levé straně „vstupů“) či jako „výrobky“ (na pravé straně „výstupů“), v jejichž objemu je skryt „nadvýrobek“. Skutečný hodnototvorný proces, skutečná „výroba zboží pomocí zboží“ však obsahuje hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků + nutný produkt pro živobytí přímých a bezprostředních výrobců + nadvýrobek. Sraffovo pojetí hodnoty ztotožňuje čistý produkt s nadproduktem a klade mzdy a zisky jako součást nadproduktu: bude-li například míra výrobního přebytku 20% a z toho bude 3/4 určeno na mzdy a 1/4 na zisky, rovná se míra zisku 5%. ⁶⁸ Joan Robinsonová přiznává, že Sraffova teorie eliminuje variabilní kapitál, tvrdí však, že je to „vhodné zjednodušení“. ⁶⁹

Sraffova ekonomická teorie je pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, jež klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům. Ať už si to Sraffa uvědomoval či nikoli, je myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jež byl sociálně ekonomickým základem stalinského (sovětského) modelu socialismu. Třída řídicího aparátu v něm přímým a bezprostředním výrobcům odnímala nadprodukt i nutný produkt a pak tento čistý společenský produkt (národní důchod) znovu rozdělovala a přerozdělovala ve velmi složité hře centrální, státně administrativní a podnikové, ekonomicko-finanční složky řídicího aparátu, – což vládnoucí sociálně mytologická ideologie třídy řídicího aparátu nazývala „bezprostředně společenským charakterem práce za socialismu“. Z toho důvodu spočívala i podstata fungování reálně socialistických vlastnických vztahů v nutnosti realizovat společenské vlastnictví ve formě velmi složitě horizontálně i vertikálně členěné soustavy dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí a docházelo ke zveličování lokálně omezené působnosti vlastnické role pracovníků řídicího aparátu, jež byla potenciálně nespolečenská a zájmově dvojaká, čímž tito pracovníci řídicího aparátu vytvářeli svéráznou třídu-netřídu, třídu-polotřídu vlastnický velmi nesuverénních správců společenského bohatství, jejichž každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita neustále kolísala mezi potenciálně společenskou a potenciálně nespolečenskou stránkou této vlastnické subjektivitu, a právě proto nebylo možné v systému reálného socialismu reálně podřídit vlastnickou roli třídy řídicího aparátu celospolečensky integrujícímu vlastnickému jednání příslušníků dělnické třídy a vlastnická subjektivita dělnické třídy, její vedoucí úloha v oblasti rozvíjení socialistických vlastnických vztahů zůstávala v podstatě čistě formální, v té podobě, jak ji deklarovala soustava právních norem předlistopadového typu socialismu. ⁷⁰

Ronald L. Meek se snažil dokázat, že Sraffovo pojetí „standardního zboží“ odpovídá Marxově představě o výrobním odvětví s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, na jehož základě se utváří průměrná míra zisku. ⁷¹ Ještě jednou si připomeneme, že Marx demonstruje utváření průměrné (všeobecné) míry zisku na jednoduchém příkladě se třemi výrobními odvětvími A, B, C:

A) $90c + 10v + 10m \rightarrow 110$ jednotek hodnoty

B) $80c + 20v + 20m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

C) $70c + 30v + 30m \rightarrow 130$ jednotek hodnoty

Všechna tři odvětví mají stejné výrobní náklady – 100 hodnotových jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu. Ve všech třech výrobních odvětvích je také stejná míra nadhodnoty – jedna celá. Stejný objem výrobních nákladů při odlišném organickém složení investovaných kapitálů a táž míra nadhodnoty, díky níž vznikají v odvětvích s odlišným kapitálovým složením různě veliké masy nadhodnot, tvoří dvě základní nezbytné podmínky pro zprůměrnování ziskové míry. Marx vysvětluje, že volné přelévání kapitálu vede k tomu, že ve všech třech odvětvích se nakonec ustaví obecná masa a míra zisku, jež odpovídá organickému složení kapitálu v odvětví B, které představuje společenský průměr. Výrobní cena zboží ve všech třech odvětvích pak bude 120 hodnotových jednotek = 100 hodnotových jednotek výrobních nákladů + 20 hodnotových jednotek masy zisku; průměrná míra zisku bude ve všech třech případech $20/100 = 1/5 = 20\%$. ⁷²

Povšimněme si, že v Marxově příkladě je v odvětví B – odvětví s celospolečensky průměrnou organickou skladbou kapitálu poměr mezi masou zisku a objemem investovaného konstantního kapitálu roven ($20m/80c = 1/4$). Celková masa zisku ve všech třech odvětvích bude 60m. Celková suma investovaného konstantního kapitálu bude ve všech třech výrobních odvětvích ($90c + 80c + 70c = 240c$). Poměr $60m/240c$ se také rovná $1/4$. Není to důkaz, že Marxův rozbor procesu vytváření všeobecné míry zisku a transformace hodnoty zboží ve výrobní cenu předjímá Sraffovu teorii „standardně složeného zboží“?

V Marxově pojetí se míra zisku rovná $[m/(c+v)]$, neboli masa nadhodnoty (nadvýrobku) lomená kapitalistovými mzdovými náklady a náklady investovaného konstantního kapitálu. Sraffova analýza vypočítává

„standardní poměr“ jako masu nadvýrobku dělenou hodnotou jeho výrobních prostředků. Vidíme, že Marxova míra zisku se v našem příkladě od Sraffova „standardního poměru“ liší, i když mají stejný objem nadvýrobku: Marxova míra zisku je ($20/100 = 20\%$), Sraffův „standardní poměr“ vychází ($20/80 = 1/4 = 25\%$). Z Marxova rozboru vyplývá ve všech třech výrobních odvětvích výrobní cena zboží 120 hodnotových jednotek, ve Sraffově „standardním systému“ by vycházela výrobní cena zboží 100 hodnotových jednotek. To znamená, že v Marxově příkladě zobecnování míry zisku by se rovnala objemu investovaných výrobních nákladů ($c + v$).

Zmíněný Marxův příklad s výrobním odvětvím s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, jež má dokazovat příbuznost s koncepcí „standardně složeného zboží“, dokazuje naopak zásadní rozdíl mezi marxistickým a Sraffovým pojetím hodnoty. V marxistické pracovní teorii hodnoty tvoří hodnotovou skladbu výrobního procesu za kapitalismu ($c + v + m$). Ve Sraffově pojetí hodnoty, jež zobrazuje kapitalistický výrobní proces pomocí „matic vstupů a výstupů“, vypadáva z této hodnotové stavby variabilní kapitál a zůstává pouze ($c + m$). Mzdy a zisky, z nichž se ve Sraffově rozboru skládá nadhodnota (hodnotová forma nadvýrobku v kapitalismu), ve svých vzájemných poměrech vůbec neodrážejí míru nadhodnoty, jež je podstatou kapitalistického způsobu výroby. Je samozřejmě možné se ironicky pousmát nad tím, že kategorie Sraffovy ekonomické teorie nezachycují „staré dobré marxistické vykořisťování“, jak to činí Petr Gočev⁷³, což ovšem není právě argument ve prospěch Sraffova pojetí hodnoty, úrovně mzdy a míry zisku. Výrobní cena zboží ve Sraffově ekonomické teorii „standardního zboží“ nevzniká ze skutečné hodnoty zboží. Z toho důvodu Sraffovo pojetí hodnoty marxistickou pracovní teorii hodnoty ani nedokazuje, ani nevyvrací.

Můžeme se i pokusit vyložit Marxův příklad ze třetího dílu Kapitálu ve smyslu Sraffovy koncepce „standardního zboží“. Opět budeme uvažovat tři výrobní odvětví A, B, C. Hodnotová struktura výrobního procesu bude zahrnovat pouze konstantní kapitál a nadhodnotu, variabilní kapitál (nutný produkt pro obživu bezprostředních výrobců) budeme eliminovat. Velikosti konstantního kapitálu a nadhodnoty se budou měnit, vzájemný poměr m/c však zůstane ve všech odvětvích stejný, čímž vzniká „standardní poměr“ objemu výrobního přebytku a velikosti spotřebovaných výrobních prostředků, jak říká Sraffa. Vzniká tento „standardní systém“:

A) $100c + 25m \rightarrow 125$ hodnotových jednotek

B) $80c + 20m \rightarrow 100$ hodnotových jednotek

C) $60c + 15m \rightarrow 75$ hodnotových jednotek

„Standardní poměr“ se ve všech odvětvích rovná 25% ($25/100 = 20/80 = 15/60 = 1/4$). Když uvedeme do vzájemného poměru hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků, vychází nám ($100 : 80 : 60$), což se rovná ($5 : 4 : 3$). Když uvedeme do vzájemného vztahu hodnoty vyrobených produktů v jednotlivých odvětvích, vychází nám ($125 : 100 : 75$), což se také rovná ($5 : 4 : 3$). Tyto směnné cenové poměry říkají, že v 5 jednotkách užité hodnoty produktu odvětví A je obsaženo stejné společensky nutné množství práce jako ve 4 jednotkách užité hodnoty odvětví B a 3 jednotkách užité hodnoty odvětví C.

Budeme-li tedy v nějakém ekonomickém systému znát ve všech výrobních odvětvích objemy spotřebovaných výrobních prostředků (neboli množství investovaného konstantního kapitálu), tedy společensky nutná množství mrtvé práce v jednotlivých výrobních oborech, můžeme pak i – abstraktně teoreticky vzato – stanovit racionální „standardní poměr“ ekonomiky, převést celou hospodářskou soustavu na „standardní systém“ a naplánovat tak pro každé odvětví objem nadvýrobku, který se pak bude rozdělovat na zisky podniků a mzdy přímých výrobců. (Náš příklad „standardního systému“ jsme nezvolili úplně nejvhodněji, mohli jsme vytvořit i „hezčí“). Ekonomický systém přeměníme na „standardní zboží“ podle jednoduchého schématu: v jednotlivých výrobních odvětvích budeme mít c_1, c_2, c_3 atd. ... c_k objemů mrtvé práce a m_1, m_2, m_3 atd. ... m_k objemů nadhodnoty. Bude vždy platit, že c_1, c_2, c_3 atd. a stejně tak m_1, m_2, m_3 atd. se velikostí liší, zároveň však bude platit, že $[(m_1/c_1) = (m_2/c_2) = (m_3/c_3) \text{ atd. ... } (m_k/c_k) = \text{„standardní poměr“}]$. Tím se nám vzájemné poměry mezi objemy mrtvé, ve výrobních prostředcích zvěčnělé práce upraví tak, že budou v souladu s objemovými poměry produktů jednotlivých výrobních odvětví, neboť masu nadvýrobku v každém výrobním odvětví vypočteme tak, že vynásobíme příslušný objem mrtvé práce „standardním poměrem“; poté sečteme masu mrtvé práce a masu nadvýrobku ($c + m$), čímž dostaneme hodnotu (a potažmo i výrobní cenu) výrobku odvětví. Celý ekonomický systém se pak stane „standardně složeným zbožím“, jehož proporcionální rozvoj bude možné řídit jednotným ústředním plánem. S pomocí matematické konstrukce „standardního systému“ se tak zrodí jakási plánovací utopie, kterou bychom mohli nazvat „sen Velkého Bratra“.

Tento příklad názorně ukazuje, že Sraffova teorie „standardního zboží“ a „standardního systému“ by byla zcela v souladu s pracovní teorií hodnoty, pokud by pracovní teorie hodnoty nevažovala nutný produkt – neboli variabilní kapitál. (A pak by se i „standardní systém“ vytvářel poměrně jednoduše). Potíž je ale v tom, že skutečná hodnotová struktura výrobního procesu (v kapitalismu i v socialismu) zahrnuje objem spotřebované mrtvé práce + nutný produkt + nadprodukt – ($c + v + m$). Z toho důvodu se Sraffova ekonomická teorie dostává do problémů, neboť musí počítat pouze s objemy naturálních veličin na levé straně „vstupů“ a pravé straně „výstupů“ maticové rovnice čili s objemy výrobních prostředků a výrobků: celkový objem výrobních prostředků v naturální formě je třeba rozpočítat do jednotlivých výrobních odvětví tak, aby se splnily podmínky utvoření „standardního poměru“ a pro každou celkovou sumu spotřebovaných výrobních prostředků by platila stejná míra nadvýrobku – neboli rozdílu mezi celkovým objemem určité užité hodnoty jako výrobku a celkovou sumou téže užité hodnoty jako výrobního prostředku. „Matice vstupů a výstupů“ výrobního procesu by v reálné ekonomice zahrnovala miliony položek. K vytvoření „standardního systému“ by bylo třeba propočítat miliony rovnic, což nelze provést bez využití moderní počítačové techniky.

Budeme-li chápat čistý produkt jako nutný produkt pro obživu bezprostředního výrobce + výrobní přebytek, můžeme i Sraffův „standardní poměr“ transformovat ve smyslu marxistické pracovní teorie hodnoty a rozumět jej jako čistý produkt dělený hodnotou spotřebovaných výrobních prostředků – $[(m+v)/c]$. Marxův příklad se třemi výrobními odvětvími, z nichž jedno je nositelem celospolečensky průměrné organické skladby kapitálu, pak může dostat následující podobu:

A) $80c + 10v + 30m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

B) $80c + 20v + 20m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

C) $80c + 30v + 10m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

„Standardní poměr“ se v tomto případě rovná ($40/80 = 120/240 = 1/2 = 50\%$), hodnoty zboží se vždy rovnají výrobním cenám, takže „transformační problém“ odpadá. Zamysleme se nad tím, jak bude tato formule účinkovat v kapitalismu. Zdá se, že „standardní poměr“ zde bude formulovat monopolní výrobní cenu zboží, jež

bude výsledkem působení volné tržní konkurence a přelévání kapitálu. Nejhorší výrobní podmínky pro kapitál budou v odvětví C, kde je míra nadhodnoty 1/3 a kapitál si bude přivlastňovat minimální zisk, nejlepší pak v odvětví A, kde je míra nadhodnoty 3/1 a kapitál si bude přivlastňovat relativně maximální masu zisku. Kapitál bude mít tendenci stlačovat výrobní cenu zboží, aby mohl snižovat mzdové náklady.

„Standardní poměr“ v marxistickém pojetí se může uplatnit i při fungování samosprávného pojetí socialismu, v němž nebude řídicí aparát odcizovat čistý produkt od přímých a bezprostředních výrobců. Pro plánovité řízení hospodářského rozvoje mohou být v samosprávném socialismu také využity „matice vstupů a výstupů“ výrobního procesu. S pomocí moderních počítačů lze patrně již dnes transformovat ekonomiku na „standardní systém“, který bude zahrnovat miliony položek. Je si jen třeba uvědomit, že použití moderní výpočetní techniky samo o sobě problém dokonalejšího a úplnějšího typu společenského vlastnictví neřeší.

V samosprávném socialismu ovšem neplatí formule míry zisku $m/(c+v)$, což, jak jsme již uvedli, naznačuje již Marx ve třetím díle Kapitálu – výrobní náklady se zde rovnají hodnotě výrobních prostředků spotřebovaných ve výrobním procesu a do vlastnického spolurozhodování o pohybu čistého produktu, jehož součástí jsou mzdy a zisky, se ve „sdružení svobodných výrobců“ zapojují všichni členové společnosti. I v samosprávném socialismu ovšem zůstává problém vzájemného vztahu mezi mzdami, zisky a cenami výrobků. Joan Robinsonová se zmiňuje o tom, že ve stalinském modelu socialismu se monopol třídy řídicího aparátu na vlastnické řízení pohybu čistého produktu realizoval pomocí daně z obratu, a o některých návrzích na řešení zmíněného problému, jež chtěly v období ekonomické reformy směřovat k dokonalejšímu typu zespolečenštění práce, výroby a výrobních prostředků.⁷⁴

Hodnotovou strukturu výrobního procesu v samosprávném socialismu tvoří hodnota spotřebovaných výrobních prostředků (= vlastně výrobním nákladům) + čistý produkt. Čistý produkt se skládá z mezd a zisků přímých výrobců a z části výrobního přebytku, jíž budou disponovat nadpodnikové orgány a instituce společenské samosprávy. Klíčová zvláštnost, jež odlišuje hodnotovou strukturu výrobního procesu samosprávného socialismu od hodnotové struktury v kapitalismu i v reálném socialismu, spočívá, zdá se, v povaze a obsahu čistého produktu: mezi nutným produktem a nadproduktem je zde opravdová pružná, pohyblivá hranice. Kapitalismus je založen na antagonistickém třídním protikladu nutného produktu a nadproduktu, mezd a zisků v hodnotové struktuře čistého produktu. Reálný socialismus byl založen na tom, že čistý produkt byl ztotožněn s nadproduktem, takže se nutný produkt pro obživu bezprostředních výrobců stal součástí nadproduktu, který si přivlastňovala a přerozdělovala třída řídicího aparátu. (Sraffa to vyjádřil formulí: nadvýrobek = mzdy + zisky). Samosprávný socialismus je založen na tom, že nutný produkt zahrnuje i část nadproduktu, což podněcuje ekonomický zájem pracovních kolektivů na růstu produktivity živé práce a efektivnosti výrobního procesu. Čistý produkt se v samosprávném socialismu nezprůměrněje, objem nutného produktu i masa další části nadvýrobku, kterou disponují vyšší organizační články samosprávy, vznikají díky působení hodnotového zákona, využití schopnosti trhu zespolečenšťovat individuální a kolektivní živou, konkrétní práci. Práce nutná i nadpráce je v samosprávném modelu socialismu co do obsahu prací všeobecnou, jelikož spojuje pracovní aktivity s aktivitami spoluvlastnickými, a proto může říci, že společenský nadvýrobek neboli společenské bohatství zde spočívá především v rozvoji schopnosti každého jednotlivce podílet se na vlastnickém řízení společnosti – tak je třeba rozumět známé formulaci, že „svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech“.⁷⁵

Z toho, co bylo řečeno, plyne, že můžeme vcelku souhlasit s názorem, že „při chladném pohledu z hlediska současného porozumění Marxovi, nsvázaného tradicí zhruba 150 let vývoje jednoho proudu politicko-ekonomické teorie, musí badatele ohromit, kolik zbytečného úsilí talentovaných ekonomů typu Sweezyho či Sraffy bylo promrháno proto, že od Bortkiewiczových časů nasedli na špatný vlak zcela fiktivního transformačního problému a pomohli tak odpůrcům marxismu zlikvidovat buržoasii nevyhovující teorii pracovní hodnoty ve vědomí celých generací intelektuálů, včetně intelektuálů levicových, hlásících se k nekapitalistické alternativě společenského vývoje... O to víc nás šokuje, že početné štáby údajně marxistických politických ekonomů v zemích protosocialismu a protosocialistickou politickou elitou ovládaných komunistických stran nedokázaly na tyto zcela zřejmé skutečnosti poukázat a dopustily, aby levicový diskurs na západě jaksi neformálně, ale skálopevně došel k závěru, že teorie pracovní hodnoty je něčím, v čem marxismus neuspěl a o čem se mezi slušnými lidmi nemluví.“⁷⁶

Marxistická pracovní teorie hodnoty narazila po smrti Marxe, Engelse a Lenina na obdobnou překážku, s jakou se ještě před první světovou válkou střetla koncepce Rosy Luxemburgové v knize o akumulaci kapitálu, jež na základě zkoumání potíží, s nimiž se setkává proces rozšířené kapitalistické reprodukce (neboli akumulace kapitálu, přeměny části vyrobené nadhodnoty v přírůstek konstantního a variabilního kapitálu), předpověděla nevyhnutelný zánik kapitalistického způsobu výroby a vlastně tak dospěla ke stejným teoretickým postulátům, jaké nalezneme v Leninově práci o imperialismu jako nejvyšším vývojovém stádiu kapitalismu a především proletářské revoluce: nemožnost realizovat akumulovanou nadhodnotu vyvolává objektivní sociálně ekonomickou nutnost vyvážit kapitál do zemí stojících mimo kapitalistický systém, díky čemuž vznikají koloniální soustavy průmyslové nejvyspělejších a hospodářsky nejsilnějších kapitalistických států, proces rozdělení světa mezi imperialistické koloniální velmoci je ovšem velice brzo ukončen a nové přerozdělení

koloniálních sfér vlivu je možné pouze cestou vyvolání světové války, která je oboustranně (či všestranně) nespravedlivou, lupičskou a dobovačnou válkou imperialistických dravců, může se však změnit v revoluční válku občanskou, v proletářskou, socialistickou revoluci.

Sweezy uvádí – a má v tom zřejmě pravdu –, že kniha Rosy Luxemburgové má některé závažné teoretické nedostatky, když například do úvah o rozšířené kapitalistické reprodukci podvědomě a mlčky promítá schémata, která platí pro reprodukci prostou. Současně však Sweezy podotýká, že základní příčina odmítavého – dokonce se dá říci, že přímo nepřátelského – přijetí, jakého se teoretickému pojednání o akumulaci kapitálu dostalo v dobovém sociálně demokratickém tisku, vůbec nespočívala v těchto teoretických slabínách, a proto ani reakce oficiálních mluvčích německé sociálně demokratické strany neznamenal žádný významný teoretický přínos a je pouze zajímavá z hlediska názorů, které odhalila. V německém (jakož i v celém západoevropském) sociálně demokratickém hnutí se totiž stal na počátku dvacátého století strach z proletářské revoluce stejně charakteristickým jak pro „ortodoxy“, tak i pro „revizionisty“. Bylo sice stále ještě v módě hovořit o socialistické revoluci, která se však měla odehrát až někdy ve vzdálené a neurčité budoucnosti. Dělnická partokracie, která se stala reálnou „majitelkou“ sociálně demokratických stran a odborových centrál, a tudíž si monopolně přivlastnila i mocensko-politické řízení a rozhodování v nich, potřebovala ekonomickou teorii, která by zaručovala dlouhodobé trvání kapitalismu – když už se partajní byrokraté a odborářští bossové tak úspěšně integrovali do politického systému formální buržoazní parlamentní demokracie – a zdůvodňovala tak teorii o socialistické revoluci coby rozvázném dějnotvorném činu proletariátu, jenž může vzít do svých rukou politickou státní moc až poté, co bude na tuto svou sociálně historickou úlohu náležitě připraven. Stanovisko čelných představitelů „ortodoxního“ i „revizionistického“ křídla německé sociální demokracie se vzácně shodovalo právě v tomto bodě, a tak není divu, že Rosa Luxemburgová měla se svými vizemi nevyhnutelného konce kapitalistického systému v německém sociálně demokratickém hnutí pověst nebezpečné a nezodpovědné ženy. Sweezy ovšem kategoricky zdůrazňuje, že přes všechny závažné analyticko-teoretické omyly a navzdory nepřátelskému postoji většiny tehdejších oficiálních „marxistů“ byla Rosa Luxemburgová opravdovější marxistkou než kterýkoli jiný člen německého socialistického hnutí a jako aktivní obhájkyně materialistického pojetí dějin a teorie proletářské socialistické revoluce stála vysoko nad svými kritiky, když psala, že budeme-li u kapitalistického systému předpokládat neomezenou schopnost akumulovat kapitál, a tedy podněcovat hospodářský růst, zmizí filosoficko-ekonomické teorii i sociálně politické praxi revolučního socialismu pod nohama pevná půda objektivní historické nutnosti a revolučně demokratičtí socialisté budou nuceni opět se utíkat k mlhavým představám rozličných škol a systémů předmarxistického utopického socialismu, jenž chtěl odvodit socialismus z pouhého spravedlivého mravního rozhořčení nad nespravedlností kapitalismu a revolučního odhodlání pracujících tříd kapitalistický společenský „zlořád“ svrhnout.⁷⁷

Ještě za Engelsova života, v období přechodu od kapitalismu volné soutěže ke kapitalismu monopolnímu, se buržoazie díky svým „diplomovaným lokajům“, aktivním nositelům buržoazní teoretické ekonomické ideologie – zosobněné například v Böhm-Bawerkovi, profesoru vídeňské univerzity a svého času i ministru financí veleslavného rakousko-uherského mocnářství a taktéž i spoluzakladateli tak zvané „rakouské ekonomické školy“ – s konečnou platností „emancipovala“ od pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty, nahrazujíc ji kupříkladu subjektivisticky psychologizující koncepcí „vzácnostní ekonomiky“ a „teorie mezního užitku“, podle níž je směna statků výhodná jak pro prodávajícího, tak pro kupujícího (jelikož oba odcházejí z trhu spokojeni, neboť při směně získali víc, než na kolik individuálně subjektivně oceňovali prodáváný a kupovaný statek) a podnikatelský zisk je spravedlivou odměnou pro kapitalistického vlastníka za čekání na to, až se statek budoucí změni ve statek přítomný.⁷⁸ Pracovní teorie hodnoty a s ní organicky spjatá teorie produktivní a neproduktivní práce se ovšem „nehodila do krámu“ ani třídě řídicího aparátu sovětského typu socialismu, neboť její aplikace by odhalila, že reálná třídně sociální strukturace reálného socialismu se liší od Stalinem deklarovaného „trojčlenného schématu“: „socialistická dělnická třída – pracující socialistické kolchozní rolnictvo – mezivrstva socialistické pracující inteligence“ – i když, jak jsme ve teoretických pojednáních snad již tisíckrát zopakovali, třída řídicího aparátu nehrála v reálné třídně sociální diferenciaci předlistopadového typu socialismu v žádném případě objektivní sociálně ekonomickou roli nějaké „nové vykořisťovatelské společenské třídy“, o níž svého času hovořil jugoslávský filosof Milovan Djilas, jenž tak vlastně předjímal ideologii tak zvané „nové levice“ šedesátých a sedmdesátých let, či jak to prohlašovala například trockistická teorie reálně existujícího socialismu jakožto „státního kapitalismu“. Je přitom historickým paradoxem, že třída řídicího aparátu stalinského modelu socialismu vznikla z Leninova modelu „strany revolucionářů z povolání“, jež Lenin koncipoval, aby v mezinárodním dělnickém socialistickém hnutí vytvořil reálnou protiváhu mocenským poměrům, které se zformovaly v západoevropských sociálně demokratických stranách, v nichž se reálným majitelem řídicích a organizačních struktur stala v mnohých případech velkoburžoazní finanční oligarchie monopolního kapitalismu zkorumpovatelná dělnická byrokracie a dělnická aristokracie, jež její třídní zájem se zračil v teoriích typu „hnutí je vším, konečný cíl ničím“, a proto tyto strany uvízly ve své praktické politice v „bahně oportunistů“.

A tak není divu, že „početné štáby údajně marxistických politických ekonomů v zemích protosocialismu a protosocialistickou politickou elitou ovládaných komunistických stran“ neměly vůbec zájem kritizovat zpochybňování objektivní pravdivosti marxistické pracovní teorie hodnoty cestou Bortkiewiczových

algebraických výpočtů, neboť kdyby naopak důsledně hájily marxistickou filosoficko-ekonomickou teorii utváření stejné masy a míry zisku ve výrobních odvětvích, které se liší vzájemným poměrem zvěcnělé a živé práce i různými velikostmi mas vyrobené nadhodnoty, které jsou rozmanité právě z toho důvodu, že v jednotlivých produkčních sférách platí táž míra nadhodnoty, a především se snažily aplikovat marxistickou teorii produktivní a neproduktivní práce na systém reálných výrobních poměrů sovětského typu socialismu, zjistily by možná to, co jsme objevili my: totiž že zvláštní každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita třídy řídicího aparátu reálně existujícího předlistopadového socialismu, neustále manévrující a kolísající mezi celospolečenskou a lokálně omezenou vlastnickou funkcí, obsahovala tendenci k utváření celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity v podobě vlastnických forem a struktur fungujících v souladu s logikou kapitalistického soukromého vlastnictví, z čehož mimo jiné plyne, že v určitém vývojovém stádiu rozkladu a rozpadu třídy řídicího aparátu musely komunistické strany ztratit mocenský monopol v politickém systému reálného socialismu, což pak dále způsobilo rozpad mnohonárodních socialistických států, jak se stalo zjevným v Sovětském svazu, Jugoslávii a Československu. Zároveň je vcelku logické, že pracovníci nejvrchnějších úseků a složek reálně socialistické společenskovoední fronty ideologicky kompenzovali nedokonale a neúplně společenský způsob přivlastňování v socialismu předlistopadového typu (neboli skutečnost, reálně socialistickým výrobním vztahům scházela odpovídající vlastnická struktura, v níž by vlastnické jednání řídicích pracovníků bylo dílčí a podřízenou součástí reálně dominující vlastnické subjektivity dělnické třídy) tím, že na štít sovětského (stejně jako čínského, polského, československého či rumunského a albánského, atd., atp.) modelu socialismu vepsali sociálně mytologickou tezi o „přímo a bezprostředně společenském charakteru práce za socialismu“, přičemž se odvolávali mimo jiné i tato slova Friedricha Engelse: „Jakmile se společnost ujme držení výrobních prostředků a použije jich v bezprostředním zespolečenštění k výrobě, stává se práce každého jednotlivce, byť byl její specificky užitečný charakter seberůznější, předem a přímo společenskou prací. Množství společenské práce vězící v určitém výrobku nemusí se pak teprve zjišťovat oklikou; denní zkušenost ukazuje přímo, kolik ho je průměrně potřebí. Společnost může jednoduše vypočítat, kolik pracovních hodin vězí v parním stroji, v hektolitru pšenice poslední sklizně, ve stu čtverečních metrů sukna určité jakosti. Nemůže jí tedy přijít na mysl, aby vyjadřovala i nadále množství práce, uložené ve výrobcích, které pak přímo a absolutně zná, i nadále v pouze relativní, kolísající, nepostačitelné míře, předtím používané jako výpomoc z nouze, v třetím výrobku, a nikoli v jeho přirozené, adekvátní, absolutní míře, v čase. Právě tak, jako by nenapadlo chemii, aby vyjadřovala atomové váhy oklikou přes atom vodíku i tehdy, kdyby byla s to vyjádřit je absolutně, v jejich adekvátní míře, totiž ve skutečné váze, v biliontině nebo kvadriliontině gramu. Společnost tedy nebude připisovat za výše uvedených předpokladů výrobkům žádnou hodnotu. Nebude prostý fakt, že sto čtverečních metrů sukna si ke své výrobě vyžádalo řekněme tisíc pracovních hodin, vyjadřovat křivým a nesmyslným způsobem, že má hodnotu tisíc pracovních hodin. Ovšem společnost bude musit i potom vědět, kolik práce je potřebí ke zhotovení každého předmětu spotřeby. Bude musit zařídit výrobní plán podle výrobních prostředků, k nimž patří zejména i pracovní síly. Tento plán určí nakonec užité efekty různých předmětů spotřeby, odvážené mezi sebou a odvážené co do množství práce potřebné k jejich zhotovení. Lidé se dohodnou o všem velmi jednoduše, bez prostřednictví proslulé „hodnoty“.“⁷⁹

V Engelsově době by tyto zdánlivě „jednoduché výpočty“ musel vykonávat nějaký úřad, třeba v podobě jakési ústřední plánovací komise. V dnešní době by množství společensky nutné práce také samozřejmě nemusel určovat živelně fungující trh, nýbrž pracovní dobu společensky nezbytnou k produkci výrobku by mohl vypočítávat nějaký „superpočítač“, jakýsi „centrální kybernetický mozek lidstva“. Lze souhlasit s tím, že již dnešní počítačové informační technologie by mohly takový úkol zvládnout a vytvořit celoplanetární systém plánovitého řízení hospodářského rozvoje – „kybernetický socialismus“. Položme si však provokativní otázku: stala by v takovém případě jednotlivá živá a konkrétní práce opravdu přímo a bezprostředně společenskou? Vtip je právě v tom, že nikoli! A to ze zcela prostinkého důvodu: pracovní činnost sebemodernějších počítačů nemůže nahradit lidskou vlastnickou společenskou praxí. Konkrétní živá práce by stále zůstala „abstraktně jednostranná“, její společenská povaha by nadále byla odcizená a neautentická, nestala by se ani o atom společenštější, neboť vlastnická praxe by se nadále kladla jako „nepráce“ v abstraktním protikladu vůči práci utvářené jako „nevlastnictví“, a to i v případě, že by všichni členové společnosti byli formálně právně spoluvlastníky výrobních prostředků a všichni by se stali pracovníky: soukromé vlastnictví by totiž nebylo ještě překonáno, nýbrž by stalo všeobecným v „hrubém“, rovnostářském komunismu, jenž „chce zničit všechno, co není s to být jako soukromé vlastnictví drženo všemi“.⁸⁰ Všechny metody řízení a hospodaření, jež usilují o nahrazení tržní ekonomiky administrativně přidělovým hospodářstvím, třeba prostřednictvím praktické realizace organizačně technické stránky systému plánovitého řízení pomocí nejmodernějších superpočítačů, jak se to snaží navrhovat model tak zvaného „kybernetického“ socialismu, vedou totiž objektivně – ať jsou motivy a cíle jejich tvůrců sebevíce mravně ušlechtilé – ke zformování systému, v němž dělba práce dává určité společenské třídě (či „polotřídě“) privilegované společenské postavení a zároveň ji připoutává k lokálně omezené vlastnické praxi, k neúplně a nedokonale společenskému přivlastňování, čímž se tento systém a tato společenská vrstva se zvláštní vlastnickou rolí stávají ztělesněním a zosobněním slepé uličky historického vývoje lidské společnosti, v níž se odcizení lidské práce historicky nepřežívá, nýbrž naopak zvětšuje. Právě

historická zkušenost reálného socialismu názorně dokládá, že pokřívání hodnotových vztahů vůbec nepřibližuje praktické uskutečnění ideálu sociální rovnosti, překonání tradiční profesně zaměstnancké a třídně sociální dělby práce. Friedrichu Engelsovi nelze samozřejmě klást za vinu, že by byl přímým a bezprostředním předchůdcem ideologie a politiky stalinismu, ovšem myšlenky o tom, že socialistický výrobní způsob bude moci „rychle a jednoduše“ vyjadřovat množství ve výrobcích zpředmětně společensky nutné práce, tedy nikoli pouze v relativní míře peněžního zboží, nýbrž v jeho absolutní míře, v čase, – mohly být zneužity pro byrokratické deformace teorie a praxe výstavby reálného socialismu.

Ideálně svobodný trh neboli funkční tržní mechanismus dokonale volné konkurence se rovná ideálnímu plánu, dokonale fungujícímu systému plánovitěho řízení, neboť v jednom i druhém systému by v takové konkrétně historické situaci musely aktivně působit vlastnické a podnikatelské subjekty, z nichž by každý měl svrchovaný, dokonalý přehled a přesné informace o inovačních, modernizačních záměrech, plánech atd., atp., čili podnikatelské strategii všech ostatních subjektů. Ideální trh je, užijeme-li pojmosloví hegelovské filosofie, „svě druhé“ ideálního, dokonalého plánu a ideální plán je současně „alter ego“ ideálního, dokonalého trhu, a tak se alespoň na první pohled zdá, že v reálně existujícím kapitalismu i v reálně existujícím socialismu by bylo možné spojit plán a trh, skloubit živelně působící tržní mechanismus s plánovitou státní regulací. Klasická buržoazní liberální ekonomická ideologie ráda hovoří o tom, že svobodný trh umožňuje spravedlivou vertikální společenskou mobilitu, protože díky jeho účinkování se zodpovědní, pracovití a výkonní domohou úspěchu, dosahují zisku, kdežto nezodpovědné, nevykonné a špatné hospodáře odsuzuje volný trh ke spravedlivému bankrotu. Když ale během nedávné globální finanční krize dokázali vážení majitelé několika ctihodných bankovních domů ve Spojených státech svými spekulativními hrátkami na burze „velice čile a úspěšně“ zpronevěřit peníze těch, kdo jim svěřili svoje finanční prostředky, nepotrestala americká vláda zkrachovalé bankrotáře, nevystavila je společenskému morálnímu odsouzení a finančnímu i právnímu postihu, ale naopak pro ně vymyslela „záchraný plán k uklidnění finančních trhů“ zvíci 700 miliard dolarů, které museli pochopitelně uhradit američtí daňoví poplatníci – a tedy mimo jiné i ti američtí občané, které tito „dobří mužové“ zbavili starostí s jejich penězi a majetkem –, čímž američtí vládní ministři i zákonodárci přesvědčivě dokázali, že jsou vskutku „výborem pro sociální pohodlí a blaho“ vládnoucí velkoburžoazní finanční oligarchie, jež se vůbec nerozpakuje využít k upevňování své ekonomické a politické moci vládní hospodářskou politiku ve stylu „bankovního socialismu“. Příznačným groteskním momentem celé této historie byla zároveň kritika vládního „záchraného“ plánu „zprava“, ze světónázorových pozic a ideologických schémat konzervativního křídla americké republikánské strany, které proklamuje populistická hesla, podle nichž slouží skutečný, autentický kapitalismus (čili kapitalismus bez státních zásahů) a ekonomika volného trhu zájmům pracující třídy, zatímco státní intervence jsou údajně strategií vládnoucích elit sloužící k „vykořisťování tvrdě pracujících obyčejných lidí“, takže se v této logice republikánských konzervativců z hnutí „morální většiny“ jeví sociální konflikt mezi obyčejnými, tvrdě pracujícími lidmi a vyššími společenskými vrstvami jako antagonismus mezi kapitalismem a socialismem. Reakce konzervativních republikánů byla zcela absurdní, neboť totálně dezinterpretovala skutečný stav věcí: většina peněz vynaložených na záchranu bank směřovala v masivních sumách právě do kapes „deregulátorů“, „podnikatelských titánů“ z řad velkoburžoazní finanční oligarchie, jejichž „tvořivé plány“ zkrachovaly, což roztočilo spirálu poklesu hospodářského růstu, a naopak to byl „prostý lid“, obyčejní daňoví poplatníci, kteří museli pomáhat zkrachovalým „tvůrčím géniům“. Konzervativní republikánská kritika americké vládní politiky za to, že „státními intervencemi a daněmi okrádá a vykořisťuje tvrdě pracující prostý lid“, byla v této konkrétně historické situaci kritikou buržoazního národního státu a státně monopolního kapitalismu současně „zprava“ i „shora“, z ideologických třídních pozic globální monopolní velkoburžoazie.⁸¹

Sociálně mytologická ideologie reálně socialistické třídy řídicího aparátu v podobném duchu také neustále opakovala dogmata o „plánovitěm, proporcionálním a harmonickém rozvoji socialistické ekonomiky v zájmu stále úplnějšího uspokojování rostoucích hmotných potřeb pracujících“, přestože sovětském modelu socialismu neměla živá konkrétní práce jednotlivců či podnikových pracovních kolektivů přímo a bezprostředně společenský charakter, takže když kupříkladu pracovníci nějakého řídicího štábu dokázali v rovině výrobně technické dělby práce úspěšně koordinovat a kooperovat práci podřízených útvarů, nestávala se tato koordináční a kooperační činnost přímo a bezprostředně nositelem společenské vlastnické funkce, která zůstávala rozdrobená a rozkouskovaná, rozptýlená a utopená v řetězci dílčích, špatně vzájemně skloubených sociálně ekonomických kroků, neboli direktiv a praktických zásahů nejrůznějších řídicích štábů politicko-ideologického, státně administrativního a ekonomicko-finančního aparátu, neupevňovala automaticky společenské přivlastňování, jelikož reálně socialistickým výrobním vztahům scházela vlastnická struktura, v níž by vlastnická funkce pracovníků řídicího aparátu byla dílčí a podřízenou součástí celospolečensky dominující vlastnické subjektivity socialistické dělnické třídy. Není divu, že si Slavoj Žižek povšiml pozoruhodné symetrie mezi počínáním americké vlastnické a mocenské elity a dnešních čínských vládců, když psal, že „obdobně využívají čínští komunisté kapitalismus, aby posílili autoritu svého „socialistického“ režimu.“⁸²

Kdysi pokroková a revoluční sociálně historická, dějintovorná role třídy řídicího aparátu reálně existujícího socialismu s konečnou platností skončila. Globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie sice stále ještě sehrává pokrokovou úlohu v oblasti výrobně silové dimenze společenské dělby práce, ve sféře výrobních vztahů

a politicko-ideologické nadstavbě společnosti „tekutého“ vykořisťovatelského soukromého vlastnictví „postmoderního“ a „postindustriálního“ kapitalismu je však její role jednoznačně reakční a její třídně sociální bytí se proto, jak názorně dokládá například angažovanost současné americké vládní administrativy v konfliktním politickém vývoji na Ukrajině, stává ve stále větší míře přímým a bezprostředním ohrožením další existence celého lidského rodu.

Inženýr Petr Gočev pokládá v těchto sociálně historických podmínkách pro levici za „velice slibný“ přístup, jež nabízí indeterministická „probabilistická politická ekonomie“, která prý znamená „zásadní přehodnocení dosavadního přístupu k analýze ekonomických zákonů“, jelikož podle ní sice nelze popřít přelévání kapitálu ze sfér, ve kterých dosahuje podprůměrné míry zisku, do sfér, kde je míra zisku vyšší, lze však prý úspěšně polemizovat s názorem, že z existence této tendence vyplývá udržitelnost předpokladu všeobecné míry zisku jakožto východiska pro ekonomickou analýzu cenové tvorby v podmínkách volné konkurence, a to je právě nejzávažnější omyl, jehož se údajně Marxova ekonomická teorie dopustila: nutnost transformovat hodnoty ve výrobní ceny vyplývá z nutnosti sladit pracovní teorii hodnoty s předpokladem jednotné míry zisku v odvětvích s různým organickým složením kapitálu, pokud je ovšem samotný předpoklad jednotné míry zisku ve světě konkurenčních trhů neudržitelný (neudržitelnost předpokladu jednotné míry zisku ve světě nedokonalé konkurence nikdo nezpochybňuje), a pokud zároveň platí, že odvětví s vyšším podílem mrtvé práce vykazují nižší míru zisku, pak ovšem není třeba hodnoty vůbec transformovat, a tudíž je vcelku lhostejné, zda je Marxem popsané schéma transformace hodnot ve výrobní ceny správné anebo ne.⁸³

Je sice hezké, že se „probabilistická politická ekonomie“ snaží být „výsostně postmodernistická“, a proto vychází z „teorie chaosu“, ovšem grafy podložené výklady, podle nichž odvětví s vyšším podílem zvěcnělé práce (neboli vyšší organickou skladbou kapitálu) vykazují nižší míru zisku, a proto se v oblastech s rozdílným kapitálovým složením nemůže stejná míra zisku vůbec vytvořit, názorně dokládají, že teorie „probabilistické politické ekonomie“ pouze opakuje metafyzické, antidialektické pojetí pracovní teorie hodnoty, které se, jak jsme již naznačili, objevuje u Davida Ricarda, podle nějž, jak je všeobecně známo a vešlo do povědomí o historickém vývoji ekonomických teorií, by utváření průměrné ziskové míry údajně popíralo účinkování zákona hodnoty. A jenom tak mimochodem: je logické, že indeterministická „teorie chaosu“ odmítá pojímat vzájemný vztah mezi procesem zespolečňování rozdílných mas nadhodnoty v jednotlivých odvětvích a vznikáním rovné míry zisku jako vztah příčiny a důsledku (účinku) neboli jako vztah kauzální, což formuluje i tím způsobem, že výsledným účinkem vzájemného přelévání jednotlivých nadhodnotových mas v procesu jejich zespolečňování není utváření stejné míry zisku v produkčních oborech s rozličným podílem živé a zvěcnělé práce, jenomže tento „neudržitelný předpoklad“ tvořil reálný obsah každodenní praktické sociálně ekonomické aktivity přeměňující vyprodukované hodnoty ve výrobní ceny v soustavě výrobních vztahů v období kapitalismu volné konkurence, což nutí k jistým pochybnostem o poznávací hodnotě a objektivní pravdivosti nejenom vlastní „probabilistické ekonomické teorie“ i s jejími zaručeně přesnými grafy, leč též i samotné „teorie chaosu“ coby jejího metodologického východiska. Zmíněné pochybnosti zesiluje i fakt, že ekonomická teorie, podle níž „je lhostejné, zda je Marxovo schéma transformace hodnot ve výrobní ceny správné anebo ne“, se tímto šikovným myšlenkovým obratem vyhýbá odpovědi na otázku, zda se úhrn hodnot rovná celkové sumě výrobních cen či nikoli, řečeno jinými slovy: zamlčuje odpověď na otázku, zda podle ní platí zákon hodnoty a nadhodnoty nebo ne, a tudíž se od ní ani nedozvíme, zda máme kapitalistické výrobní vztahy pojímat materialisticky nebo (objektivně či subjektivně) idealisticky jako dematerializované – a tedy i fixní, jednou provždy dané sociálně historické jsoucno –, čili jako ahistorickou nevyvojovou strukturu, kterou nemůže odstranit žádná lidská revolučně kritická dějnotvorná aktivita.

Pro opravdu radikální, revolučně demokratickou levici vyplývá z řečeného dějnotvorná nutnost vrátit se – v této souvislosti můžeme klidně hovořit v jistém smyslu o pokoře – k filosoficko-ekonomické pracovní teorii hodnoty v marxistickém pojetí, jehož klíčovým momentem je teorie všeobecné práce coby pramen takového druhu společenského bohatství, kterým je volný čas, jenž se v kapitalismu realizuje v podobě trvalé a stále masovější nezaměstnanosti, a proto je její přeměněnou, „předpodstatněnou“ formou rozvíjení vlastnické spoluúčasti pracujících začínající na místní a podnikové úrovni a vrcholící utvářením nadnárodních a nadstátních vlastnických a podnikatelských komplexů, čímž se samosprávná vlastnická subjektivita může stát celospolečensky integrující vlastnickou subjektivitou i reálnou alternativou reálně existujícího kapitalismu i socialismu. Úkolem revolučně demokratického sociálního státu je pak, jak znovu připomínáme, vytvářet politické a právní předpoklady pro formování zárodečných buněk třídy samosprávných vlastníků v lůně třídně sociální diferenciaci kapitalistické občanské společnosti, čímž bude vznikat i třídně sociální „živná půda“, z níž budou vyrůstat voliči i funkcionáři a aktivisté levicových politických stran, které tak budou schopny neutralizovat politický vliv pravice a zaměřit sociálně politický vývoj za hranice vykořisťovatelské kapitalistické sociálně ekonomické a třídně sociální dělby práce, ve směru k socialismu nového historického typu, jehož politický systém, v němž budou dominovat socialisticky hodnotové a programově orientované politické subjekty, jelikož vznikající třída samosprávných vlastníků se stane krystalizačním jádrem třídně sociální struktura postkapitalistického systému, nebude z toho důvodu vyžadovat mocenský monopol (neboli „vedoucí úlohu“) komunistické strany, a proto k rozvoji a zdokonalování socialistické společnosti postačí fungování

politického mechanismu socialistické zastupitelské parlamentní demokracie, která se pak v dalších vývojových etapách společenského rozvoje může vskutku stát opravdovou diktaturou proletariátu, jak si představovali klasikové marxismu, neboli „státem-polostátem“, „státem-nestátem“, státem „odumírajícím“ a „usínajícím“, strojem na potlačování, jež bude možno s klidem odložit do muzea historických starožitností vedle kolovratu, bronzové sekery, železného meče i atomové bomby, chemických a bakteriologických zbraní industriální a postindustriální epochy.

Profesor Karel Kříž kritizuje Bortkiewicze za to, že nepostřehl zásadně nový prvek Marxova ekonomického učení, jímž Marx objevil pro kapitalistický způsob výroby specifické zboží, kterým je pracovní síla, přehlédl zvláštnost pracovní síly jakožto zboží, jež se reprodukuje, aniž by se vyrábělo.⁸⁴

Současně je známo, že Marx ve svých rovnicích ilustrujících utváření společensky průměrné masy a míry zisku abstrahoval od modifikovaného významu ceny nákladů, neboli od skutečnosti, že hodnotové masy investovaného konstantního a variabilního kapitálu vstupují do výrobních procesů v jednotlivých rozdílných odvětvích v modifikované (čili přeměněné) podobě výrobních cen, a proto se ve výrobních nákladech Marxových příkladů ze třetího dílu Kapitálu kladou výrobní ceny jako hodnoty, velikosti hodnot se rovnají velikosti výrobních cen – jelikož ve výsledku procesu vznikání všeobecné rovné míry zisku zespolečenšťování odlišných velikostí vyrobených mas nadhodnot se vždy celkový společenský souhrn hodnot rovná celospolečenskému úhrnu výrobních cen. Z toho důvodu se také v Marxových schématech rovná zálohovaný kapitál kapitálu vynaloženému; Marx se zde nezabýval naturální podobou onoho zálohovaného kapitálu, nezkoumal otázku, z čeho sestává, z jaké „látky“ je složen. Při takovém zjednodušení je zcela přirozené, že zálohovaný kapitál, u něhož se předpokládá, že svou velikostí právě odpovídá výrobním nákladům (kapitálu vynaloženému), vyjadřuje Marx prostě jako $(c + v)$. Možnost takového pohodlného vyjádření zálohovaného kapitálu však dle profesora Kříže končí tím okamžikem, kdy nestačí vyjádřit pouze jeho velikost, ale je třeba přihlídnout také k jeho naturální podobě. Z hlediska naturální formy se totiž zálohovaný a vynaložený kapitál vždy liší alespoň v jednom prvku, jímž je právě ono specifické zboží – pracovní síla, která je vždy důležitou a nezbytnou součástí kapitálu vynaloženého (výrobních nákladů), nikdy však nemůže být prvkem kapitálu zálohovaného, podobně jako nelze v naturální podobě kupříkladu zálohovat elektrickou energii, která by měla být součástí výrobního a zhodnocovacího procesu, před započítáním onoho procesu. Musí být ovšem zálohovány peníze (zlato) nezbytné na placení pracovní síly dělníka, jež je během pracovního a výrobního procesu vynakládána. Dle profesora Kříže tuto skutečnost Ladislaus Bortkiewicz přehlédl, a proto vyjádřil zálohovaný kapitál stejně jako Marx: čili jako $(c + v)$. Bortkiewiczova algebraická metoda se ovšem nalézala na stupni teoretické konkretizace, kdy badatel přihlíží k modifikovanému významu ceny nákladů, a tudíž je v takovém případě vyjadřování zálohovaného kapitálu již zcela chybné. Řečeno jinými slovy: co je dovoleno ve výkladu Marxově, není přípustné ve výkladu Bortkiewicze a jeho následovníků.⁸⁵

Z toho důvodu se profesor Kříž domnívá, že se Ladislaus Bortkiewicz mýlil, když svou algebraickou metodou zrovnal reprodukční podmínky pracovní síly s obnovou vynaloženého variabilního kapitálu, kterou vyjádřil rovnicí ekonomické rovnováhy mezi $(c_2 + v_2 + s_2)$ ve druhém odvětví prostě ekonomické reprodukce a $(v_1 + v_2 + v_3)$, čímž právě zahrnul pracovní sílu do zálohovaného kapitálu, jenže teprve přihlédnutí k rozdílu mezi zálohovaným a vynaloženým kapitálem ukazuje, že v souladu se změnami v rozsahu jednotlivých výrobních odvětví je nezbytné změnit i soustavu rovnic, jejichž řešení vede k určení všeobecné míry zisku i modifikačních koeficientů. Současně Bortkiewicz údajně přehlédl, že stanovení všeobecné míry zisku řešením rovnice obecného stupně vyžaduje důkaz o jednoznačnosti této všeobecné ziskové míry. Základním a rozhodujícím omylem celého Bortkiewiczova metodologického a teoretického přístupu pak dle profesora Kříže bylo, že Bortkiewicz vyšel z Marxových schémat jednoduché reprodukce, která byla konstruována pro zcela jiné účely, než aby ilustrovala přeměnu hodnot na výrobní ceny – přitom si ještě zcela svévolně přidal třetí odvětví vyrábějící luxusní spotřební zboží pro kapitalisty – a nepochopil, že k řešení transformačního problému nestačí pouhé přepsání Marxových reprodukčních schémat do příslušné soustavy rovnic. Svou kritiku zobecňuje profesor Kříž tvrzením, že transformační problém, ilustrovaný ve třech výrobních odvětvích, jak jej znázorňuje Bortkiewicz a jeho následovníci, není vlastně řešením této otázky, ale jedná se zde vlastně pouze o zdokonalenou ilustraci jednoho zvláštního a velmi zjednodušeného případu přeměny hodnot ve výrobní ceny.⁸⁶

Profesor Kříž píše, že již v roce 1953, kdy se pokoušel sestavit schéma kapitalistického reprodukčního procesu, jež by uvažovalo pět výrobních oborů v několika časových obdobích za sebou, dospěl k přesvědčení, že Marx chtěl svými schématy ilustrujícími přeměnu v kapitalistickém výrobním procesu vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny znázornit tyto dva klíčové momenty kapitalistické tvorby výrobních cen v podmínkách fungování tržního mechanismu volné konkurence: a) velikosti mas nadhodnot vyprodukovaných v jednotlivých výrobních odvětvích se řídí organickým složením zálohovaných kapitálů spolu se vzájemným poměrem nadpráce ku práci nutné, jenž je vzhledem k přibližně téže úrovni produktivity práce ve všech produkčních oblastech stejný; b) skutečnost, že výrobní ceny se zpravidla na tu či onu stranu odchylojí od vyrobených hodnot a kapitalističtí podnikatelé v určité produkční sféře si z nadhodnoty, kterou vytěžili ze živé konkrétní práce svých dělníků, přivlastňují pouze onu část, jež v souladu s velikostí jimi investovaného konstantního a variabilního kapitálu odpovídá všeobecné rovné míře zisku – tedy tato skutečnost vůbec nevyvrací platnost

zákona hodnoty, jenž je vlastně projevem zákona zachování hmoty v ekonomickém životě společnosti. Z toho důvodu také klade Marx v rámci výrobních nákladů rovnítko mezi hodnoty a výrobní ceny a jeho schémata transformačního procesu neodlišují zálohovaný kapitál od kapitálu reálně vynakládaného.⁸⁷

Metoda, kterou zvolil profesor Kříž, aby pojmově zobrazil proces utváření stejné masy a míry zisku v odvětvích s rozdílným vzájemným podílem živé a zvěčnělé práce a odlišnými masami vyrobených nadhodnot, se již ovšem pohybuje na úrovni teoretické abstrakce, jež zohledňuje modifikovaný význam ceny výrobních nákladů, a proto vyjadřuje přeměnu hodnot ve výrobní ceny v obecné podobě pomocí maticově uspořádané soustavy rovnic vstupů a výstupů výrobního hodnototvorného procesu, jejíž řádky zachycují jednotlivá výrobní odvětví a sloupce postihují jednotlivé statky v roli výrobních prostředků a vstupů na levé straně matice i ve funkci výrobků na její pravé straně výstupů celého procesu (vždycky se jedná o počet jednotek užité hodnoty příslušného tovaru vynásobený hodnotou vězící v jednotce užité hodnoty), k čemuž se v každém řádku vždy připojuje $(v + m)$ neboli hodnota vytvořená živou konkrétní prací bezprostředního výrobce, která hotoví příslušný výrobek v jeho konečné podobě. Nastíněná matice tak vyjadřuje i reprodukční podmínky pracovní síly dělnictva, které jsou určovány historicky danou kombinací reprodukčních podmínek životních prostředků dělníků, čímž modelově uchopuje celý kapitalistický reprodukční proces, do něhož náleží obory produkující jak výrobní prostředky, tak i spotřební předměty pro dělníky a luxusní spotřební zboží pro kapitalisty, jiným způsobem, než to dělá Bortkiewicz.

Poté, co zmodeloval hodnotovou strukturu reprodukčního procesu, konstruuje profesor Kříž další do matice uspořádanou soustavu rovnic vstupů a výstupů zhodnocovacího procesu coby procesu kapitalistické tvorby výrobních cen, která již bere přímo a bezprostředně na vědomí modifikovaný význam ceny nákladů, a tak zabudovává do každého řádku matice tak zvané modifikační koeficienty, jež zrcadlí odklon výrobní ceny určitého zboží od jeho hodnoty, čímž se pak součet výrobních cen materiálových nákladů a pracovní síly, zvětšený na levé straně výrobních vstupů o zisk z výrobní ceny zálohovaného kapitálu, rovná výrobní ceně příslušné produkce v posledním sloupci matice na pravé straně výstupů výrobního procesu. Modifikační koeficienty u výrobních cen jednotlivých položek výrobních nákladů jsou kladné i záporné, neboť zračí odchylky výrobních cen na tu či onu stranu od hodnot, a proto se v národohospodářském souhrnu vzájemně vyrovnávají, takže není divu, že Marxova teorie v rámci výrobních nákladů hodnoty a ceny výrobních nákladů ztotožňuje. Od cenové matice pak odečteme matici hodnotovou, čímž dostáváme rovnici na jejíž pravé straně je nula: jejím řešením je hledaná všeobecná rovná míra zisku. Je zřejmé, že metoda zkoumání procesu zespolečnění v jednotlivých odvětvích vyrobených mas nadhodnoty, kterou rozvíjí profesor Kříž, respektuje Marxovo pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny, dle něhož se celkový společenský úhrn hodnot rovná celospolečenskému souhrnu výrobních cen, z čehož plyne, že $(\text{suma výrobních cen} - \text{suma hodnot} = 0)$. Profesor Kříž dokládá, že uvedená rovnice má i při libovolném počtu výrobních odvětví právě jeden kořen vedoucí k řešení vyšetřované úlohy a ukazuje tak, že ta zjednodušení, kterých Marx použil ve třetím díle Kapitálu při rozboru přeměny hodnot ve výrobní ceny, jež spočívají především v abstrahování od modifikovaného významu ceny nákladů, nenarušují podstatu jeho teorie o tvorbě všeobecné míry zisku.⁸⁸

Je zjevné, že poté, co uznala modifikovaný význam ceny nákladů, bere metoda profesora Kříže na zřetel i kvalitativní rozdíl mezi výrobními cenami a cenami tržními (neboli nákupními a prodejními), které kolísají kolem výrobních cen coby modifikovaných hodnot neboli hodnot v přeměněné formě a mohou tak stoupat nad hodnotu, nebo naopak pod hodnotu klesat, přičemž tyto odchylky se již nemusejí vzájemně vyrovnávat, a tudíž pro ně můžeme formulovat velice pravděpodobný předpoklad, že v celkovém společenském souhrnu se suma tržních cen nerovná sumě vyprodukovaných hodnot, přestože hodnotový zákon zajisté působí i v hlubinném základu nákupních a prodejních cen zboží na trhu. Z toho plyne, že mechanismus fungování dokonalé tržní konkurence vytváří v systému kapitalistických výrobních vztahů inflační či deflační tendence, tedy kupříkladu tendence k poklesu celkové úrovně mezd dělnického obyvatelstva, což vede ke snížení masové peněžní koupěschopné poptávky, jež pak vyvolává krizi z nadvýroby.

Elementární vědecká poctivost mne nutí přiznat, že – zajisté ke své nesmírné hanbě – maticovému počtu vůbec nerozumím, a proto jsem si také nedovolil hrát si takzvaně „na chytrého“ a reprodukovat konkrétní schémata, podle nichž byly sestaveny jednotlivé matice, ve formě matematických symbolů a operátorů, jak je uvádí profesor Kříž. A z toho důvodu také musím vzdát hold výkladu profesora Kříže, jak jej rozvíjí v člancích, v nichž se zabývá řešením transformačního problému, za to, že i člověk tak nevědomý a nedovzdělaný v oblasti vyšší matematiky, jako jsem já, byl schopen jakž takž porozumět alespoň obecnému smyslu jeho matematickému postupu. Právě proto se ale současně domnívám, že i když je nutno velice kladně ocenit snahu profesora Kříže podpořit Marxovu filosoficko-ekonomickou teorii, představuje i maticový počet metodu bezrozporného pojmového zobrazení procesu, v jehož podstatě je, jak by možná pravil sovětský filosof Iljenkov, „rozpor reálně objektivně přítomen“, a tudíž nemá v žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti a nedbalosti myšlení plynoucí) povahu – což je způsob ne zcela adekvátní, podobně jako je tomu u algebraické metody Bortkiewiczovy.

Odkazy na citovanou literaturu, poznámky

1) V Marxově době tvořila základ struktury společenských výrobních sil masová tovární strojová průmyslová velkovýroba, v níž byla produktivní pro kapitál živá konkrétní práce příslušníků klasického industriálního proletariátu. O kognitariálním proletariátu coby základní společenské výrobní síle v kapitalistickém způsobu výroby, jenž je, jak je obecně známo, výrobním procesem (neboli produkcí užitných hodnot, které vyrábí živá konkrétní práce), a současně též i procesem zhodnocovacím a hodnototvorným, nebylo v tomto období ještě možné hovořit. (Byť už ve třetím dílu Kapitálu Marx píše, že rozdíly ve výši mzdy mezi rozličnými profesně zaměstnaneckými skupinami příslušníků dělnické třídy se většinou zakládají na rozdílu mezi složitou a jednoduchou prací. Marx však ihned zároveň podotýká, že ačkoli jsou ony mzdové rozdíly příčinou, proč je úděl dělníků v různých sférách výroby nestejný, nedotýkají se nijak stupně vykořisťování práce v těchto odlišných výrobních odvětvích. Je-li například práce zlatníka placena lépe než práce nádeníka, vytváří nadpráce zlatníka úměrně tomu větší nadhodnotu než nadpráce nádeníka – viz Marx, K.: Kapitál III-1; Svoboda, Praha 1989, str. 157).

2) Viz Marx, K.: Kapitál III-1; Svoboda, Praha 1989, str. 170-171. Naše teoretická studie předpokládá laskavého i nelaskavého čtenáře, jenž je však s Marxovou ekonomickou teorií obeznámen alespoň natolik, že je mu známo, že v hodnotovém složení výrobního procesu znamená dle Marxe „c“ konstantní kapitál, „v“ investovaný variabilní kapitál, jenž je hodnotově ekvivalentní dělníkově mzdě coby přeměněné, předělané formy hodnoty a ceny pracovní síly dělníkovy, „m“ pak vyrobenou nadhodnotu, která je totožná se ziskem „z“; míra nadhodnoty „m“ se rovná (m/v) , kdežto míra zisku „z“ se rovná $[z/(c+v)]$ čili $[m/(c+v)]$ – z čehož by plynulo, že pokud klesnou výrobní náklady konstantního kapitálu na nulu, bude se míra zisku rovnat míře nadhodnoty, což je ovšem nesmysl, jelikož v rámci kapitalistické sociálně ekonomické formy masové strojové výroby, kdy je živá práce výrobně technicky podřízena práci mrtvé, zvěcnělé a rytmus dělníkovy živé práce je tak podroben chodu činnosti stroje, slouží stroj coby nástroj k vysávání a ždímání nadhodnoty z živé a konkrétní dělníkovy práce, a proto růst organické skladby kapitálu, zvětšování podílu zvěcnělé práce, která uvádí do pohybu práci živou, v tomto produkčním systému organicky souvisí s růstem míry nadhodnoty a se zvětšováním její masy, které se zračí v poklesu míry zisku. (Symbol „/“ znamená „děleno“, „lomeno“). Laskavý čtenář by mohl namítnout, proč se zmiňuji o těchto banalitách, které jsou přece každému jasné. Mám však své zkušenosti, neboť pravidelně sleduji diskuse na internetovém „Deníku referendum“, kde se předvádějí nejružnější literární krasoduchové, například v podobě jistého „manuálního pracovníka“ Josefa Poláčka, kteří s oblibou připisují Marxovi názory, které nikdy neměl a vzhledem k logice své dějinně filosofické a ekonomické teorie ani mít nemohl.

3) Viz tamtéž, str. 172-179.

4) Marx píše v této souvislosti, že „ať je tomu jakkoli, výsledek je, že nadhodnota, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu.“ – Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 49. Sovětský filosof Evald Vasiljevič Iljenkov k tomu podotýká, že první díl Marxova Kapitálu naopak dokazuje, že nadhodnota je produktem výlučně oné části kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci, čili kapitálu variabilního. Mezi těmito dvěma teoretickými postuláty se rozvíjí celá soustava, celý řetězec zprostředkujících článků, zároveň se však mezi nimi uchoval vztah vzájemně se vylučujícího rozporu, pro nějž platí zákaz formální logiky. (Právě z toho důvodu začali představitelé buržoazní vulgární politické ekonomie poté, co spatřil světlo světa třetí díl Kapitálu, slavnostně prohlašovat, že Marx nesplnil své sliby, že antinomie pracovní teorie hodnoty nedokázal vyřešit, a tudíž že i celý Kapitál není nic jiného než spekulativně-dialektický kouzelnický trik). Všeobecně tak v Kapitálu nadále protiřečí svému vlastnímu projevu a rozpor mezi nimi nemizí z toho důvodu, že se mezi nimi rozvinula celá řada zprostředkujících článků. Právě to naopak dokazuje, že antinomie pracovní teorie hodnoty nemají v žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti či nedbalosti myšlení plynoucí) povahu, ale že se jedná o reálné rozpory objektu teoretického rozboru. Antinomie pracovní hodnoty se v Kapitálu vůbec neodstraňují jako něco subjektivního, ale dospívají ke svému pochopení a snímají se tedy v obsahu hlubšího a konkrétnějšího teoretického pojetí. Jinak řečeno: jsou uchovány, ztratily však charakter logických rozporů, přeměnily se v abstraktní momenty konkrétního porozumění ekonomické skutečnosti – viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, očerki istorii i teorii; Izdatelstvo političeskaj literatury, Moskva 1974, str. 238-239.

5) O tom, že „hodnota zboží“ je objektivně existující společenský výrobní vztah, objektivně existující materiálně předmětná vlastnická struktura, kterou ovšem nelze vidět, slyšet, nahmatat, změřit či zvážit, neboť představuje sociálně historickou vývojovou formu materiální předmětnosti, kdy užitná hodnota výrobku lidské živé a konkrétní práce, jež se odehrává mezi lidskou společností a přírodou a vytváří strukturu výrobních sil, je zároveň touto lidskou pracovní a výrobní činností pozdvihována na sociálně vývojovou úroveň bytí, na níž právě

vznikají společenské výrobní, sociálně ekonomické vztahy mezi lidmi – jinak řečeno, lidská smyslově předmětná, praktická přetvářecí činnost má ontotvornou povahu (uvedme v této souvislosti alespoň známou myšlenku klasiků ve „Svaté rodině“, že předmět, lidská smyslově předmětná aktivita coby předmětné bytí člověka, je současně jsoucno člověka pro jiného člověka, jež zpředměťuje lidsko-společenský vztah člověka k člověku neboli společenský výrobní vztah), což se ve filosoficko-ekonomické teorii odráží zračí a vyjadřuje jako utváření hodnoty zboží, která, jak píše Marx, nemá v sobě ani atom věcné struktury užité hodnoty (viz kabát jako věc, jako užitná hodnota, která je sice produktem lidské pracovní činnosti, leč má zároveň stejnou věcnou, látkovou formu jako jiné přírodniny, je složena ze stejných atomů, protonů, neutronů, elektronů atd. jako jiné formy přírodního materiálního pohybu; a hodnota kabátu, která je jeho společenskou vlastností): Marx to vyjadřuje poněkud lechtivým bonmotem, že hodnota zboží se liší od vdovičky Čiperné tím, že nevíme, jak na ní sáhnout, a přitom se jedná, jak znovu opakuji, o objektivně existující materiálně předmětnou sílu, jež ovládá vědomí, myšlení a jednání lidí účinněji než sexuální přitažlivost vyzařující z vdoviček, jež jsou, jak lidová mluva hovoří, „poněkud veselejší v rozkroku“ – čili že „hodnota zboží“ je v tomto případě forma jsoucího, kterou materialistická dialektika nazývá „konkrétně všeobecné“, „konkrétní univerzalita“, která se ve svém rozvoji dostává do rozporu se svými vývojovými modifikacemi, jimiž jsou „nadhodnota“, „zisk“, „renta“, „úrok“, „výrobní cena“, „společensky průměrná masa a míra zisku“ atd., atp. principem, zákonitou formou jejich sjednocování, spojování do určité „konkrétní totality“, organické celistvosti, v níž tyto momenty samozřejmě nejsou totožné, zároveň však je ani nelze od sebe oddělovat, jelikož mají společný původ, jednotnou genezi svého strukturně systémového uspořádání v hodnotové substanci – viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika..., str. 234-249, 262-268.

6) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 180-216.

7) Viz tamtéž, str. 228-286.

8) Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií, Svoboda, Praha 1981, str. 130-135. Viz též informace, které lze načerpat po zadání hesla „Sayův zákon“ na internetovém serveru www.wikipedia.cz.

9) Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844; Svoboda, Praha 1978, str. 14.

10) Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: citované dílo, str. 211-232.

11) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 250-259.

12) Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika..., str. 267-268.

13) Viz Marx, K.: Kapitál III-2; SNPL, Praha 1956, str. 199. Celá pasáž o přeměně mimořádného zisku v pozemkovou rentu – viz tamtéž, str. 161-362. Peněžní sumy, které uvádíme, bychom samozřejmě mohli převést ze šilinků na libry v souladu se vzorcem 1 libra = 20 šilinků, namísto šilinků bychom také klidně mohli v Marxově modelovém příkladu počítat s americkými dolary, eury nebo ruskými rubly.

14) Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: citované dílo, str. 63-73, zvláště pak str. 69-71.

15) Celá pasáž o kapitalistickém zaměstnávání živé všeobecné práce kladené jako práce společná a pospolitá, rozličným způsobem diferencovaná a specializovaná, koordinovaná a kooperovaná, kterou proto můžeme nazvat prací všeobecně produktivní, čili živé konkrétní práce rozmanitých profesně zaměstnaných skupin kognitariárního proletariátu, práce vysoce kvalifikované a složité, vědecké či umělecké, jež v sobě kondenzuje a koncentruje v podstatě neomezené množství společensky průměrné a jednoduché práce socioprofesionálních skupin tradičního industriálního proletariátu – viz kupříkladu či alespoň Neužil, F.: Stručný nástin procesu kognitariarizace práce vnímaný optikou marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty, což je desetistránková, zatím neopublikovaná studie, kterou jsem napsal v září roku 2009. Poznámka na okraj textu studie: Hovoříme-li o tom, že kognitariární kapitál v kapitalistickém výrobním procesu ždímá a vysává ze živé všeobecné práce co největší možnou masu a míru nadpráce – neboli nezaplacené práce, kdy se kapitál snaží dosáhnout co nejvyššího poměru nezaplacené práce vůči práci zaplacené –, aby ji přeměnil v nadhodnotu a dal tak vzniknout kognitariárnímu zisku, musíme mít vždy na zřeteli, že sociálně ekonomicky nejkvalitnější způsob, jímž si mohou kognitivní kapitalisté podřídit konkrétní živou všeobecnou práci kognitivních proletářů, spočívá v tom, že jim v plné míře ponechají ony „stupně volnosti“, které jim poskytuje jejich postavení ve výrobně technické dělbě práce postindustriálního kapitalismu. Naše zkoumání kapitalistického výrobního, zhodnocovacího a hodnototvorného procesu, v němž kognitariární kapitál ždímá a vysává nadhodnotu ze živé konkrétní všeobecné práce kognitariárního proletáře, se tedy musí odvíjet právě z této skutečnosti, ať už se nám to líbí či nikoli. (Viz Neužil, F.: Kritické pojednání o minulosti a možné budoucnosti socialismu, což je zatím neuveřejněná, bezmála osmdesátistránková stať, kterou jsem napsal v období březen – květen 2014; poznámka vychází především ze str. 51 tohoto článku).

16) Životopisné údaje o Bortkiewiczovi uvádíme podle anglické verze nezávislé internetové encyklopedie, kde je může laskavý i nelaskavý čtenář získat po zadání příslušného hesla.

17) Viz Bortkiewicz, L. von: Dodatek. O opravě základní Marxovy teoretické konstrukce ve třetím díle Kapitálu, což je z internetu stažená Bortkiewiczova práce, kterou autor napsal samozřejmě původně v němčině a z anglické verze ji v prosinci roku 2010 do češtiny přeložil Docent. PhDr. Miloslav Formánek, CSc; str. 1. Překlad Bortkiewiczovy práce i údaje o anglickém originálu, z něžž byl pořízen překlad, lze nalézt na webovém portálu <http://nestalinsky-marxismus.webnode.cz> Originál: BORTKIEWICZ, L. von. Appendix: On the Correct of

Marx's Fundamentals Theoretical Construction in the Third Volume of Capital. In: Karl Marx and the close his system by Eugen Böhm-Bawerk's criticism of Marx by Rudolf Hilferding; Augustus Kelley, New York 1949 – viz <http://mises.org/books/karlmarx.pdf>.

18) Viz Marx, K.: Kapitál II, Sebrané spisy sv. 24; Svoboda, Praha 1986, str. 423-426. Celá rozsáhlá kapitola o prosté ekonomické reprodukci v rámci vlastnických struktur kapitalistické zbožní výroby viz tamtéž, str. 420-523. Textové pasáže o rozšířené ekonomické reprodukci, která umožňuje akumulaci vyrobené nadhodnoty do růstu konstantního a variabilního kapitálu, viz tamtéž, str. 523-559. Okrajová poznámka: Užíváme termín „prostá“ reprodukce, jelikož tento termín používá i Marx ve druhém díle Kapitálu, i když, jak se alespoň zdá, by bylo možné použít i termín „jednoduchá“ reprodukce. Samotná formulace podmínek prosté a rozšířené ekonomické reprodukce viz Ulrych-Kamenický, J.: Základy marxistické ekonomie; Svoboda, Praha 1951, str. 172-174. Zde najdeme vzorec $[(Iv + Im) = IIc]$ pro prostou ekonomickou reprodukci i formulaci základní podmínky realizace rozšířené ekonomické reprodukce, při níž se vyprodukovaná nadhodnota dělí na dvě části: na část „a“, která se akumuluje za účelem růstu konstantního či variabilního kapitálu a na část „s“ spotřebovanou kapitalisty. Jedná se o následující formuli: $[(Iv + Ism + lamv) = (IIc + IIamc)]$. (Variabilní kapitál první skupiny + spotřebovaná část nadhodnoty první skupiny + akumulovaná část nadhodnoty první skupiny určená pro akumulaci do růstu variabilního kapitálu se musí rovnat součtu: konstantní kapitál druhé skupiny + akumulovaná část nadhodnoty druhé skupiny určená pro akumulaci do růstu konstantního kapitálu; dlužno poznamenat, že autor označuje akumulovanou a spotřebovanou část nadhodnoty odlišně). JUDr. Jan Ulrych, český právník, spisovatel, ekonom a čelný funkcionář KSČ v období „první československé republiky“, jenž je uveden coby autor této publikace, která byla poprvé vydána roku 1937, se ve skutečnosti jmenoval Antonín Kamenický, jenž se narodil roku v červenci roku 1899 v obci Semechnice u Opočna v rodině řídicího učitele obecné školy. Vystudoval obchodní akademii, při zaměstnání bankovního úředníka absolvoval gymnázium, studium a doktorát práv, naučil se německy, anglicky, francouzsky a rusky. Důvěrná znalost bankovního světa československé meziválečné buržoazní republiky ho přivedla k napsání průkopnické knihy „Základy marxistické ekonomie“, kterou vydal v roce 1937 pod pseudonymem Jan Ulrych. Doktor Kamenický byl jakožto vlastenec a komunistka v roce 1940 za aktivní účast v protifašistickém odbojovém hnutí zatčen gestapem, do roku 1941 vězněn na Pankráci, poté byl převezen do koncentračního tábora Mauthausen, kde v březnu roku 1942 zahynul. (Životopisné údaje o JUDr. Antonínu Kamenickém alias Janu Ulrychovi je možné získat na internetu).

19) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, tamtéž.

20) Viz tamtéž, str. 2.

21) Viz tamtéž.

22) Viz tamtéž.

23) Porovnej se str. 3-5 našeho teoretického pojednání.

24) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 2-3.

25) Viz poznámka číslo 18. Porovnej také se str. 31 naší teoretické studie.

26) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 3-4.

27) O tom, že v algebraické matematice se v důsledku jejich pojmových abstrakcí abstraktně všeobecné ztotožňuje s konkrétně všeobecným, čili že se konkrétní totožnost, totožnost v rozdílnosti klade jako nediferencovaná jednota, viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika..., str. 258-260.

28) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 4-9.

29) Nechť se laskavý i nelaskavý čtenář na tomto místě ještě jednou začte do první stránky páně Bortkiewiczových výkladů – viz str. 31 našeho teoretického pojednání a poznámka číslo 19.

30) Viz ještě jednou str. 31 a 37 naší teoretické studie.

31) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 8-10.

32) Viz tamtéž.

33) Viz tamtéž, str. 5-6.

34) Viz tamtéž, str. 6-8.

35) Viz tamtéž, str. 7-8.

36) Viz str. 24 naší teoretické studie, s níž se pojí poznámka číslo 14. O Ricardově verzi pracovní teorie hodnoty viz též Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, což je z internetu stažená přednáška mladého levicového ekonomu, inženýra Petra Gočeva, kterou přednesl 10. listopadu 2005 v Ústí nad Labem na konferenci pod názvem „Marx: životnost iluze?“, str. 4-5. Gočevovu práci lze dohledat na internetovém portálu Socialistického kruhu www.sok.bz.

37) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 10.

38) Viz tamtéž, str. 10-14.

39) Tamtéž, str. 14.

40) Tamtéž.

41) Viz tamtéž.

42) Je známo, že jméno Kozma Petrovič Prutkov je literární mystifikace, uměle vytvořená osobnost spisovatele, respektive kolektivní pseudonym, pod nímž uváděli v časopise „Sovremennik“ („Současník“) svá

satirická díla radikálně a revolučně demokraticky smýšlející autoři parodující „velečila“ literátů, co obhajovali prohníly despotický politický režim carského samoděržaví, tupou byrokraticko-policejní diktaturu v té době v Rusku vládoucí a přetrvávající systém feudálního vykořisťování, jež zdobily takové „líbezné kvítečky“ jako nevolnictví, které bylo v carském Rusku zrušeno až roku 1861, spolu s robotou, jejíž pozůstatky na vesnici a v zemědělství odstranila až říjnová revoluce roku 1917. (Tyto údaje lze nalézt po zadání příslušného hesla na nezávislé internetové encyklopedii).

„Sovremennik“ („Současník“) byl ruský literární časopis, jež roku 1836 založil Alexandr Sergejevič Puškin a v němž až do konce jeho vydávání publikovali všichni významní ruští spisovatelé té doby. V padesátých a šedesátých letech devatenáctého století v jeho redakci, k níž náleželi kupříkladu N. G. Černyševskij či N. A. Dobroljubov, převládá revolučně demokratický politický směr, a tak není divu, že v roce 1868 carská vláda vydávání Sovremenniku zastavila.

Okrajová poznámka: na internetu jsem našel úvahu, že Kozma Prutkov je jakási ruská obdoba českého Járy Cimrmana. Tento postřeh je zajisté duchaplný, je však problematické, zda je zároveň pravdivý, když si uvědomíme, že nelze klást rovnítko mezi feudalismus a reálně existující socialismus. Ať už se to někomu líbí nebo ne, přesto však můžeme, jak se zdá prohlásit, že Kozma Prutkov sehrál v dějinách pokrokovější sociálně politickou úlohu než Jára Cimrman – a to říkám přesto (či spíše právě proto), že se mi cimrmanovský humor vždycky velice líbil.

43) Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, v citované verzi str. 7-8.

44) Uvádím podle Sirůček, P.: Socialistické přístupy v ekonomických teoriích; internetový časopis Marathon 1/2008, str. 11. Okrajová poznámka: podle antického pojetí představují substance vody, země, vzduchu a ohně principy, které sjednocují celý svět do jedné organické celistvosti neboli konkrétní totality, jelikož ztělesňují tak zvaná „konkrétně univerzální jsoucna“. Benedikt Spinoza pak v sedmáctém století načrtává moderní pojetí substance, jež přejímají i francouzští materialisté v osmáctém století coby aktivní nositelé filosofické ideologie revoluční buržoazie a v němž se substance chápe jako přírodně kosmický celek, jenž má dva základní atributy: prostorově geometrickou rozlehlost a myšlení. Z této představy vychází i filosofická teorie hmotné substance v systému kategorií materialistické dialektiky, jejíž klíčová idea spočívá v „přetvoření substance v subjekt“, což lze slovně vyjádřit i tak, že hmota, hmotný přírodně kosmický celek, ze sebe ve svém vývoji – neboť samopohyb, samovývoj (a tedy i schopnost samoorganizace) je způsobem existence a „normální přirozenosti“ hmoty – plodí s nutností myslící mozek čili živou bytost s myslícím mozkem: taková bytost je zatím empiricky doložitelná pouze na naší hříšné zemi, kde se až dosud poměrně nezaslouženě nazvala „člověk rozumný“. (Viz Engels, F.: Dialektika přírody, Sebrané spisy sv. 20; Svoboda, Praha 1966, str. 487-488; srovnej také s Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika..., str. 54). Z toho plyne, že ani pojetí hmotné, materiálně předmětné substance u antických starořeckých filosofů nebo ve filosofické teorii Spinozy či francouzských materialistů z období před velkou francouzskou buržoazní revolucí nelze redukovat na primitivní výklad, jenž by odpovídal běžnému, masovému vědomí a úsudkově empirickému myšlení neboli tak zvanému „zdravému selskému rozumu“ – a s nímž se pochopitelně může spokojit klasická mechanika, neboť si klade odlišné úkoly a cíle než filosofie.

45) Viz Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení (Úvahy o dialektice moderního vývojového myšlení); Svoboda, Praha 1988, str. 42-62. Poznámku o tom, že lidské objektivně pravdivé poznávací myšlení má určitou hierarchickou strukturu zahrnující více úrovní a vývojových stupňů viz tamtéž, str. 59.

46) Viz Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 14.

47) Viz tamtéž, str. 6.

48) Viz str. 40 naší teoretické studie.

49) Viz Heller, J. – Neužil, F.: Kdo nepochopil Marxovu teorii pracovní hodnoty a nadhodnoty? (K jedné velké a nesmyslné dezinterpretaci Marxe), což je studie, kterou lze nalézt na internetové stránce www.nestalinsky-marxismus.webnode.cz názorového proudu v KSČM, jenž se hlásí k nestalinskému pojetí marxismu a vizi samosprávné podoby budoucího socialistického společenského uspořádání, str. 5. Poznámka na okraj textu: coby spoluautor zmíněného článku je uvedena i moje maličkost, ve skutečnosti by však měl být jako autor uveden pouze doktor Josef Heller. A ještě jedna okrajová poznámka: někdo by mohl namítnout, že aplikace Bortkiewiczových algebraických vzorců na Marxovy rovnice ze třetího dílu Kapitálu je teoreticky nekorektní, neboť se nejedná o rovnice zobrazující rovnovážné stavy v rámci prosté ekonomické reprodukce. Taková námitka je zajisté oprávněná, ovšem ani Bortkiewiczovy výklady nerespektují podmínky Marxovy teorie přeměny vyrobených nadhodnot na rovnou ziskovou míru, kterou si kapitalisté přirážejí ke svým kapitálovým výrobním nákladům, což odráží sociálně ekonomickou praxi zespolčenšťování vyprodukovaných objemů nadhodnot v systému výrobních vztahů kapitalismu volné soutěže, a proto též zcela nekorektně hovoří o tom, k jakým výsledkům by údajně u jednotlivých příkladů vedlo Marxovo „chybné a nevědecké“ odvozování výrobních cen a zisků. A na okraj textu našeho teoretického pojednání připojme ještě jednu poznámku: přeměnu vyrobených hodnot, zahrnujících nadhodnoty, ve výrobní ceny, v nichž vězí stejná míra zisku, můžeme logičtěji vysvětlit důvody zcela opačnými, než uvádí zmíněná stať, jelikož v odlišných produkčních sférách s rozdílným složením kapitálu by při zachování téže míry nadhodnoty působil zákon hodnoty tím způsobem, že by se kapitál samočinně přelával do odvětví s nižším složením kapitálu, v nichž se používá větší množství variabilního

kapitálu (neboli větší objem živé práce), kdežto v oblastech s vyšším kapitálovým složením, by se naopak, pokud by v rozličných výrobních oborech nevykrytalizovala průměrná rovná zisková míra, potřebného investičního kapitálu nedostávalo; utváření všeobecné, společensky průměrné míry zisku je tak v kapitalistickém výrobním způsobu hybnou silou vědeckotechnického a technologického pokroku, protože je výhodné právě pro vlastnické subjekty podnikající v produkčních sférách s nejvyšší organickou strukturou kapitálu, v nichž živá práce uvádí do pohybu největší objemy práce zvěcnělé, z čehož lze pochopit, proč je buržoazie společenskou třídou, která neustále revolucionizuje výrobní síly i výrobní vztahy, přičemž ovšem její revolučnost spočívá především v tom, že produkuje hrobaře svého hospodářského a politického panství. (Viz Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, Sebrané spisy sv. 4; SNPL, Praha 1958, str. 428-439).

50) Viz tamtéž, str. 6. Poznámka na okraj textu studie: je samozřejmé, že hodnotu a její modifikovanou podobu ve výrobní ceně – respektive nadhodnotu, jejíž přeměněnou formou je všeobecná rovná míra zisku – jakožto „pohybové momenty“ utváření kapitalistických výrobních vztahů a především jejich základní strukturálně systémové úrovně, jejich organizujícího a sjednocujícího jádra, kterým je objektivně existující materiálně předmětná struktura kapitalistického soukromého vlastnictví, nelze zajisté redukovat na látkovou, energetickou substanci, na níž by si bylo možné sáhnout, která by se dala sama o sobě změřit a zvážit, dlužno však mít zároveň a stále na zřeteli, že kapitalistické společenské výrobní vztahy nepředstavují v žádném případě jakousi „duchovní, čistě nadmyslovou entitu“ (neboť v tom případě by současně byly jakousi kantovskou „nepoznatelnou věcí o sobě“), ale jelikož se vytvářejí a existují objektivně, tedy nezávisle na vůli a vědomí společenských aktérů, kteří je uvádějí do života, představují sociálně historickou vývojovou úroveň materiální a smyslové předmětnosti, jež ve svém obsahu snímá všechny vývojově nižší formy materiálního pohybu, počínaje formou mechanickou a konče živou hmotou, a proto je nelze oddělit od forem jejich projevu, na něž si sáhnout lze a které je také možné vidět, změřit, zvážit a spočítat (viz poznámka číslo 5 naší studie).

51) Srovnej se str. 38-39 našeho teoretického pojednání.

52) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném českém vydání str. 20-32 – jedná se o Engelsovu předmluvu k anglickému vydání první knihy třetího svazku Marxova Kapitálu. Srovnej také s Heller, J. – Neužil, F.: citovaná práce, str. 6-7 a viz také Heller, J.: Prznitelé teorie pracovní hodnoty (Zastavení jen zdánlivě neaktuální), Britské listy z 26. 8. 2014.

53) Viz ještě jednou poznámka číslo 4 naší teoretické studie. Vřele doporučujeme laskavému a zvláště pak nelaskavému čtenáři, aby si z naší uvedené monografie sovětského filosofa Iljenkova o historickém vývoji a pojmově kategoriálním systémovém uspořádání materialistické dialektické logiky prostudoval alespoň dvě poslední kapitoly: črtu „Protivorečije kak kategorija dialektičeskoj logiki“ a esej „Problema vsëobščego v dialektike“ (str. 232-268 zmíněné Iljenkovovy publikace).

54) Viz Iljenkov, E. V.: Leninská dialektika o metafyzice pozitivismu (Zamyšlení nad knihou V. I. Lenina „Materialismus a empiriokriticismus“); Svoboda, Praha 1984, například str. 19-45 – laskavý a především nelaskavý čtenář by však měl tuto útlou Iljenkovovu knížečku, která čítá pouhých necelých sto a třicet stránek, důkladně prostudovat celou.

55) Viz Heller, J. – Neužil, F.: citovaná práce, str. 2-3.

56) Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném českém vydání str. 169.

57) Viz Sweezy, P. M.: Teorie vývoje kapitalismu; ACADEMIA, Praha 1967, str. 111-117.

58) Viz tamtéž, str. 117-124.

59) Viz tamtéž, str. 125-126. Viz také ještě jednou Bortkiewicz...: citovaná práce, str. 3-4. Okrajová poznámka: Paul Sweezy však – patrně docela rád – zapomíná, že vzájemný poměr zvěcnělé a živé práce, vstupující do třetí produkční sféry, ovlivňuje dle Bortkiewiczových algebraických vzorců pro g_3 a f_3 konstrukci i výslednou velikost procesu utváření indexu „y“, jímž se v cenových protipólech hodnotových rovnic násobí masu investovaného variabilního kapitálu, přičemž současně rovnice pro σ (neboli výpočet průměrné rovné ziskové míry) ovlivňuje tento proces a jeho výsledek ve formě zpětnovazebného působení. Laskavý i nelaskavý čtenář se také může jediným pohledem přesvědčit, že rovná míra zisku i číselná velikost cenového indexu „y“ zpětně ovlivňují cenový parametr „x“ pro konstantní kapitál vstupující do všech tří výrobních odvětví – viz Bortkiewicz..., tamtéž. Zdá se být zjevné, že algebraické rovnice pro x , y a σ představují tautologické pojmové konstrukce, čímž v rovnicích, zrcadlících cenová vyjádření jednotlivých produkčních oblastí, vždy vykrytalizují takové velikosti konstantního a variabilního kapitálu, aby se v těchto odvětvích mohla nastolit stejná míra zisku, a vypočítaná míra zisku naopak reguluje vzájemné podíly zvěcnělé a živé práce v jednotlivých výrobních oborech.

60) Viz tamtéž.

61) Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 192-194.

62) Viz Sweezy, P.: Teorie vývoje kapitalismu, v citovaném českém vydání str. 67-75.

63) Tamtéž, str. 74.

64) Tamtéž, str. 75. Sweezy zde cituje jednu z dalších Bortkiewiczových prací a tento odkaz viz Sweezy..., citovaná práce, str. 368 – odkaz číslo 12 ke kapitole IV „Nadhodnota a kapitalismus“.

65) Tamtéž, str. 124. Sweezy poznamenává v tomto bodě, že „použití jednotky pracovní doby jakožto početní jednotky v obou schématech je základem duchaplné transformační metody, kterou vypracovala Natalie Moszkowska.“ Sweezy se odvolává na práci této autorky „Das Marxsche (Nemělo by být spíše „Marxische“ či „Marxistische“) System“, Berlin 1929, zejména str. 3-19. (Viz tamtéž, poznámka pod čarou na konci stránky označená hvězdičkou). K – zajisté a samozřejmě – své hanbě musím přiznat, že jsem o zmíněné práci nikdy neslyšel a neznám ji, a proto je docela dobře možné, že existují knihy, v nichž byla Bortkiewiczova relativizace a zpochybnění platnosti pracovní teorie hodnoty opět relativizována a zpochybněna. Jak se však alespoň zdá, byl – určitě velmi zajímavý – myšlenkový obsah uvedené knížky v dalším historickém rozvoji teoretického ekonomického myšlení zcela zapomenut a nikterak neovlivnil světonázorové vyznění Bortkiewiczových algebraických vzorců a rovnic, z nichž vyplynula teze, že se úhrn hodnot nerovná úhrnu výrobních cen. A ještě dvě drobné poznámky na okraj textu naší studie: kritické výhrady vůči Sweezyho výkladu Bortkiewiczovy algebraické metody řešení problému transformace hodnot ve výrobní ceny by bylo možné rozšířit i poznámku vůči Sweezyho mínění, že zvyšování podílu konstantního kapitálu v organické kapitálové struktuře (neboli růstu organického složení kapitálu) jednotlivých výrobních odvětví je příčinou růstu produktivní síly živé práce, jenž se zračí ve vzestupné vývojové tendenci míry nadhodnoty, a tudíž, nemůže-li být pochyb o správnosti předpokladu, že se organické složení zvyšuje, je otázkou, zda je současně oprávněné předpokládat konstantní míru nadhodnoty. (Viz Sweezy..., citovaná práce, str. 103). Sweezyho názor se blíží pojetí curyšského profesora Julia Wolfa, jenž svého času pokládal za velký teoretický objev myšlenku, že skutečnost, že odvětví s menším podílem živé práce ve vztahu k práci mrtvé mohou dosahovat stejného zisku jako odvětví s vysokým podílem živé práce je důsledek toho, že relativní nadhodnota (neboli míra nadhodnoty) roste automaticky při větším vynaložení právě zvěcnělé mrtvé práce, čili že relativní nadhodnota se zvyšuje, jestliže se zmenšuje variabilní kapitál, úměrně tomu, jak vzrůstá konstantní kapitál, což Engels považoval za překroucení Marxovy logiky formování průměrné rovné míry zisku. Dle Wolfova názoru, k němuž se vskutku, jak se zdá, blíží mínění Sweezyho, vzniká ve sférách s vyšším organickým složením kapitálu současně též i vyšší míra nadhodnoty (čili vyšší úroveň relativní nadhodnoty), a proto se v těchto odvětvích může utvářet stejná míra zisku jako v oblastech s nižším organickým kapitálovým složením: Wolfovo i Sweezyho antidialektické, metafyzické pojetí ignoruje skutečnost, že proces utváření rovné míry zisku spočívá v řešení rozporu mezi rozdílným organickým uspořádáním kapitálu a stejnou mírou nadhodnoty v různých odvětvích. (Viz str. 53 našeho teoretického pojednání, jež se pojí s poznámkou číslo 52). Okrajová poznámka číslo dvě: náš rozbor Sweezyho výkladů, které nekriticky přijímaly všechny vývojové fáze rozvíjení Bortkiewiczovy algebraické metody, musel být samozřejmě velice kritický. Textové pasáže zahrnující popis Bortkiewiczovy teoretické „alternativy“ Marxovu pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny a vyprodukovaných mas nadhodnot v průměrnou rovnou míru zisku však ve Sweezyho knize zaujímají spíše okrajovou úlohu; monografie pojednávající o teoriích rozvoje kapitalismu se soustřeďuje především na problematiku cyklických krizí v souvislosti s rozšířenou kapitalistickou reprodukcí, diskusí o teoriích „zániku kapitalismu“, přeměnu volné konkurenčních výrobních cen na ceny monopolní a tedy přechod od kapitalismu volné konkurence v kapitalismus monopolní a státně monopolní, otázky imperialismu a vzniku diktátorských fašistických režimů. Myšlenkový obsah těchto částí Sweezyho knížky už bude aktivní nositel marxistické teoretické filosoficko-ekonomické ideologie posuzovat mnohem vlídněji.

66) Viz Sraffa, P.: Výroba zboží pomocí zboží; Svoboda, Praha 1970, str. 49-52, dále pak str. 60-69).

67) Viz Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, v citované verzi str. 8-11.

68) Viz Sraffa..., str. 53-59.

69) Viz Sraffa..., v citovaném českém vydání str. 176.

70) Viz Neužil, F.: Výroba omylů pomocí omylů? /Zamyšlení nad knihou Pierra Sraffy Výroba zboží pomocí zboží/, což je pochopitelně dosud neopublikovaná, dvanáctistránková teoretická studie z počátku roku 2007, str. 7.

71) Viz Sraffa..., v citovaném českém vydání str. 167-169.

72) Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném českém vydání str. 180.

73) Viz Gočev..., citovaná práce, str. 9-10.

74) Viz Sraffa..., v citovaném českém vydání str. 180-185.

75) Textová pasáž, kterou ohraničují poznámky číslo 70 a 75, viz Neužil, F.: Výroba omylů..., str. 7-12.

76) Heller, J. – Neužil, F.: citovaná práce, str. 9.

77) Viz Sweezy..., citovaná práce, str. 200-205. Poznámka na okraj textu studie: postřeh, že základní příčina nepřátelského přijetí knihy Rosy Luxemburgové o kapitalistické rozšířené reprodukcí v řadách funkcionářských špiček tehdejší německé sociální demokracie spočívala v třídním zájmu dělnické aristokracie a dělnické byrokracie, která ovládla proces vlastnického a mocenského rozhodování v německém socialistickém hnutí, pokládám za jednu z nejlepších pasáží Sweezyho knihy.

78) Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 161-179.

79) Engels, F.: Anti-Dühring; Svoboda, Praha 1949, str. 269-270.

80) Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 74-77, kde se nalézá pasáž o „hrubém“, rovnostářském komunismu. Velice okrajová poznámka: již na střední škole jsme se

učili, že chemie rozeznává atomové číslo, které se rovná počtu protonů v atomovém jádře, od nukleonového čísla, jež udává hmotnost atomu a tvoří je součet protonů a neutronů v atomovém jádře. Současnou chemii už také samozřejmě napadlo vyjadřovat atomové váhy v jejich adekvátní míře, totiž ve skutečné váze, takže ví kupříkladu, že hmotnost protonu i neutronu dělá řádově 10^{-27} kilogramu, avšak i dnes se ukazuje, že vyjádření atomové váhy prvků oklikou přes atom vodíku, u něhož se atomové číslo 1 rovná atomové hmotnosti, je velice účelné zjednodušení. Z toho plyne, že příklad, který Engels uvádí, aby ukázal, že socialistická společnost nebude potřebovat zákon hodnoty, není tak úplně nejvhodnější.

81) Viz Žižek, S.: Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška aneb Proč musela utopie liberalismu zemřít dvakrát; Nakladatelství Rybka Publishers, Praha 2011, například str. 15-25.

82) Tamtéž, str. 20.

83) Viz Gočev..., citovaná práce, str. 10-13.

84) V této souvislosti dlužno vzpomenout velmi zajímavou studii doktora Miroslava Tejkl, ve které autor rozvíjí teorii, podle níž zahrnuje užitná hodnota pracovní síly dělníka coby zboží již u klasického industriálního proletariátu dvě vrstvy: a) vrstvu bio-energetického základu, jenž se v průběhu výrobního procesu vyčerpává, zaniká, a proto je ho nutno obnovovat; b) vrstvu vlastní užité hodnoty pro kapitál a třídu kapitalistů spočívající ve schopnosti vykonávat určitý druh živé konkrétní práce, již dělník zároveň produkuje nadhodnotu pro kapitalistu – tato schopnost v pracovním procesu nezaniká, ale naopak se „vybrušuje“ a zdokonaluje, a proto jí není nutno obnovovat, z čehož plyne, že na rozdíl od klasické marxistické koncepce vzniká v tomto pojetí nadhodnota nikoli jako přebytek hodnoty, leč jako srážka z hodnoty, čili jako tak zvaná „reprodukční mezera“, „mezera v reprodukčním dluhu“ – viz Tejkl, M.: Komparace mých názorů s marxistickou ekonomikou a historickým materialismem, str. 12-34. Tento text zvíci celkově více než padesát stránek lze samozřejmě také nalézt na našem internetovém portálu www.nestalinsky-marxismus.webnode.cz, kde laskavý i nelaskavý čtenář najde též pětistránkovou kritiku teorie doktora Tejkl, jak „vytryskla“ z počítačové klávesnice doktora Josefa Hellera – viz Heller, J.: Anti-Tejkl aneb Marxova teorie pracovní hodnoty je lepší, tamtéž.

85) Viz Kříž, K.: Transformační problém (v užším, širším a nejširším smyslu slova); časopis Politická ekonomie 6/1968, str. 527-528.

86) Viz tamtéž, str. 526-531.

87) Viz tamtéž, str. 517-518. Poznámka na okraj textu studie: lze souhlasit s názorem, že tržní cena výrobku je hodnota vyjádřená v určitém množství zlata, které bylo tomuto výrobku postaveno na roveň, kdežto výrobní cena je hodnota určitým způsobem modifikovaná. (Viz str. 518 – Lemma 2). Mírné rozpaky však vzbuzuje další názor profesora Kříže, podle něhož zlato jakožto všeobecný ekvivalent nemá tržní cenu, „má však hodnotu, respektive hodnotu modifikovanou, což za kapitalismu volné konkurence je jeho výrobní cena. Zlato tedy má výrobní cenu, ale nemá cenu“. (Viz tamtéž – Lemma 3). Souhlasíme s míněním, že zlato má výrobní cenu, jelikož má hodnotu, to znamená, že ve váhové jednotce zlata je skryto určité množství práce, společensky nutné a společností uznané k vytěžení této váhové jednotky. Že by však zlato jako všeobecný ekvivalent nemělo tržní cenu? Vždyť je přece možné vyjádřit tržní cenu určitého váhového množství zlata prostřednictvím jistého váhového množství jiného drahého kovu (například stříbra) nebo třeba diamantů, pokud je hodnotovým ekvivalentem tohoto množství zlata. Každé zboží je přece nositel relativní i ekvivalentní hodnoty. (Laskavý i nelaskavý čtenář nechť se v této logické spojitosti vrátí k stránkám číslo 36-37 našeho teoretického pojednání).

88) Viz tamtéž, str. 519-524. Podobně viz Kříž, K.: Pole neorané a zaplevelené, což je dvoudílná teoretická studie profesora Karla Kříže z roku 2001, kterou bylo lze nalézt na webovém portálu www.sds.cz.

Dodatek:

Zpracoval PhDr. František NEUŽIL v období srpen 2014 – březen 2015. Autor je velice zvědav, zda se opět najde nějaký „soudruh Koba“ či „manuální pracovník Poláček“, jenž se pustí s jeho názory do křížku, jeden věren stalinsko-neostalinské ideologii zasnoubené s buržoazním technokratismem, druhý pak ideologii „krásných duší“ postmoderních levicových intelektuálů, kteří se zalíbením „vylepšují“ marxistickou filosoficko-ekonomickou teorii názory, které Marx nikdy neměl a ani mít nemohl – a proto oba mají upřímně neradi marxistickou pracovní teorii hodnoty a nadhodnoty.